

most

70

revija
za kulturo
in
družbena
vprašanja

26

27

most

REVIJA ZA KULTURO IN
DRUŽBENA VPRAŠANJA

Ureja uredniški odbor: Stanko Janežič,
Aleš Lokar, Boris Podreka, Alojz Rebula,
Marjan Rožanc in Vladimir Vremec
(odgovorni urednik)

Vsi prispevki ne predstavljajo mnenja
celotnega uredniškega odbora.

Registrirano na sodišču v Trstu s številko
6/64 RCC dne 25. maja 1964

Uredništvo in uprava: Trst - Trieste,
Via Donizetti, 3 - Italija

Cena posamezni številki 500 lir, letna
naročnina 2.000 lir, plačljiva na tekoči
račun 11/7768 A. Lokar, Salita Cedassama-
re, 6 Trieste. Za inozemstvo 5 dolarjev

Oprema: Boris Podreka

Tisk: Tiskarna A. Keber - Trieste,
Via S. Anastasio 1/c

Poštnina plačana v gotovini

Spedizione in abb. post. Gr. IV
II. semestre

VSEBINA

- Edvard Ravnikar** 50 Pogled na širši prostor okrog
Trsta
- 51 Considerazioni circa lo spazio
geografico che circonda Trieste
- Alfredo Vernier** 58 Trst in vzhodna meja — poli-
tika in čustva
- 59 Trieste ed il confine orientale
— politica e sentimento
- Alojz Rebula** 66 Kultura v obmejnih pokraji-
nah: vloga Trsta
- 67 La cultura nelle regioni di con-
fine: il ruolo di Trieste
- Vladimir Vremec** 74 ARCI ali volk v ovčji koži
- 75 Škoda je vsakega talenta
- 76 Antologija sodobne slovenske
misli
- Aleš Lokar** 78 Tuj tisk o nas
- Lev Detela** 82 Duh in telo kot pošast
- Lev Detela** 86 Resničnost dosedanje Zagorič-
nikove poezije
- Pavle Zidar** 89 Poskus igre
- Lev Detela** 95 Neprevedene knjige
- Vladimir Vremec** 98 Od tu in tam
- Lev Detela** 100 Kultura v beležkah.

Pogled na širši prostor okrog Trsta

23. maja letos je italijansko-ameriško združenje v Trstu priredilo mednarodno okroglo mizo o mestu bodočnosti, katere so se udeležili prof. Maxwell Lehman iz New Yorka, prof. Valerio Selan iz Rima, prof. arh. Luciano Semerani in pa prof. arh. Edvard Ravnikar iz Ljubljane. Sodelovanje Edvarda Ravnikarja je bilo iz več ozirov pomemben dogodek za tržaško kulturno življenje. Prvič, ker se je okrogle mize udeležil tudi slovenski strokovnjak. Drugič, ker je v vrsti osebnih stikov med italijanskimi arhitekti v Trstu in arhitekti iz matične domovine pomenila okrogla miza tudi za širšo javnost vidnejšo potrditev obstoječih stikov. (Do povabila Edvarda Ravnikarja je prišlo po pobudi arh. Luciana Semeranija). Tretjič pa zato, ker je Edvard Ravnikar ponesel v nekoliko obrabljene katastrofične vizije o naši bližnji bodočnosti nekoliko življenjskosti in optimizma. Posebno umestno je bilo njegovo nasprotovanje poskusom, da bi dinamične življenjske procese skušali za vsako ceno in do kraja spraviti v toge načrtovalne načrte. Opozoril je, drugače kot nam skušajo razlagati nekateri preveč enostranski kritiki današnje »potrošniške« družbe, da je urbanizacija vsaj na Vzhodu in v Sloveniji prinesla tudi vrsto pozitivnih prvin in novih kvalitet.

Ker je okrogla miza, ki jo prireja Associazione Italo-Americana, prav v Trstu, gotovo ne bi bilo prav, če bi pri tem posnemali simpozije, kakršni so sedaj pogosti, in spet začeli z obrabljenimi predstavami o bližnji katastrofalni eksploziji prebivalstva, o urbanih posledicah sodobne makrotehnologije ali pa kar o planetu kot o vesoljski ladji, namesto da bi se pametno in koristno dotaknili premalo znane življenjske stvarnosti svojega prostora. Na dana, čeprav obupno splošna vprašanja bi torej morali skušati dati kak uporaben odgovor bolj z življenjsko kot s strokovno-specialistično vrednostjo in ambicijo.

Če se malo razgledamo po tem prostoru in ga zelo približno omejimo s krogom z radijem kakih 500-700 km,

kmalu vidimo, da imamo kaj primerjati in da bi iz te primerjave utegnili izvedeti marsikaj res novega. Metoda pa, s katero bi se dala doseči precejšnja nazornost opisa, je lahko kar se da preprosta in učinkovita: že preizkušena tehnika opazovanja kontrastov.

Zahodni del našega kolobarja je močno poseljen, poln srednjih in manjših krajev, na vzhodnem pa vidimo njegovo zelo drastično nasprotje, slabo poseljenost in raztresena naselja. Kdo je že kdaj pomislil, da je poseljenost med Trstom in Dunajem tako majhna kot v resnici je, ali da so tudi velika mesta na tej strani, kot na primer Bukarešta, pravzaprav le milijonske vasi v širni praznoti.

Druga posebnost v tej komparaciji je istočasna navzoč-

Considerazioni circa lo spazio geografico che circonda Trieste

L'Associazione italo-americana di Trieste ha organizzato il 23 maggio di quest'anno una tavola rotonda internazionale sulla problematica della città futura, alla quale hanno partecipato il prof. Maxwell Lehman di New York, il prof. Valerio Selan di Roma, il prof. arch. Luciano Semerani di Trieste ed il prof. arch. Edvard Ravnikar di Lubiana. La partecipazione di Edvard Ravnikar rappresenta un avvenimento importante per il mondo culturale triestino: infatti, è la prima volta che un esperto sloveno partecipa ad una tavola rotonda cittadina, a conferma delle buone relazioni e dei contatti esistenti tuttora sul piano personale (l'arch. Ravnikar è stato invitato ad intervenire in seguito alle sollecitazioni dell'arch. Luciano Semerani).

Edvard Ravnikar ha contribuito al dibattito con una nota di ottimismo vitale contrapponendosi così, in certo senso, alle visioni catastrofiche riguardanti il futuro dell'umanità. E' risultato infatti di particolare interesse il suo dissenso riguardo ai tentativi — molto frequenti, a dir il vero, nella mentalità di certi urbanisti — di voler a viva forza fissare i processi dinamici della realtà entro le rigide schematizzazioni della pianificazione. Tra l'altro egli ha osservato che — diversamente da quanto va affermando un certo tipo di critica della cosiddetta civiltà dei consumi — la urbanizzazione all'Est, ed in particolare in Slovenia, ha conseguito molti elementi positivi e nuove qualità.

Mi sembra, che qui a Trieste, non sia necessario seguire la moda dei convegni e dei simposi che trattano il problema dello spazio dal punto di vista di un'imminente e catastrofica esplosione della popolazione, oppure da quello delle conseguenze che la macrotecnologia moderna può apportare alla vita urbana; ma piuttosto mi sembra utile esaminare gli aspetti concreti e la realtà dello spazio in cui viviamo, aspetti e realtà che possono essere anche poco conosciuti. A queste questioni, a questi problemi, benchè di indole generale, si dovrebbe cercare di dare qualche risposta pratica, partendo dalle necessità dell'uomo, e soltanto per riflesso dai problemi eminentemente tecnici e specializzati.

Se diamo un'occhiata, per formarci una visione d'insieme di questo spazio, e lo delimitiamo con un cerchio dal raggio, approssimativamente di 500-700 km, ci accorgiamo immediatamente che sussistono nel suo am-

bito delle diversità tali da rendere utile un'esame comparativo delle stesse. Il metodo che si potrebbe utilizzare in questo caso, per raggiungere qualche facile risultato, potrebbe essere quello semplice ed efficace della osservazione dei contrasti.

La parte occidentale del cerchio che abbiamo tracciato, risulta a prima vista la più popolata, con un gran numero di località abitate, città e villaggi, mentre nella parte orientale di esso riscontriamo per drastico contrasto, una densità assai inferiore ed un popolamento molto più disperso. Ci si immagina normalmente che la densità di popolazione tra Trieste e Vienna sia tanto bassa, come lo è diffatti, e che pure città di notevoli proporzioni, come ad esempio Bucarest, che conta più di un milione di abitanti, non rappresentino che villaggi in un grande spazio vuoto?

Un'altra cosa che la nostra indagine empirica mette su-

nost raznih družbenih redov. Medtem ko se na zapadu vse življenje odvija okrog svete posesti kvadratnega metra zemljišča, se na vzhodu zdi, kot da je zemlje neskončno mnogo in da je lastništvo te zemlje nekako odmaknjeno in marsikdaj skoro abstraktno.

Tretja splošna ugotovitev iz te primerjave, ki je ni težko opaziti, so velike razlike v dinamiki rasti in sprememb mest in krajev. Na zapadu vidimo marsikje zasičenost in stagnacijo, na severu pa ne poredko opuščanje celih mestnih kvartov, a na vzhodu veliko žejo po mestnem življenju, mestnem zraku in vsakršnem učinkovanju mesta.

Čeprav bi bilo mogoče naštevati še naprej in moramo opustiti raziskovanje, kateri stoletni faktorji so povzročili te razlike, zakaj ves ta svet na severu in vzhodu pravzaprav ni bil nikdar do konca organizacijsko formiran, kako je vse to oblikovalo človeka na tej in na oni strani, naj zadoščajo ti zgornji trije primeri, ki so na vsak način med najbolj pomembnimi.

Če bi te stvari hoteli poznati natančneje, bi se verjetno brez pomislekov poslužili katere od znanih in upeljanih raziskav, kot je ugotavljanje trendov, izpraševanje izbrušenih statističnih pregledov, postavljanje dolgoročnih programov in podobnega. Toda preradi smo s takimi izsledki hitro zadovoljni in pozabljamo, da je pri težkih življenjskih vprašanjih vse to dostikrat preveč brez krvi, nas končno odbija in čutimo živo potrebo po nečem drugem bolj sugestivnem, skratka ravno stvari, ki se nas življenjsko neposredno tičejo, potiskamo skozi administrativni papir, ki človeka redko doseže, ali pa sploh ne.

Take ugotovitve nas naenkrat postavijo pred občutek samospoznanja, da smo takoimenovani strokovnjaki le zelo ozka, od stvarnosti odmaknjena plast s silno občut-

ljivostjo za bežeče odrešilne misli, pripravljenostjo na nekritično sodbo o dogajanju drugod, vse do situacije, ko k prevzetim rešitvam iščemo tudi odgovarjajočo problematiko celo tam, kjer je ni. Tako je na primer panično vzdušje o neizbežni bližnji propasti obstoječih mest aksiom, ki v tem prostoru lahko velja le v redkih, posebnih primerih. Demagoško strašenje z novimi milijardami prebivalcev sveta v bližnjih desetletjih verjetno ne more biti edino dobro izhodišče za naše zadržanje pri usmerjanju splošnega razvoja.

Kaj pravzaprav pomeni redka poseljenost vzhodnega prostora? Danes nedvomno nekaj precej drugačnega kot takrat, ko je Stendhal videl v Trstu skrajni rob civilizacije in ko je ta gostota tudi bila zgodovinski vzrok relativne revščine. Zdaj se kaže v malo drugačni obliki, čeprav se še zdi, da je zemlje neskončno mnogo, da zato ni mnogo vredna, da ne more sama po sebi ničesar dati in da jo z izjemo morskih obal lahko prepuščamo kakršnikoli usodi. Psihološko in socialno se to odraža ne samo v omenjeni nenasitni želji po mestu kot tudi v mnogokrat preveč samovoljni in nesmotrni uporabi zemljišč za urbane namene. Če to stanje primerjamo s stanjem na zapadnem delu opazovalnega prostora, bomo videli, da tam birokratsko toga zvestoba mnogokrat neživljenjskim komunalnim predpisom zadržuje nezaželjeno eksplozijo, ki je na tej strani neustavljiva ter polna dobrega in slabega. Dobrega za človeka in slabega za skupnost s kupi novih hiš, ki so kdaj tudi slumi v bujnem zelenju, in ustvarjanje odgovarjajoče urbane operativne mentalitete, ki seže v same centre mest. Če tej poplavi ne bi pustili toka in struge, ampak bi jo zajezili, kot je to napravila Praga s trajno stabilizacijo na sedanji milijon prebivalcev, bi te sile le začasno zadržali. Ostale bi prav tak, trajno grozeč zadržan huddournik.

bito in risalto, è data dalla diversità dei regimi politici e sociali nelle due zone da noi considerate. Mentre all'occidente — dal punto di vista dell'urbanista — tutta la vita finisce con il ruotare intorno alla sacra proprietà del metro quadrato, all'oriente — viceversa — sembra quasi, vi sia abbondanza infinita di spazio, la cui proprietà non è ben definita, quasi astratta.

Una terza constatazione di facile rilievo, che emerge dalla nostra analisi comparativa, riguarda le differenze nel dinamismo relativo nelle due zone, la crescita e la trasformazione delle città e della campagna. Mentre all'occidente notiamo un certo grado di saturazione e di ristagno — si osserva, ad esempio, in certe zone settentrionali l'abbandono di interi quartieri cittadini da parte degli abitanti — ad oriente viceversa, sussiste ancora una vera e propria corsa verso la città, una vera e propria sete di vita, di aria ed ogni altra emanazione cittadina.

Questi confronti si potrebbero continuare, ma si potrebbero esaminare anche problemi più sottili: ad esempio, i fattori secolari che hanno influito e provocato tali differenze, oppure le ragioni intrinseche per cui il mondo da noi esaminato, nella sua parte orientale non è mai stato organizzato e strutturato in maniera definitiva, ed ancora, il modo come tutto ciò ha influito sulla coscienza dell'uomo dall'una e dall'altra parte dello spazio da noi esaminato. Ma ci sembra che i tre summenzionati confronti siano sufficienti per farci trarre qualche importante conclusione.

Certamente, desiderando approfondire tutti questi problemi, si potrebbe procedere da indagini già note ed avviate, utilizzando le tecniche di determinazione dei trend di sviluppo, esaminando indagini statistiche dettagliate, confrontando piani di sviluppo nel lungo periodo, ecc. Tuttavia, vorrei far notare, come spesso le troppe cifre facciano dimenticare i problemi di fondo, che sono forse i più semplici, ma spesso i più vitali, e come, in definitiva, qualche volta si abbia bisogno di metodi più suggestivi che non il mero maneggiare di cifre astratte e prive di vita. Molto spesso tutto questo indaffararsi intorno alle cifre rende i procedimenti di esame e di studio troppo burocratici, sicchè, alla fine, i problemi non vengono colpiti nel segno e le soluzioni addotate non raggiungono, in effetti, l'uomo che si vuole beneficiare.

Da tali constatazioni nasce in noi tecnici l'autoriconoscimento di rappresentare soltanto uno strato molto ristretto della popolazione, spesso lontano dalla realtà, sensibile ad idee fugaci, sempre pronto a far propri i giudizi poco critici sorti da realtà diverse, e ciò fino

al punto, da voler interpretare la nostra realtà con schemi estranei, e talvolta addirittura di cercare problemi che corrispondano alle soluzioni già acquisite, anche laddove tali problemi non esistono affatto. Prendiamo, per esempio, il timor panico di una imminente e inevitabile catastrofe di sovrappopolamento delle città, che è oramai un'assioma, che però nel nostro caso non regge che in casi rari e particolari. Pertanto, le visioni catastrofiche e demagogiche riguardanti i nuovi miliardi di popolazione, evidentemente non possono formare un utile punto di partenza nell'esame del problema che ci siamo posti.

Valutiamo ora, per quanto possibile, il significato della scarsa densità di popolazione all'Est. Tale fatto evidentemente ha oggi un significato molto diverso da quello che poteva avere ai tempi di Stendhal, quando, per questo autore, Trieste rappresentava il lembo estremo della civiltà europea. In quei tempi ciò fu, in effetti, la causa storica della miseria e dello sottosviluppo relativo di dette zone. Oggi invece, la scarsa densità di popolazione ci appare in una luce alquanto diversa. Nella parte orientale del nostro cerchio ipotetico la terra sembra abbondare in modo illimitato, ad eccezione forse dei litorali, e quindi può sembrare che essa non valga molto ed, in generale, che sia poco utilizzabile. Dal punto di vista psicologico e sociale, ciò si riflette sulla già menzionata insaziabile sete di città, ed anche sulla poco razionale utilizzazione dei terreni urbani. Se confrontiamo tale situazione con ciò che avviene nella parte occidentale dello spazio descritto, vi riscontriamo una fedeltà troppo rigida nei riguardi delle burocratiche prescrizioni comunali, spesso poco vitali, che, in definitiva contribuiscono soltanto a trattenere la non desiderata esplosione urbanistica, ma non a regolarla. Si hanno così effetti positivi e negativi: positivi per il singolo, e negativi per la collettività; basta osservare gli ammassi di case nuove, che delle volte sono dei veri e propri slums in mezzo ad una esuberante vegetazione, oppure lo sviluppo della mentalità operativa urbana, che talvolta si estende sino nel cuore della città. Se invece, lo sviluppo urbanistico viene regolato, come ha cercato di farlo la città di Praga, che ha stabilizzato la sua popolazione ad un milione di abitanti, allora dette forze vengono trattenute solo temporaneamente. Il torrente rimane arginato, pur essendo sempre minacciante.

Ma la bassa densità di popolamento ha per effetto altre conseguenze negative: essa impedisce e limita lo sviluppo di un più elevato livello di produttività, diminuisce l'intensità dello scambio d'informazioni e di preziose esperienze; tutte cose che in occidente hanno luogo in modo molto più facile.

Redka poseljenost pa je kot vemo tudi vzrok še ene usodne tegobe na tej strani. Ovira in preprečuje namreč nastanek višje produktivnosti, zaklada boljših informacij in dragocenih izkušenj, kar nastaja na zapadu mnogo lažje in velja vse skoro v obratni meri.

Ko govorimo o redki poseljenosti, se spomnimo trditve, da od izgube paradiža naprej ljudje sanjajo o vrtovih. V resnici se modernemu človeku tudi res kaže ves vzhod kot velikanski vrt, brezmejno bogat z naravnimi fenomeni vseh vrst, ki pa je obenem popolnoma osvobojen terorja zemljiškega lastnika.

Nespametno bi bilo, če vsega tega ne bi opazovali kot ljudje tega svojega časa in resno računali z razvojem tehnike posebno v prometnih in komunikacijskih sistemih. Obeta se nam gost in čez vse zanimiv avionski promet z velikimi aerobusi, faksimilnimi časopisi, zdravstveno službo na daljavo, teleshoppingom, telebibliotekami in še marsičem. V taki perspektivi začenja odpadati potreba, da bi edino možen razvoj bil togo določen z neposredno geografsko in socialno nujnostjo, o čemer nam govore ozki planerji, ampak je lahko nekaj povsem drugega, n. pr. razvoj kot posledica iniciativne inteligence in prizadevne delavnosti v zvezi s partnerjem, katerega resničnost se odkriva v luči mondializacije življenja in produkcije. Naj zaradi nazornosti omenim tako, popolnoma izmišljeno komplementarno razvojno dopolnilo, kakršno bi lahko bilo na primer zelo tesno sodelovanje med gosto in razvito Holandsko ter nedotaknjeno Slovenijo, za kar je v klasičnem tehničnem in socialnem inventarju zelo malo pogojev, v neposredni bodočnosti moderne tehnologije pa nasprotno zelo veliko.

Seveda so popolnoma na mestu svarila pred prenagljeno popolno orientacijo na terciarne aktivnosti, vendar ni težko voditi in urejati razvoja tako, da prav kaka taka možnost ne bi izključevala dovolj intenzivnega napredka tudi sekundarnih in drugih aktivnosti.

Življenje samo odpravlja strogo zaporedje kategorij človeške aktivnosti, kakršno poznamo kot administrativno planiranje na vzhodu, in teži k paralelnemu razvoju, kjer je to mogoče. Za Italijo vemo, da se je sekundarni sektor v zadnjih sto letih le počasi uveljavil šele ob mnogo

bolj razvitem terciarnem in to brez večje škode. In ko si na tej strani delamo skrbi z redko poseljenostjo, se nam ta v določeni luči kaže obenem že kot pozitiven in zelo dragocen razvojni faktor, vsekakor pa kot dragocena dota v bodoči transnacionalni delitvi dela, ki ni ravno majhna.

Omenjena druga prilika za konfrontacijo je soseščina dveh različnih družbenih redov, pri čemer je v mnogih ozirih zanimiv prav ta na vzhodni strani, čeprav še ni vedno mogoče trditi, da je sproščena zemljiška lastnina vedno in povsod dobro uporabljena. Vendar, že tako skromna in kratka dosedanja razvojna praksa kaže, kakšne možnosti tiče za tem, da je odpadla glavna in nepremostljiva ovira, ki je na zapadu tako daljnosežen in odločilni faktor. Če je to dejstvo sprožilo tisto znano neurejeno zazidalno mrzlico, ki grozi z uničenjem vseh dosedanjih urbanih vrednot, pomeni to tudi začetke gostejše zazidanosti na ozadju še popolnoma odprte dežele. Naglost razvoja se vidno povečuje in intenzivno pomaga naravnim razvojnim prodorom, razmestitvi industrije in izgradnji infrastrukture v službi resničnejših potreb človeka. Polarizacija predelov, ki se stihijsko, polnijo in pravtako onih, ki se praznijo, zelo dobro opredeljuje življenjske funkcije obeh, in je obenem lepa manifestacija pravice do svobodnejšega življenja.

Ko primerjamo dinamiko razvoja na obeh straneh, od katerih je zapadna zelo strogo kanalizirana z ustaljenimi in celo starimi zakoni, ki določajo najmanjše podrobnosti, vidimo na tej strani nekaj, kar bi lahko primerjali z uporabo avtomobila. Viharna urbanizacija lahko kot stroj teče in drvi brez konca, če za njegov tok ni pravil, ki jih mora upoštevati. Ta pravila pa, ki jih je na zapadu mogoče celo preveč, na tej strani šele nastajajo in so najbrže še daleč od tega, da bi začelnjala pomeniti resnično živo prakso. Zato vse dosedanje naše načrtovanje odkriva paradoks, ki je vreden največje pozornosti. Skupnost občanov se bori in se hoče boriti proti ostankom administrativnega usmerjanja razvoja, ki se je zavleklo v naše mnogo planske ustanove. Res žive poganjke prodorne aktivnosti zato tudi vidimo čisto na drugih mestih (Novo mesto, Velenje, Metlika, Nova Gorica, Koper) kot na planiranih.

Nel parlare di una bassa densità di popolamento, ci ritorna a memoria il detto, secondo il quale, gli uomini hanno sognato di possedere orti e giardini, dalla perdita del Paradiso in poi. In realtà, all'uomo occidentale tutto l'Est appare come un enorme giardino che abbonda di ogni sorta di fenomeni naturali ed è nel contempo libero dalla schiavitù della proprietà fondiaria.

Ma forse sarebbe troppo irragionevole discuterne senza tener conto seriamente degli sviluppi della tecnica moderna. Mi riferisco qui, in particolare, agli sviluppi del sistema di comunicazione, alle reti viarie, ferroviarie, aeree, ecc. Sussistono, ad esempio, prospettive di un intenso traffico aereo per mezzo di nuovi tipi di aereo-bus, di giornali facsimilati, di servizi medici a distanza, di teleshopping, di telebiblioteche. Tali possibilità future, evidentemente, indeboliscono la posizione di coloro che continuano a prospettare un unico sviluppo basato sulle contingenze geografiche e sociali immediate e su altri tipi di visioni ristrette. Al contrario, sembra che i mezzi moderni rendano possibile il sorgere di qualche cosa di impreveduto, come ad esempio, uno sviluppo quale conseguenza di una intelligenza creativa, ed attività ambiziose in associazione con un partner che si scopre alla luce della mondializzazione della vita e della produzione. Mi sia lecito accennare a titolo di illustrazione ad una simile possibilità, oggi ancora del tutto astratta: ad esempio, una collaborazione fra l'Olanda, paese densamente popolato ed altamente sviluppato, e la Slovenia, poco popolata, mediamente sviluppata ed, in generale, possiamo ben dirlo, intatta, dal punto di vista della natura e dei suoi fenomeni. Di una simile collaborazione sussistono ben poche condizioni nel comune inventario di sviluppo dei pianificatori, mentre non ne mancherebbero, forse, quando si consideri il futuro della tecnologia moderna.

Il summenzionato esempio richiederebbe, come sembra, uno sviluppo particolarmente intenso delle attività terziarie, ed è noto che sussistono non poche e fondate obiezioni verso lo sviluppo troppo esclusivo di tale settore, ma d'altra parte, non si vede perchè lo sviluppo di una tale possibilità debba escludere un progresso relativamente intenso di altre attività (secondarie, ecc.).

La vita stessa tende ad eliminare la rigida sequenza delle categorie di attività umane, quale è nota dagli esempi di pianificazione amministrativa sviluppatasi nell'Est europeo, e tende ad avvicinarsi quanto più ad uno sviluppo parallelo, laddove ciò è possibile. E' noto che in Italia il settore secondario ebbe uno sviluppo piuttosto lento negli ultimi cent'anni, mentre quello terziario era molto più sviluppato. Ma non se ne vedono particolari conseguenze. E quando, dalla nostra parte dello spazio

menzionato, all'Est, ci creiamo dei problemi a causa della bassa densità di popolamento, comprendiamo bene come, da un certo punto di vista, la cosa abbia degli aspetti positivi, e rappresenti un prezioso fattore evolutivo, e certamente una dote preziosa nella futura divisione transnazionale del lavoro.

L'altra, già menzionata, occasione di confronto è data dalla contiguità di due ordini sociali differenti, dei quali risulta interessante proprio quello orientale, per aver liberato la proprietà fondiaria, sebbene vada detto, che molto spesso l'aver liberato la proprietà fondiaria non costituisce ancora garanzia di una migliore utilizzazione del suolo. Ma malgrado tutto, già la pratica sinora adottata — per quanto breve e modesta — dimostra quali enormi possibilità si nascondono dietro il fatto d'aver eliminato il principale ed insormontabile ostacolo, che è in Occidente di portata, possiamo ben dirlo, decisiva.

Questo fatto ha scatenato la nota — e poco ortodossa — febbre edilizia, che minaccia di annientare tutti i valori urbani sinora conosciuti, ma comporta, d'altronde, pure l'inizio di costruzioni più dense, sullo sfondo della campagna ancora aperta. L'impetuosità dello sviluppo si allarga così a vista d'occhio, creando le premesse per la definitiva affermazione delle tendenze di sviluppo naturali, la distribuzione delle industrie e la costruzione delle infrastrutture al servizio dei più veri bisogni dell'uomo. La polarizzazione delle zone che si vanno riempiendo in maniera sregolata, e di quelle che si vanno vuotando, sta ad indicare in modo assai evidente le loro mutue funzioni vitali e costituisce contemporaneamente una bella manifestazione in favore di una vita più libera.

Nel confrontare il dinamismo evolutivo da ambo le parti (quella occidentale risulta regolata da legislazioni antiche e talvolta molto particolareggiate), potremmo usare l'esempio dell'automobile. Lo sviluppo tempestoso della urbanizzazione può correre e procedere come una macchina su una strada senza fine, qualora non esistano delle regole a cui conformarsi. Ebbene, una delle differenze è anche questa: mentre all'occidente tali regole esistono, ed esitano in abbondanza, in oriente esse si trovano appena nella fase di abbozzo e ancora non possono formare una vera prassi di vita. Perciò tutta la pianificazione, che abbiamo sin qui condotto all'Est, mette in luce un paradosso, che conviene esaminare con attenzione (la collettività dei cittadini combatte — e vuole combattere — contro i resti della direzione amministrativa, che ha preso piede in molti dei nostri istituti di pianificazione). Al contrario di quanto supposto, stiamo osservando elementi di sviluppo veramente vitali in località diverse (Novo Mesto, Velenje, Metlika, Nova Gorica, Capodistria) da quelle pianificate!

Redka poseljenost pa je kot vemo tudi vzrok še ene usodne tegobe na tej strani. Ovira in preprečuje namreč nastanek višje produktivnosti, zaklada boljših informacij in dragocenih izkušenj, kar nastaja na zapadu mnogo lažje in velja vse skoro v obratni meri.

Ko govorimo o redki poseljenosti, se spomnimo trditve, da od izgube paradiza naprej ljudje sanjajo o vrtovih. V resnici se modernemu človeku tudi res kaže ves vzhod kot velikanski vrt, brezmejno bogat z naravnimi fenomeni vseh vrst, ki pa je obenem popolnoma osvobojen terorja zemljiškega lastnika.

Nespametno bi bilo, če vsega tega ne bi opazovali kot ljudje tega svojega časa in resno računali z razvojem tehnike posebno v prometnih in komunikacijskih sistemih. Obeta se nam gost in čez vse zanimiv avionski promet z velikimi aerobusi, faksimilnimi časopisi, zdravstveno službo na daljavo, teleshopingom, telebibliotekami in še marsičem. V taki perspektivi začenja odpadati potreba, da bi edino možen razvoj bil togo določen z neposredno geografsko in socialno nujnostjo, o čemer nam govore ozki planerji, ampak je lahko nekaj povsem drugega, n. pr. razvoj kot posledica iniciativne inteligence in prizadevne delavnosti v zvezi s partnerjem, katerega resničnost se odkriva v luči mondializacije življenja in produkcije. Naj zaradi nazornosti omenim tako, popolnoma izmišljeno komplementarno razvojno dopolnilo, kakršno bi lahko bilo na primer zelo tesno sodelovanje med gosti in razvito Holandsko ter nedotaknjeno Slovenijo, za kar je v klasičnem tehničnem in socialnem inventarju zelo malo pogojev, v neposredni bodočnosti moderne tehnologije pa nasprotno zelo veliko.

Seveda so popolnoma na mestu svarila pred prenagljenostjo popolno orientacijo na terciarne aktivnosti, vendar ni težko voditi in urejati razvoja tako, da prav kaka taka možnost ne bi izključevala dovolj intenzivnega napredka tudi sekundarnih in drugih aktivnosti.

Življenje samo odpravlja strogo zaporedje kategorij človeške aktivnosti, kakršno poznamo kot administrativno planiranje na vzhodu, in teži k paralelnemu razvoju, kjer je to mogoče. Za Italijo vemo, da se je sekundarni sektor v zadnjih sto letih le počasi uveljavil šele ob mnogo

bolj razvitem terciarnem in to brez večje škode. In ko si na tej strani delamo skrbi z redko poseljenostjo, se nam ta v določeni luči kaže obenem že kot pozitiven in zelo dragocen razvojni faktor, vsekakor pa kot dragocena dota v bodoči transnacionalni delitvi dela, ki ni ravno majhna.

Omenjena druga prilika za konfrontacijo je sosesčina dveh različnih družbenih redov, pri čemer je v mnogih ozirih zanimiv prav ta na vzhodni strani, čeprav še ni vedno mogoče trditi, da je sproščena zemljiška lastnina vedno in povsod dobro uporabljena. Vendar, že tako skromna in kratka dosedanja razvojna praksa kaže, kakšne možnosti tiče za tem, da je odpadla glavna in nepremostljiva ovira, ki je na zapadu tako daljnosežen in odločilni faktor. Če je to dejstvo sprožilo tisto znano neurejeno zazidalno mrzlico, ki grozi z uničenjem vseh dosedanjih urbanih vrednot, pomeni to tudi začetke gostejše zazidanosti na ozadju še popolnoma odprte dežele. Naglost razvoja se vidno povečuje in intenzivno pomaga naravnim razvojnim prodorom, razmestitvi industrije in izgradnji infrastrukture v službi resničnejših potreb človeka. Polarizacija predelov, ki se stihijsko, polnijo in pravtako onih, ki se praznijo, zelo dobro opredeljuje življenjske funkcije obeh, in je obenem lepa manifestacija pravice do svobodnejšega življenja.

Ko primerjamo dinamiko razvoja na obeh straneh, od katerih je zapadna zelo strogo kanalizirana z ustaljenimi in celo starimi zakoni, ki določajo najmanjše podrobnosti, vidimo na tej strani nekaj, kar bi lahko primerjali z uporabo avtomobila. Viharna urbanizacija lahko kot stroj teče in drvi brez konca, če za njegov tok ni pravil, ki jih mora upoštevati. Ta pravila pa, ki jih je na zapadu mogoče celo preveč, na tej strani šele nastajajo in so najbrže še daleč od tega, da bi začelnjala pomeniti resnično živo prakso. Zato vse dosedanje naše načrtovanje odkriva paradoks, ki je vreden največje pozornosti. Skupnost občanov se bori in se hoče boriti proti ostankom administrativnega usmerjanja razvoja, ki se je zavleklo v naše mnogo planske ustanove. Res žive pogonjke prodorne aktivnosti zato tudi vidimo čisto na drugih mestih (Novo mesto, Velenje, Metlika, Nova Gorica, Koper) kot na planiranih.

Nel parlare di una bassa densità di popolamento, ci ritorna a memoria il detto, secondo il quale, gli uomini hanno sognato di possedere orti e giardini, dalla perdita del Paradiso in poi. In realtà, all'uomo occidentale tutto l'Est appare come un enorme giardino che abbonda di ogni sorta di fenomeni naturali ed è nel contempo libero dalla schiavitù della proprietà fondiaria.

Ma forse sarebbe troppo irragionevole discuterne senza tener conto seriamente degli sviluppi della tecnica moderna. Mi riferisco qui, in particolare, agli sviluppi del sistema di comunicazione, alle reti viarie, ferroviarie, aeree, ecc. Sussistono, ad esempio, prospettive di un intenso traffico aereo per mezzo di nuovi tipi di aerobus, di giornali facsimilati, di servizi medici a distanza, di teleshopping, di telebiblioteche. Tali possibilità future, evidentemente, indeboliscono la posizione di coloro che continuano a prospettare un unico sviluppo basato sulle contingenze geografiche e sociali immediate e su altri tipi di visioni ristrette. Al contrario, sembra che i mezzi moderni rendano possibile il sorgere di qualche cosa di impreveduto, come ad esempio, uno sviluppo quale conseguenza di una intelligenza creativa, ed attività ambiziose in associazione con un partner che si scopre alla luce della mondializzazione della vita e della produzione. Mi sia lecito accennare a titolo di illustrazione ad una simile possibilità, oggi ancora del tutto astratta: ad esempio, una collaborazione fra l'Olanda, paese densamente popolato ed altamente sviluppato, e la Slovenia, poco popolata, mediamente sviluppata ed, in generale, possiamo ben dirlo, intatta, dal punto di vista della natura e dei suoi fenomeni. Di una simile collaborazione sussistono ben poche condizioni nel comune inventario di sviluppo dei pianificatori, mentre non ne mancherebbero, forse, quando si consideri il futuro della tecnologia moderna.

Il summenzionato esempio richiederebbe, come sembra, uno sviluppo particolarmente intenso delle attività terziarie, ed è noto che sussistono non poche e fondate obiezioni verso lo sviluppo troppo esclusivo di tale settore, ma d'altra parte, non si vede perchè lo sviluppo di una tale possibilità debba escludere un progresso relativamente intenso di altre attività (secondarie, ecc.).

La vita stessa tende ad eliminare la rigida sequenza delle categorie di attività umane, quale è nota dagli esempi di pianificazione amministrativa sviluppatasi nell'Est europeo, e tende ad avvicinarsi quanto più ad uno sviluppo parallelo, laddove ciò è possibile. E' noto che in Italia il settore secondario ebbe uno sviluppo piuttosto lento negli ultimi cent'anni, mentre quello terziario era molto più sviluppato. Ma non se ne vedono particolari conseguenze. E quando, dalla nostra parte dello spazio

menzionato, all'Est, ci creiamo dei problemi a causa della bassa densità di popolamento, comprendiamo bene come, da un certo punto di vista, la cosa abbia degli aspetti positivi, e rappresenti un prezioso fattore evolutivo, e certamente una dote preziosa nella futura divisione transnazionale del lavoro.

L'altra, già menzionata, occasione di confronto è data dalla contiguità di due ordini sociali differenti, dei quali risulta interessante proprio quello orientale, per aver liberato la proprietà fondiaria, sebbene vada detto, che molto spesso l'aver liberato la proprietà fondiaria non costituisce ancora garanzia di una migliore utilizzazione del suolo. Ma malgrado tutto, già la pratica sinora adottata — per quanto breve e modesta — dimostra quali enormi possibilità si nascondono dietro il fatto d'aver eliminato il principale ed insormontabile ostacolo, che è in Occidente di portata, possiamo ben dirlo, decisiva.

Questo fatto ha scatenato la nota — e poco ortodossa — febbre edilizia, che minaccia di annientare tutti i valori urbani sinora conosciuti, ma comporta, d'altronde, pure l'inizio di costruzioni più dense, sullo sfondo della campagna ancora aperta. L'impetuosità dello sviluppo si allarga così a vista d'occhio, creando le premesse per la definitiva affermazione delle tendenze di sviluppo naturali, la distribuzione delle industrie e la costruzione delle infrastrutture al servizio dei più veri bisogni dell'uomo. La polarizzazione delle zone che si vanno riempiendo in maniera sregolata, e di quelle che si vanno vuotando, sta ad indicare in modo assai evidente le loro mutue funzioni vitali e costituisce contemporaneamente una bella manifestazione in favore di una vita più libera.

Nel confrontare il dinamismo evolutivo da ambo le parti (quella occidentale risulta regolata da legislazioni antiche e talvolta molto particolareggiate), potremmo usare l'esempio dell'automobile. Lo sviluppo tempestoso della urbanizzazione può correre e procedere come una macchina su una strada senza fine, qualora non esistano delle regole a cui conformarsi. Ebbene, una delle differenze è anche questa: mentre all'occidente tali regole esistono, ed esitano in abbondanza, in oriente esse si trovano appena nella fase di abbozzo e ancora non possono formare una vera prassi di vita. Perciò tutta la pianificazione, che abbiamo sin qui condotto all'Est, mette in luce un paradosso, che conviene esaminare con attenzione (la collettività dei cittadini combatte — e vuole combattere — contro i resti della direzione amministrativa, che ha preso piede in molti dei nostri istituti di pianificazione). Al contrario di quanto supposto, stiamo osservando elementi di sviluppo veramente vitali in località diverse (Novo Mesto, Velenje, Metlika, Nova Gorica, Capodistria) da quelle pianificate!

Vidimo, da sproščene nove sile dovoljujejo spremenjen pogled na večino ustaljenih vrednot in pri tem ni izvzet niti sam kapital. Brez dvoma je mogoče brez konca zbirati nove in nove podatke, jih urejati in sklepati na obvezne neizbežne trende, ki bi kot nedotakljiva kategorija lebdele nad nami. Toda delo je lahko mnogo bolj pristno in uspešno, če pred tem izhajamo iz idej in hotenj, ki nastajajo spodaj, tudi če se ne skladajo vedno z voljo centralnih forumov.

Če je res pred nami sedaj tolikokrat omenjena transnacionalna mondializacija razvoja, bomo verjetno mo-

rali iskati tudi novih načinov usmerjanja vsega razvoja, ki bi nadomestil sedanje jalove napore. Socialni razvoj, planiranje, urbanizem in prostorsko oblikovanje bodo verjetno morali biti povezani v nov enoten okviren pojem, ki bi ga označevalo nekaj, kar bi se lahko imenovalo »teorija razvojne vitalitete«.

To zadnje je mogoče morala biti ena od glavnih nalog ljudi, ki bo to njihovo nagnjenje ali dolžnost v prihajajočih 70 letih. Bodočnost mest bo boljša le, če bomo zanje naredili, kar je treba.

Edvard Ravnikar

Osserviamo cioè che le nuove forze liberatesi nel decorso dei summenzionati processi fanno variare l'ottica di molti dei valori consolidati, non escluso lo stesso capitale.

Certamente è possibile continuare senza fine, a raccogliere dati ed elementi nuovi, ordinarli e trarre da essi le necessarie conseguenze, elaborare i trend statistici, ecc. Ma il lavoro dell'architetto e dell'urbanista risulterà più efficace soltanto quando egli sarà in grado di concretizzare le idee e le volontà che emergono dal basso, sebbene tali idee e tali volontà, non sempre concordano con le visioni amministrative che arrivano dai centri della pianificazione.

Se è proprio vero che ci troviamo al cospetto della cosiddetta «mondializzazione dello sviluppo», sarà neces-

sario probabilmente trovare dei nuovi modi per indirizzare questo sviluppo, in sostituzione dei molti sforzi sterili sinora compiuti. L'evoluzione sociale, la pianificazione, l'urbanistica, il design, tutte queste idee dovranno probabilmente essere collegate in un unico concetto globale ed unitario, che verrà indicato forse da un nuovo termine, qualcosa come «la teoria della vitalità evolutiva».

E forse lo sviluppo di quest'ultima teoria sarà uno dei principali compiti dell'uomo nei prossimi anni settanta, una delle sue principali tendenze e dei suoi principali doveri.

Il futuro delle città sarà migliore del loro presente, soltanto se faremo in loro favore tutto quello che risulterà necessario.

Edvard Ravnika

Trst in vzhodna meja

Politika in čustva

Tržaški kulturno-umetniški krožek je letos spomladi priredil dvoje diskusijskih večerov z naslovom »TRST IN VZHODNA MEJA — POLITIKA IN ČUSTVA«, ki je nekoliko razburkal razmeroma mirne vode kulturnega življenja naših someščanov. Prvi večer so bili na sporedu uvodni referati, ki so jih imeli pesnik Biagio Marin, pisatelj istrskega porekla Guido Miglia ter kritik Alfredo Vernier. Drugi večer je sledila razprava o referatih, ki se je na trenutke sprevrgla v divjo bučno polemiko, ki so jo inscenirali nekateri izmed najbolj nestrpnih desničarjev in istrskih beguncev. Referati niso prineslo bogvekakšnih intelektualno zanimivih prijemov, vsekakor pa pogumen in odkrit prelom s tradicionalnim molkom italijanskih kulturnih krogov o problemu vzhodne meje, in to kar v svetišču tržaškega meščanstva. To pa ni malo. Miglia, ki v svojih razmišljanjih v tržaškem Piccolu piše o potrebi novih odnosov, največkrat pa o izgubljeni italijanski Istri, o »nepopravljivi krivici«, je odgovoril na delirične posege desničarjev in istrskih beguncev in povedal, da tisti, ki so nekdaj imeli istrske Slovence in Hrvate za manj vredne od živali, nimajo nikakršne pravice govoriti o italijanstvu Istre. Vendar sta večera služila izkristaliziranju tistega, kar naj bi bila osnovna funkcija Trsta, namreč razvijanje kulturnega poslanstva v smeri posebno slovenskega sveta, do česar pa lahko pride, če bo Trst sprejel nespremenljivo realnost in začel res razvijati intenzivne stike z ljudstvi, ki živijo ob italijanski vzhodni meji. Razveseljivo je bilo poudarjanje avtonomije manjšin in potreba po enakopravnih odnosih med partnerji, ne torej obujanje zgodovinskega poslanstva domnevno višje civilizacije in kulture, kot je to veljalo da nedavnega. Eden izmed najznačilnejših zago vornikov novega duha je bil kritik Alfredo Vernier, katerega izvajanje objavljamo v izvirniku in prevodu.

Meje med narodi so tiste, ki jih v danem trenutku določa zgodovina. Je pa v moči človeka, da napravi iz njih pregrado ali vrata, črto, ki ločuje, ali pa kraj srečanja.

Prejšnje stoletje, v katerem se je uveljavil narodnostni princip, je prineslo glede na preteklost novo pojmovanje meje: meja je pomenila okvir in hkrati ločnico, znotraj katere je posamezna narodna skupnost morala živeti in delovati v ozemeljski in politični enotnosti. Samo po sebi je umljivo, da je narodnostni princip svet; z njegovo uveljavitvijo pa je prišlo tudi do mitizacije meje, ki je s tem dobila nekakšen sakralen pomen in ki je, kot ugotavljajo sociologi, postala celo neke vrste tabu. S spreminjanjem meje v zid, tako v fizičnem kot duhovnem oziru, se je začel proces, ki je dal pečat dobi,

ki je neposredno sledila nacionalizmu. Slednji je na eni strani še bolj poudaril svetost meje, toda na drugi strani jo je skušal vedno bolj premakniti navzven, hoteč s tem zadovoljiti neke domnevne zahteve narodne skupnosti. Nacionalizem je seveda pomenil negacijo narodnostnega principa. Z nasilnim izvojevanjem novih mej za lastno občestvo si je podrejal druga občestva.

Za obmejna ljudstva je to imelo hude posledice, ne samo na materialni, ampak tudi na moralni in kulturni ravni. Proces mitizacije meje in njeno skoraj vedno s tem pogojeno zapiranje povzroča samo po sebi zapiranje tudi v smeri obdajajočega sveta ter vodi k izolaciji. Cestokrat je tudi vzrok napetosti in spopadov, ki imajo negativne posledice na razvoj obmejnih skupnosti.

Trieste e il confine orientale

Politica e sentimento

Il Circolo della Cultura e delle Arti ha organizzato nella primavera dell'anno in corso due dibattiti sul tema «Trieste ed il confine orientale — politica e sentimento», che hanno provocato una notevole agitazione delle acque — paraltro calme — della vita culturale triestina. Nella prima delle due serate erano in programma relazioni introduttive del poeta Biagio Marin, dello scrittore istriano Guido Miglia e del critico Alfredo Vernier. E' seguita, nella seconda serata, la discussione sulle relazioni introduttive, la quale ha fatto registrare momenti di accaldata polemica, in seguito ad interventi di alcuni elementi di destra. L'impressione globale che è stata riportata dalle due serate indica che non sono emerse nuove concezioni di grande interesse intellettuale, tuttavia, si deve dare atto ai relatori di aver formulato un aperto e coraggioso atto di rottura con il tradizionale silenzio dei circoli culturali italiani, riguardo al problema del confine orientale. E' notevole, che ciò si sia verificato, in certo senso, nel bel mezzo del santuario della borghesia italiana. Lo stesso Miglia, che nel Piccolo ha pubblicato note circa la necessità dei nuovi rapporti al confine orientale, ma più spesso ancora ha trattato i temi dell'Istria perduta e dell'irreparabile ingiustizia, ha risposto ad alcuni degli interventi deliranti delle destre, affermando che coloro che un tempo consideravano gli Sloveni ed i Croati dell'Istria alla stregua di animali, non hanno alcun diritto oggi di parlare dell'italianità dell'Istria. Ad ogni modo, le due serate hanno fatto emergere l'idea di quella che dovrebbe essere la funzione fondamentale di Trieste, e cioè, lo sviluppo della sua missione culturale particolarmente verso il mondo sloveno, cosa che potrà avvenire soltanto se verrà accettata l'attuale immutabile realtà e si svilupperanno più intensi contatti con le popolazioni contermini. In tal senso, una nota positiva emergente dal dibattito, si è avuta dall'affermarsi della necessità di autonomia delle minoranze, dell'eguaglianza tra le parti e non, come ciò si è verificato fin troppo spesso, dal voler riaffermare l'idea della missione storica della civiltà ipoteticamente superiore. Uno dei rilevanti contributi in tal senso è dato dalla relazione Vernier che pertanto pubblichiamo sia in originale che in traduzione.

I confini tra i popoli son quelli che, in un certo momento, la storia determina. E' però in potere dell'uomo farne una barriera o una porta, una linea che divide o un luogo di incontro.

Nel secolo scorso, l'affermarsi del principio di nazionalità portò ad una concezione della frontiera nuova rispetto al passato: la frontiera diventò il termine e, insieme, il limite entro cui ciascuna comunità nazionale doveva vivere e operare in una unità territoriale politica. Il principio di nazionalità è, naturalmente, sacrosanto; la sua affermazione comportò tuttavia un processo di mitizzazione della frontiera, che assunse un carattere sacrale e, come è stato rilevato dai sociologi, persino tabuistico. Era l'inizio di quel processo di trasformazione della frontiera in un muro, non sol-

tanto fisico ma anche ideale, che avrebbe contrassegnato l'epoca immediatamente successiva del nazionalismo, il quale accentuò, da un lato, il carattere sacrale della frontiera, ma tese, dall'altro, a spostarla sempre più lontano per soddisfare presunte esigenze della comunità nazionale. Il nazionalismo fu, è chiaro, la negazione del principio di nazionalità e nella conquista violenta di nuove frontiere per la propria comunità si fece sopraffattore di altre comunità.

Le conseguenze furono molto gravi per le genti di frontiera, non soltanto sul piano materiale, ma anche su quello morale e culturale. Il processo di mitizzazione della frontiera e la quasi sempre conseguente chiusura di essa porta, infatti, necessariamente, alla preclusione verso il mondo circostante e all'isola-

V naši deželi smo bili priče takšnim negativnim posledicam. Ob koncu prve svetovne vojne je italijanski politični, gospodarski ter vojaški vodilni razred zahteval in dosegel na mirovnih pogajanjih vzhodno mejo na skrajnih obronkih Julijskih Alp. To je pomenilo vključiti v italijansko državo po podatkih avstrijskega štetja iz leta 1910, 327.230 Slovencev in 152.500 Hrvatov, to je približno polovico takratnega prebivalstva Julijske krajine, in kar je najvažnejše, priključili so celotna področja, ki so kot idrijsko, postojnsko, tolminsko, sežansko in opatijsko bila strnjeno slovanska.

Danes je vsakomur, ki gleda na ta problem z mirnim duhom, jasno, da je bila to napaka. Poznejši zgodovinski dogodki so jo na žalost potrdili. Napako bi lahko bilo mogoče omiliti s politiko odprtosti, sporazumevanja in gospodarske ter kulturne izmenjave, s strpnostjo do manjšin ter s priznavanjem njihovih naravnih pravic. Sledila pa je nasprotno nasilna zapora meje med obema narodoma; redkokdaj je prišlo do sporazuma in še tisti so nastali v ozračju nezaupljivosti in medsebojne zadržanosti; več je bilo obdobji popolne stagnacije kot obdobji vzpostavljanja in razvijanja gospodarske izmenjave; kulturni stiki so bili neznatni ali so popolnoma prenehali; nastopila je doba tlačenja manjšin.

Niti tržaški niti istrski vodilni razred nista znala predlagati drugačnih rešitev za lokalne probleme. Njihove rešitve so bile na splošno v nacionalističnem in fašističnem duhu: centralizem, odprava krajevnih avtonomij, asimilacija manjšin. Meščanstvo Julijske krajine ni sicer imelo kakšnih posebnih političnih izkušenj za sabo. Mogoče je njegova edina izkušnja bil iredentizem, ki je vsekakor, po mnenju raznih zgodovinarjev, imel neko svojo lepoto in moralno vrednost, dokler se je bori proti habsburškemu centralizmu v obrambi človeške osebe, ki pa je takoj izgubil svojo civilno poslanstvo, ko se je polariziral v nacionalizmu. Tržaško meščanstvo, še bolj pa istrsko, se je samo po sebi steklo v fašizem in je z redkimi izjemami delilo in vzpodbujalo politiko diskriminacij. Na gospodarskem polju pa je zahtevalo protekcionizem in prednosti v skladu s tistim praznoverjem o privilegijih, ki je vsaj v tržaški družbi trajal že nekaj stoletij.

V položaju notranje in mednarodne zaprtosti ter stalne napetosti, ki je vladala med obema vojnoma, je Trst začel propadati. Propadal je gospodarsko in to kljub nekaterim industrijskim pobudam in vojaškim naročilom za ladjedelnice. Propadal pa je tudi duhovno. Mesto je dolgo imelo neko svojo posebno vlogo, ki pa ni bila izključno trgovska. Bilo je trgovsko stočiče, toda tudi topilnik različnih ljudstev in križišče raznih civilizacij. Pokazal je dokaj močno privlačnost na obdajajoči istrski, furlanski in slovenski svet, od katerega je sprejemal najboljše in najbolj delovne ljudi in jih vključeval v življenjski tok. Čeprav z nekoliko zamude in v določenih mejah je Trst bil pomemben posrednik med italijansko in nemško kulturo. Svevo, Saba, Slataper in Stuparich so ob koncu 19. stoletja in v začetku 20. stoletja dokončno izvlekli Trst iz ozkih shem občinske literarne tradicije. Razodeli so njegovo obličje, ki je bilo enostavno in hkrati zamotano in ga vključili v veliki tok evropske kulture. Tista gorečnost, tista vrenja, tisti nemiri, tisti odnosi in tisti humus, ki jih je omogočal, so popolnoma izginili med prvo in drugo svetovno vojno. V tej dobi so raztrgali in razmetali vse to socialno in kulturno tkivo. Ukinili so opozicijski in neitalijanski tisk; razpustili so mnoge tako slovanske kot italijanske športne, dobrodelne in kulturne ustanove; zaprli so šole s slovenskim učnim jezikom; prepovedali so stranke in politična društva; uničili so delavska združenja, zadruge in kulturne krožke (ki jih je v veliki meri ustanovil tisti tržaški socializem prvega desetletja tega stoletja, katerega vzgojna, človeška in pomirjevalna vloga ni bila še dovolj ocenjena); otežkočili so in naredili negotov kakršenkoli stik z zunanjim svetom: Trst so oropali samih temeljev, na katerih bi lahko nadaljeval svojo civilizacijsko in posredovalno delo.

Še slabše je bilo v Istri, na Krasu in v predelih, kjer so Slovenci in Hrvati živeli strnjeno ali v večini. Tudi tu so zaprli manjšinske šole in prisilili njihove učitelje, da so se preselili v druge pokrajine kraljevine ali da so odšli v emigracijo; krajevno upravo so zamenjali z ljudmi, ki jih je določila osrednja oblast in ki so bili največkrat tujci; slovansko duhovščino, ki je imela pomembno vlogo pri emancipaciji tistih ljudstev, so pogosto poslali proč. V Istri pa je prišlo do večjega pre-

mento. Ed è anche causa frequente di tensione e di conflitti, che si ripercuotono negativamente sullo sviluppo delle comunità di confine.

Nella nostra regione, abbiamo potuto toccare con mano queste negative conseguenze. Al termine della prima guerra mondiale, la classe dirigente italiana, politica economica militare, pretese ed ottenne al tavolo della pace il confine orientale sulle estreme propaggini delle Alpi Giulie. Questo significò includere nello Stato italiano, secondo i dati del censimento austriaco del 1910, 327.230 sloveni e 152.500 croati, cioè circa la metà della popolazione giuliana di allora, e, quel che più conta, interi distretti, come quelli di Idria, Postumia, Tolmino, Sesana, Volosca-Abbazia, compattamente slavi.

L'errore è oggi evidente a chiunque consideri il problema con animo sgombro da passioni. Le vicende storiche successive lo hanno, purtroppo, confermato. L'errore tuttavia avrebbe potuto essere attenuato da una politica di frontiera aperta, di intese e di scambi economici e culturali, di tolleranza nei confronti delle minoranze e di riconoscimento dei loro diritti naturali. La frontiera, invece, si chiuse pesantemente tra i due popoli vicini; le intese furono rare e quelle poche stipulate sempre in un'atmosfera di sospetto e di reciproche riserve; gli scambi economici, accanto a periodi di sviluppo o di ripresa, ne attraversarono altri, frequenti, di stasi; i rapporti culturali languirono o si esaurirono del tutto; le minoranze furono conculcate.

Nè la classe dirigente triestina e istriana seppe proporre soluzioni diverse dei problemi locali. Le sue soluzioni furono, in genere, quelle dei nazionalisti e dei fascisti: accentramento, soppressione delle autonomie locali, assimilazione delle minoranze. La borghesia giuliana, d'altronde, non aveva ricchezza di esperienze politiche alle spalle; forse l'unica sua esperienza era stata quella dell'irredentismo, che ebbe certamente, come vari storici hanno notato, una sua bellezza e una sua moralità, finchè lottò contro il centralismo asburgico per la difesa della persona umana, ma che esaurì la sua opera civile tosto che si polarizzò nel nazionalismo. La borghesia triestina e, ancor più, quella istriana confluirono perciò naturalmente nel fascismo, ne condivisero e talvolta ne sollecitarono, con poche eccezioni, la politica di discriminazione, ne invocarono, sul piano economico, protezione e favori, coerentemente con quella superstizione del privilegio che durava, almeno nella società triestina, da qualche secolo.

Trieste, nella situazione di chiusura e di costante tensione, sia interna che internazionale, del periodo tra le due guerre, decadde. Decadde economicamente, nonostante qualche iniziativa industriale e le commesse belliche ai cantieri, ma decadde anche spiritualmente. La città aveva avuto per un lungo periodo una sua peculiare funzione, non soltanto commerciale. Era stata effettivamente, oltre che un luogo di confluenza di traffici, un crogiolo di stirpi diverse e un punto di incontro di varie civiltà. Aveva dimostrato una notevole forza di attrazione sul circostante mondo istriano, friulano e sloveno, accogliendone gli uomini migliori e più operosi e immettendoli in un circolo vitale. E, sia pure con qualche ritardo ed entro certi limiti, aveva svolto un importante ruolo di mediazione tra la cultura italiana e la cultura tedesca.

Tra il declinare dell'800 e l'inizio del '900, Svevo, Saba, Slataper e Stuparich l'avevano tratta definitivamente fuori dagli schemi frusti di una tradizione letteraria municipalistica, ne avevano rivelato il volto, semplice e complesso ad un tempo, e l'avevano inserita nel grande giro della cultura europea. Quel fervore, quei fermenti, quelle inquietudini, quei rapporti e quell'humus che li aveva propiziati vennero quasi completamente a mancare tra la prima e la seconda guerra mondiale. Tutto un tessuto sociale e culturale fu qui, in quel periodo, strappato e disperso. Soppressa la stampa di opposizione e in altra lingua; sciolte numerose istituzioni, sportive assistenziali e culturali, slave e italiane; chiuse le scuole con lingua di insegnamento slovena; vietati i partiti e le associazioni politiche; distrutti leghe, cooperative e circoli culturali del movimento operaio (creati, in gran parte, da quel socialismo triestino del primo decennio del secolo, di cui, forse, non s'è ancora abbastanza valutata l'opera di educazione, umana e pacificatrice); reso difficile e aleatorio ogni rapporto col mondo esterno: Trieste fu privata del fondamento stesso sul quale avrebbe potuto proseguire la sua opera di civiltà e di mediazione.

Peggio ancora accadde nell'Istria, in Carso e, in genere, nelle zone compattamente o prevalentemente abitate da sloveni e da croati. Anche qui furono chiuse le scuole delle minoranze ed i loro insegnanti costretti al trasferimento nelle altre province del Regno o all'emigrazione; con le scuole furono chiuse le biblioteche slave, numerose dovunque; le amministrazioni locali furono sostituite con uomini designati dal potere centrale, spesso estranei all'ambiente; il clero

loma med obalnimi mesti in zaledjem, med italijanskim malomeščanstvom in hrvatskim kmečkim življem, med italijanskim zemljiškim gospodom, izvrševalcem svobodnih poklicev, trgovcem, javnim uradnikom ter hrvaškim kopačem, kolonom ali najemnikom ali pa malim posestnikom, saj je bil tudi ta vedno v inferiornem položaju. Prelom je trajal že stoletja, pač zaradi različnih zgodovinskih dogodkov v raznih področjih Istre; toda treba je pošteno priznati, da je Italija naredila malo ali nič, da bi ga premostila. Malo so storili, ali nič, tudi istrski Italijani, ki so se pod okriljem Italije čutili celo zavarovane in so v njeni prisotnosti videli oporo za svoje goljufive al kakorkoli nič kaj spoštljive odnose do časti Hrvatov.

Dogodki iz druge svetovne vojne so preveč znani, posebno za tiste, ki so jih doživeli na lastni koži, da bi jih bilo treba tu omenjati. V določenem trenutku je res kazalo, da se bo iz vojne razvil nov svet, ki bi ga gradili po človeškem merilu, ki bi branil in varoval najbolj intimne pravice: predvsem pravico do svobodnega in samostojnega življenja znotraj svoje narodne skupine in tudi pravico do miroljubnih in civiliziranih odnosov z drugimi ljudmi. Stvarnost pa je bila drugačna. Po končani vojni se je svet kaj hitro delil na nasprotujoče si bloke in na mejah so še bolj visoke in težke pregrade ločile narode.

Italijani Julijske Benečije so plačali za svoje grehe, za tiste, ki jih je zakrivil fašizem in njegova pogubna napadalna vojna, ki jo je vodil skupaj z nacisti čemur pa je botroval tudi takratni mednarodni položaj. Za Istro so bila to zelo žalostna leta. Doživela je nova nasilja, tokrat v škodo Italijanov. Stresel jo je beg beneškega ljudstva, ki je tam prebivalo že stoletja. Za Trst je bilo to obdobje borb, pri katerih niso dosti izbirali sredstev. Dobil je povsem videz obkoljenega mesta z železno zaveso, ki je kazala, da ga obdaja tudi takrat, ko se je s postopnim spreminjanjem mednarodnega in notranjega tako italijanskega kot jugoslovanskega položaja, že podirala. Meja med Italijo in Jugoslavijo je bila takrat skoraj hermetično zaprta in ni dopuščala nikakršnega pretakanja med deželama. Podoba je bila, kot da bi vse sile tega mesta, ali vsaj njenega prevladujočega dela, bile krčevito napete samo za narodno obrambo, podobno kot se je že zgodilo kdaj v preteklosti: vsekakor čustven, romantičen in iracionalen povratak mestne zgo-

dovine, ki ni dopuščal, da bi Trst imel kakršnokoli drugačno vlogo.

Zgodovina pa, kot zadaja narodom hude rane, tako jih tudi usmiljeno zaceli. Položaj se je z letom 1954 ob podpisu Londonskega sporazuma hitro menjal. Spomenica je uredila italijansko-jugoslovansko vprašanje v obojestransko zadovoljstvo neposredno zainteresiranih skupnosti in držav, čeprav tega nista nikoli izrecno izjavili. S tem je bil odstranjen potencialni vir konfliktov, hkrati pa je bil to odločen korak na poti k vzpostavljanju novih odnosov v duhu sodelovanja med obema deželama in obmejnih ljudstev. Kmalu je prišlo do novih sporazumov: videmski sporazum za maloobmejni promet, številne trgovinske in finančne pogodbe, dogovor o industrijskem sodelovanju; pomemben sporazum o kulturnem sodelovanju. Meja se je odprla; v vedno večji meri in z vedno večjo lahkoto je puščala prehod ljudi in dobrin; mnogi vzroki nasprotstev so se polagoma omilili in izginjali; predvsem pa se je spremenilo ozračje na eni in drugi strani; izginilo je nezaupanje in zamere; strpnost in razumevanje sta si utrla pot; srečanja in stiki so postali pogosti in s tem postavili temelje za bodoče skupno delo na mnogih področjih.

Jasno je, da se to ni zgodilo po zaslugi kakega nenadnega čudeža in niti ne z dneva v dan. Proces traja že dolga leta. Šel je vzporedno z razvojem mednarodnega položaja. Razvijal se je zaradi ali istočasno z gospodarsko in kulturno liberalizacijo znotraj jugoslovanskega sistema in nedvomno tudi zaradi novega italijanskega političnega toka na državni, deželni in krajevni ravni.

Z novim položajem so se okoristile predvsem obmejne skupnosti, ki so pri njegovem vzpostavljanju imele pomemben delež. Predvsem so imele in imajo od tega korist narodne manjšine, katerih avtonomija znotraj države, kjer živijo, se venomer večja. In v naraščajoči meri veljajo manjšine za pomembne dejavnike združevanja in za dragocene posrednike med kulturami, ki kljub različnosti kažejo tistim, ki jih hočejo zaznati, nekaj skupnih potez in podobnosti.

Na tem mestu so zaključki več kot samoumevni. Prvi je po mojem ta, da moramo moško sprejeti novo stvarnost vzhodne meje, ki jo določa Mirovna pogodba in Londonski sporazum. Prepuščati se iluziji, da je moč mejo ali demarkacijsko črto med obema deloma tržiškega ozemlja več ali manj spreminjati v našo korist

slavo, che aveva avuto larga parte nell'emancipazione di quelle popolazioni, fu frequentemente allontanato. Nell'Istria, poi si accentuò la frattura tra le cittadine della costa ed i paesi dell'interno, tra la piccola borghesia italiana e il mondo contadino croato, tra il proprietario fondiario, il professionista, il negoziante, il pubblico impiegato italiano e lo zappatore, colono o mezzadro o piccolo proprietario anch'egli, ma sempre in condizioni di minorità, croato. Era quella una frattura secolare, dovuta in parte anche alle diverse vicende storiche delle varie zone dell'Istria; ma l'Italia, si deve onestamente riconoscerlo, poco o nulla fece per colmarla. E poco o nulla fecero gli italiani dell'Istria, i quali, anzi, dalla presenza dell'Italia si sentirono confortati e giustificati nelle loro tendenze prevaricatrici o, comunque, scarsamente rispettose della dignità dei croati.

Le vicende della seconda guerra sono troppo note, soprattutto a coloro che nelle nostre terre le patirono sulla propria pelle, per dover essere ricordate. Parve, ad un certo punto, che dalla guerra sarebbe veramente sorto un mondo nuovo, costruito sulla misura dell'uomo, che ne avrebbe difeso e tutelato i diritti più intimi: quello, in primo luogo, ad una libera e autonoma vita nell'ambito del proprio gruppo etnico, e quello, in secondo luogo, a relazioni pacifiche e civili con gli altri uomini. La realtà fu diversa. A guerra finita, il mondo si divise rapidamente in blocchi contrapposti e, ai confini, barriere ancora più alte e pesanti divisero i popoli.

Gli italiani della Venezia Giulia scontarono non soltanto le loro colpe, quelle del fascismo e la disastrosa guerra di aggressione da esso condotta a fianco del nazismo, ma anche la situazione internazionale del tempo. Furono anni dolorosi per l'Istria, che conobbe nuove sofferenze, a danno stavolta degli italiani, e che fu sconvolta dal grande esodo della gente veneta che la aveva abitata per secoli. Furono anni di nuove lotte, senza esclusione di colpi. A Trieste, che assunse l'aspetto e il carattere di una città assediata, con la cortina di ferro che correva o si credeva corresse, anche quando andava ormai sgretolandosi per il graduale mutare della situazione internazionale interna, italiana e jugoslava, a poca distanza dalla città. La frontiera tra l'Italia e Jugoslavia restò in quel periodo quasi ermeticamente bloccata e non consentì osmosi di sorta tra i due Paesi. Sembrò nuovamente che tutte le energie della città, o almeno della preponderante parte italiana di essa, fossero spasmodicamente tese, come già era avvenuto talvolta in passato, soltanto alla difesa nazionale: un ritorno al momento passionale, romantico, irrazionale, della

storia cittadina, che naturalmente impediva a Trieste qualsiasi altra funzione.

La storia però, come apre ferite crudeli nella carne dei popoli, così, pietosa, le rimargina. Nel 1954, con la stipulazione del Memorandum d'Intesa di Londra, la situazione mutò radicalmente. Il Memorandum pose fine alla questione italo-jugoslava con reciproca soddisfazione, anche se non sempre esplicitamente dichiarata, dei due Stati e delle comunità direttamente interessate ad esso. Una potenziale fonte di conflitto veniva eliminata e un determinante passo compiuto sulla strada dell'instaurazione di un nuovo rapporto di collaborazione tra i due Paesi e tra le popolazioni viventi ai lati del confine. Altre intese rapidamente seguirono: l'accordo di Udine sul traffico di frontiera; numerosi accordi commerciali, finanziari, di cooperazione industriale: un importante accordo culturale. La frontiera si aprì e lasciò passare, in sempre maggior copia e con sempre maggior facilità, uomini e beni; numerosi motivi di contrasto andarono lentamente smussandosi e svanendo; mutò soprattutto l'atmosfera, dall'una e dall'altra parte; caddero diffidenze e rancori; la tolleranza e la comprensione si fecero strada; incontri e contatti divennero frequenti, ponendo spesso le basi di un futuro lavoro comune in vari settori.

E' evidente che tutto ciò non è accaduto per un improvviso miracolo nè da un giorno all'altro. Il processo dura da anni e si è sviluppato a seguito o in concomitanza con l'evoluzione della situazione internazionale, con una certa liberalizzazione economica e culturale all'interno del sistema jugoslavo, e, indubbiamente, anche col nuovo corso politico italiano sia a livello internazionale che a livello regionale e locale.

Delle nuove condizioni hanno profittato specialmente le comunità di confine, le quali, a loro volta, hanno costituito un elemento dinamico nel promuoverle. Soprattutto ne hanno beneficiato e ne beneficiano le minoranze nazionali, che vedono progressivamente ampliarsi la sfera della loro autonoma attività nell'ambito del Paese in cui vivono. E sempre più le stesse minoranze sono riguardate come un importante fattore di unione, un tramite prezioso tra culture che, per quanto diverse, presentano sempre, a saperli cogliere, alcuni motivi comuni e alcune affinità.

Le conclusioni, a questo punto, sono quasi ovvie. La prima, a mio parere, è che dobbiamo ormai accettare virilmente la nuova realtà del confine orientale, quale è sancita nel Trattato di Pace e nel Memorandum d'Intesa. Cullarsi nell'illusione che il confine o la linea di demarcazione tra le due parti del territorio di Trieste

s pomočjo posebnih pogajanj, pomeni vzdrževati škodljiv nespোরазum. Človeška zgodovina ne pozna primerov, ko bi kak narod ali država prostovoljno potegnila mejo nekoliko nazaj: storili so to samo takrat, ko so bili prisiljeni. Dandanes pa bi konflikt z Jugoslavijo gotovo ne bil v našo korist. Določene in obenem izgubljene položaje je izredno težko ponovno pridobiti; niti ni bil italijanski kmečki živelj tega sposoben v preteklosti: kakor je bil italijanski element, kot je poudaril Sestan, do danes čudovit asimilator tujih ljudstev v mestnem okolju, tako je bil negiben in nedelaven na podeželju.

Drugi zaključek je, da je treba iti še naprej po poti odpiranja meje. To pomeni pravzaprav, da jo je treba osvoboditi simbolov, mitov, tabujev, skorij zamer, ki so se nakopičile, podreti pregrade vzdolž njenega teka, napraviti iz nje most in kraj srečanja. Pomeni, odpreti jo na stežaj in obvarovati s tem ljudstva, ki živijo v njeni bližini, izolacije, in končno tudi, dekadence.

Tretji in zadnji zaključek, ki je povrh najbolj primeren za temo, ki smo si jo zadali, velja prav Trstu in njegovi kulturni funkciji, ki jo lahko še ima. Trst je v določenem razdobju svoje zgodovine odigral posredovalno vlogo določene teže med nemško in italijansko kulturo. Ni pa nasprotno nikoli imel takšne funkcije, razen v redkih in slučajnih primerih, do slovanskega sveta. Zdi se mi jasno, da bodočnost mesta ni samo odvisna v veliki meri od njegove povezovalne sposobnosti v novi upravni, gospodarski, socialni in kulturni stvarnosti dežele Furlanija - Julijska Benečija, ampak tudi od njegove sposobnosti povezovanja s sosednimi deželami in preko teh s širšim evropskim prostorom. Samo če bo Trst znal prevzeti spet svojo staro vlogo do nemškega sveta, in predvsem, če prevzame primerno vlogo do slovanskega sveta, samo če bo znal ponovno postati privlačen v kulturnem in kvalitetnem oziru vsaj v delno takšni meri, kot je znal biti na obdajajoči ga svet v nepre več daljni

preteklosti, bo lahko še upal na življenje, razumljivo tudi na življenje duha. To se more uresničiti zgolj v okviru splošne politike odpiranja in v ozračju miroljubnih odnosov v svetu.

Trst ima že na voljo nekaj instrumentov za takšno delo. Nekatere se lahko in mora izpopolniti, druge okrepiti, druge spet pripraviti za širše naloge. Ustvariti pa bo treba nekaj povsem novih instrumentov (študijske in raziskovalne centre, mnogovrstne kulturne usluge na raznih ravneh). Iz tega bi se moral razviti tok vzpodbud in križišče raznih smeri ter razpotje v več smeri za raznovrstne pobude in predloge, v katere bi zajeli počasi vse kulturno mestno tkivo. To je nedvomno vprašanje sredstev; toda to je hkrati problem miselnosti, ki se v premnogh krogih brani sprejeti zahteve sedanjosti.

V tem okviru pripada manjšinam bistvena naloga; italijanski, ki še živi v Istri, čeravno maloštevilni in intelektualno revni zaradi diaspore, in slovenski, ki živi v naši deželi. Obe lahko in morata doprinesiti odločujoč delež k razvijanju kulturnih stikov med obema državama. Posebno v Trstu deluje skupina pisateljev, slikarjev in glasbenikov, ki so med najpomembnejšimi predstavniki solobne slovenske kulture (dovolj je imenovati Alojza Rebula, Borisa Pahorja, Lojzeta Spacala). Trst ne more mimo njih, kot je šel in še gre mimo npr. Srečka Kosovela; niti se ne morejo sami izolirati v okolju, v katerem živijo in iz katerega so vendarle črpali življenjske sokove. Ni več čas izolacije, ampak združevanja naporov. Delati je treba skratka za človeka in njegovo samostojnost, zavedajoč se, da danes niso več možni begi ali pa odpovedi in da je usoda vsakega izmed nas neločljivo vezana na sosedovo, čeravno govori ta drugačen jezik in ima drugačne navade ter tradicijo. V tej perspektivi ostaja tudi izguba rojstnega kraja, čeravno težka in bolestna, privatna zadeva, ki ne sme večno obremenjevati življenja neke skupnosti in pogojevati njenih akcij.

Alfredo Vernier

siano suscettibili di più o meno profonde modificazioni a nostro vantaggio mediante opportune trattative significa perpetuare un nocivo equivoco. Nella storia non si è mai dato il caso di un popolo e di uno stato che abbiano volontariamente arretrato il proprio confine: lo hanno fatto soltanto quando vi sono stati costretti con la forza. E oggi un conflitto con la Jugoslavia non è sicuramente nel nostro interesse. Certe posizioni, d'altronde, quando si son perse, è estremamente difficile riguadagnarle; nè l'elemento rustico italiano si è dimostrato capace di ciò nel passato: quanto, infatti, come ha rilevato il Sestan, l'elemento italiano è stato fino quasi ad oggi mirabile assimilatore di estranee genti nell'ambito cittadino, altrettanto è stato inerte, inoperante nelle campagne.

La seconda conclusione è che occorre continuare il processo di apertura della frontiera. Ciò significa, essenzialmente, liberarla dei simboli, dei miti, dei tabù, delle incrostazioni di risentimento che vi sono accumulate, abbattere i muri eretti sul suo tracciato, farne un ponte e un luogo di incontro. Significa spalancarla e sottrarre con ciò stesso le genti che vivono nei suoi pressi all'isolamento e, in ultima analisi, alla decadenza.

La terza e ultima conclusione, forse la più pertinente nei riguardi del tema propostoci, tocca proprio Trieste e la funzione culturale che essa può ancora svolgere. Trieste ha giocato, in un determinato periodo della sua storia, un ruolo di mediatrice di qualche peso tra la cultura tedesca e la cultura italiana. Non ha, invece, quasi mai svolto, o l'ha fatto sporadicamente e quasi casualmente, una analoga funzione nei confronti del mondo slavo. Mi pare evidente che l'avvenire della città dipende in larga misura non soltanto dalla sua capacità d'integrazione nella nuova realtà amministrativa, economica, sociale e culturale regionale, ma anche dalla sua capacità di inserimento nelle regioni contermini e, al di là di esse, in un più ampio spazio europeo. Soltanto se Trieste saprà riassumere la sua vecchia funzione nei confronti del mondo tedesco e, soprattutto, assumerne una idonea nei confronti del mondo slavo, soltanto se saprà riacquistare, proprio in termini culturali e qualitativi, una parte almeno della forza di attrazione che esercitò sul mondo circostante in un passato non molto

lontano, potrà ancora sperare di vivere. Vivere, s'intende, anche la vita dello spirito. E questo può verificarsi esclusivamente nel quadro di una politica generale di apertura e in un contesto fitto di relazioni internazionali pacifiche.

Trieste possiede già alcuni strumenti per questa opera. Di questi strumenti alcuni potranno e dovranno essere perfezionati, altri consolidati, altri adeguati ai più larghi compiti; mentre nuovi strumenti ancora dovranno essere creati (centri di studio e di ricerca, servizi culturali a vario livello e di vario tipo). Ne dovrebbe derivare un flusso e un intersecarsi da varie parti e in varie direzioni di sollecitazioni e proposte di ogni genere, in cui lentamente l'intero tessuto culturale cittadino sarebbe coinvolto. E' questione di mezzi, certo; ma è anche un problema di mentalità, che, in troppi ambienti, ributta ancora ad accogliere le esigenze del presente.

In tale quadro, un ruolo essenziale spetta alle minoranze; alla minoranza italiana, per quanto sparuta e intellettualmente impoverita dalla diaspora, che ancora vive in Istria, e alla minoranza slovena, che vive nella nostra regione. Esse possono e devono recare un contributo determinante allo sviluppo dei rapporti culturali tra i due Paesi. A Trieste, in particolare, è operoso un gruppo di scrittori, pittori e musicisti, che sono tra i maggiori rappresentanti della cultura slovena contemporanea (basti fare i nomi di Alojz Rebula, di Boris Pahor, di Lojze Spacal). Trieste non può ignorarli, come ha ignorato e continua praticamente ignorare, ad esempio, uno Srečko Kosovel; nè essi possono isolarsi nello ambiente in cui vivono, da cui hanno pur tratto succhi vitali. Non è più il tempo dell'isolamento, ma quello dell'unione degli sforzi. Si tratta, in fondo di lavorare tutti per l'uomo e per la sua autonomia, consapevoli che oggi non sono più possibili evasioni o rinunce e che la sorte di ciascuno di noi è indissolubilmente legata a quella del vicino, anche se d'altra lingua, di altri costumi, di altre tradizioni. In questa prospettiva, anche la perdita del luogo natale, per quanto penosa e lacerante, resta un fatto privato, che non può indefinitamente pesare sulla vita di una comunità e condizionarne l'azione.

Alfredo Vernier

Kultura v obmejnih pokrajinah: vloga Trsta

Evropsko federalistično gibanje — sekcija dežele Furlanije-Juljske krajine — je dne 23. maja t. l. priredilo v Circolo della Cultura e delle Arti v Trstu debatno srečanje na temo: »Pomen obmejnih pokrajin v evropski kulturni stvarnosti: vloga Trsta«. Uvodoma je o tej temi nastopil z referatom poslanec Vittorio Badini Confalonieri, podpredsednik Evropskega gibanja. Nato je Bruno Maier, ordinarij za italijansko literaturo na tržaški univerzi, prebral svoj sestavek »Položaj in vloga tržaške literature v 20. stoletju«. Sledila je okrogla miza, pri kateri so po vrsti spregovorili literarni kritik Stelio Crise, pisatelj Stelio Mattioni in profesor Alojz Rebula. Rebulov sestavek prinašamo v italijanskem izvirniku in v slovenskem prevodu. Prevod je oskrbel avtor sam.

Preden s svoje strani posežem v diskusijo, si ne morem kaj, da ne bi prej prišel na dan z dvojno izpovedjo skepticizma, čeprav s tem utegnem dati temu svojemu posegu neki oseben prizvok, ki morda ne bo povsem uglašen z vzdušjem tega srečanja. Gre vsekakor za skepticizem, ki se postavlja onkraj kakršnekoli narodnostne kategorije. Nima torej nič opraviti z dejstvom, ki je v tem primeru kontingentno, da vam govori slovenski intelektualc.

1) Še daleč nisem kakšen malikovalec kulture. Nasprotno, reči moram, tudi če s tem tvegam pohujšanje, da na vzponu k svojim petdesetim letom čutim rasti v sebi neko čedalje bolj pesimistično razpoloženje do kategorije, ki jo v tekočem jeziku zaznamujemo prav z izrazom kultura. Ne, da se razumemo, do imanentne veličine same kulture, do imanentnega razkošja, če hočete, znanosti in umetnosti. Ta pesimizem zadeva edinole sposobnost kulture, da lahko sama od sebe, to se pravi razvezana v absolutno vrednostno kategorijo, prispeva k izgraditvi nekega človeškega mesta, ki bo res človeško. Ena sama knjiga ostaja zame temeljna, v knjižni proizvodnji sveta. No, v tej knjigi zastonj iščem eno samo mesto, v katerem bi bil avtor — zame je to Duh — hotel obogatiti človeško vednost z enim samim podat-

kom iz matematike, lingvistike ali filozofije. V njej se dviga eno samo drevo z enim samim spoznanjem: s spoznanjem Dobrega in Zlega.

Kulturo torej jemljem v njeni ambivalenci, ki se mi ne zdi manj tragična v umetnosti kakor v znanosti. Zakaj, navsezadnje, lahko daš sekat desnice Vercingetorikovim Galcem, istočasno pa v žarni latinščini razpravljajš o analogiji in o anomaliji. Lahko si eden od pesnikov »sladkega novega stila«, pa hkrati prežiš ob luknji v sodu, ali bo skozi srfotala duša obsojenca, ki umira v njem. Lahko v knežjem zatišju devinskega gradu loviš z metafizično senzitivnostjo v svoje elegije angelske zборе, a s prav isto roko pa v juliju 1914 napišeš himno bogu prve svetovne vojne. Lahko si velik matematik in obenem kličeš prekletstvo nad judovsko matematiko, okuževalko brezmadežne nemške matematike. Lahko sei velik mislec — in Heidegger to je — in 3. novembra 1933 pišeš friburškemu študentom: »Nauki in 'ideje' naj ne bodo pravila vašega bivanja. Führer sam in edini je današnja in bodoča nemška dejanskost in njen zakon.« In, da pridem do kronike dneva, lahko si as medicinske znanosti in hkrati trguješ s človeškimi fetusi.

La cultura nelle regioni di confine: il ruolo di Trieste

La sezione della Regione Friuli - Venezia Giulia del Movimento Federalista Europeo ha organizzato addì 23 maggio di quest'anno nel Circolo della Cultura e delle Arti di Trieste un incontro-dibattito sul tema: «Importanza delle regioni confinarie nella realtà culturale europea: il ruolo di Trieste». La relazione introduttiva è stata tenuta dal deputato Vittorio Badini Confalonieri, vicepresidente del Movimento Europeo. Successivamente, Bruno Meier, ordinario di letteratura italiana all'Università di Trieste, ha letto la relazione «Situazione e ruolo della letteratura triestina del ventesimo secolo». Infine, si è svolta una tavola rotonda con interventi del critico Stelio Crise, dello scrittore Stelio Mattioni e del professor Alojz Rebula. Per il suo particolare interesse riportiamo lo scritto di Rebula nell'originale italiano e nella traduzione slovena. La traduzione è opera dell'Autore stesso.

Non mi sento di poter aprire questo mio intervento senza farlo precedere da una duplice confessione di scetticismo, anche se arrischio di dare con ciò a questo mio intervento un timbro personale forse non esattamente intonato all'atmosfera di questo convegno. Si tratta, comunque, di uno scetticismo che si colloca al di là di una qualsivoglia categoria di nazionalità. Non ha, dunque, niente a che vedere con il fatto, qui contingente, che vi parla un intellettuale sloveno.

1) Anzichè essere un idolatra della cultura, devo confessare, a costo di scandalizzare, che sento crescere in me, sui miei cinquant'anni, una attitudine sempre più pessimistica nei riguardi di una categoria che correntemente viene appunto designata col termine di cultura. Non, beninteso, in quella che può essere la grandezza intrinseca della cultura stessa, lo splendore intrinseco, se volete, della scienza e dell'arte. Tale pessimismo riguarda soltanto l'attitudine della cultura a poter cooperare soltanto per se stessa, cioè svincolata in una assoluta autonomia di valore, alla costruzione di una città umana veramente umana. Un solo libro rimane per me fondamentale nella produzione libresca dell'umanità. Orbene, in questo libro sto cercando invano un solo passo nel quale l'autore — per me è lo Spirito —

abbia voluto arricchire la conoscenza umana di una sola nuova nozione di matematica, linguistica o filosofia. Un solo albero vi si erge con una sola conoscenza: quella del Bene e quella del Male.

Considero dunque la cultura nella sua ambivalenza, che mi appare non menno tragica nell'arte che nella scienza. Perchè, in fondo, si può far tagliare le destre ai Galli di Vercingetorige e, nel contempo, dissertare in lucidissimo latino sull'analogia e sull'anomalia. Si può essere un poeta del dolce stil nuovo e attendere, spiando al buco di una botte, lo sfarfallio dell'anima di un condannato che vi sta morendo. Si può, nel silenzio principesco del castello di Duino, captare con metafisica sensibilità nelle proprie elegie i cori angelici e, colla stessa mano, scrivere, nel luglio del 1914, una peana al dio della prima guerra mondiale. Si può essere un grande matematico e proclamare il bando alla matematica ebraica, appestatrice della purissima matematica tedesca. Si può essere un grande pensatore — e Heidegger lo è — e scrivere il 3 novembre 1933 agli studenti di Friburgo: «Le dottrine e le idee non hanno da essere la regola della vostra condotta. Il Führer, lui solo ed unico, è l'odierna e futura attualità tedesca e la sua legge». E, per arrivare alla cronaca del giorno, si può essere un asso dell'arte medica e commerciare in feti umani.

Vidite, to so razlogi tega mojega pesimizma glede določene kulture, ki si je izvolila avtonomijo Nietzschejevega Jenseits.

2) V to sobesedilo postavljam svoj skepticizem v intelektualno tehtnost samega izraza »meja«. Zakaj, še preden se zemljepisne meje konkretizirajo v table ali celo v minska polja ali v zidove, tečejo najprej po sredi človekovega srca, tega primarnega vrelca zgodovine, onkraj vsakršnega zunajčloveškega determinizma. Kri, zastava, številka, moč — danes bi mogel vsak razumen človek gledati na sakralizacijo teh mitov samo z občutkom groze, čeprav sicer priznava, da obstajajo zvestobe, ki se jim ni odreči. V tem pogledu sta tako krščanski kakor marksistični internacionalizem — ne glede na kakršnokoli vrednotenje v zvezi s tem, kakršno utegne biti njuno zgodovinsko utelešenje — dve veliki ideji našega časa: dve ideji, brez katerih bi ta Dantejeva »gredica, ki nas dela tako podivjane«, bolj kot podivjana bila infernalna. In kakor je kultura v toliko kultura, v kolikor teži za tem, da zgradi človeško mesto, ki je morda samo v sebi neizgradljivo: prav tako je — če že govorimo o kulturi na mejah — kultura v toliko, v kolikor teži za tem, da se uničijo meje, ki morda niso uničljive. V obeh primerih — v kolikor se projicira v neko napetost, ki ni samo vizijska in tehnična, ampak tudi človeška.

Mar hoče to razmišljanje zmanjševati pomen tega srečanja, ki je bilo organizirano prav tu, v Trstu, v znamenju evropske ideje? Razumeli boste, da bi zanikalo samo sebe, ko bi to hotelo. Če je bila tukaj zavzeta neka intelektualna distanca, se je to zgodilo iz razloga, ki se mi zdi utemeljen: da bi namreč lahko na tem ozadju izrazil ta svoj poseg z dejansko kulturnimi, to se pravi konkretnimi prijemi. Lahko pač razumete, da, če sem že sprejel povabilo, da spregovorim na tem mestu o kulturni vlogi Trsta, nisem mogel razumeti tega povabila v smislu nekega abstraktnega razmotrivanja o Baskih in Kataloncih.

V neki nedavni knjigi nekega Slovenca s tega konca, ki je hotela biti roman, je poglavje, ki nosi naslov — pripovedna struktura je namreč nekoliko starinska — »Molitev materi Evropi«. To je molitev, ki privre iz nekoliko sentimentalnega srca glavnega junaka, romanizirane obdonavskega barbara, intelektualca razpadajoče dobe, razpetega med stoiško lopo in Kristusovim križem, ko se vrača iz kaznilniškega pekla v rudniku na Sinaju in pokonci na troveslači po desetih letih pozdravlja atiške hribe, ki se zarisujejo na obzorju.

»Nekega večera — pripoveduje junak zgodbe — nekega večera se mi je pokonci na krovu iztrgala iz srca

kakor molitev zemlji in vodam, ki so mi bile — zdaj sem čutil — edina domovina.«

Potem ko je stopil na kopno, poljubi helensko zemljo, ki je po njegovem stvarnica dvojne in antinomične človeške razsežnosti: čuta za mero — Métro —, ki je počelo racionalnosti, in čuta za misterij — Mystérion —, ki je počelo skrivnostnosti.

Kratka molitev se glasi: »Naj bo drugim dano karkoli, bogastvo žit naj jim bo dano in rud, dana naj jim bo slava prostranstev — mati si le ti! Da bi nikdar ne prignala smisla za Mero do blaznosti: da bi nikdar ne pritirala smisla za Misterij do teme!«

Samocitiranje, ki je zoprno, če je jaz zoprn: in zoprn tudi je. Kljub temu ima ta izpoved zase vsaj to, da ni bila napisana za nocojšnji večer.

Predlagati evropski ideal Slovincu članu naroda, vrinjenega v območju nekaj sto kilometrov med Nemce, Madžare, Hrvate in Italijane in že zaradi tega večjezičnega in zatorej usvajalca stoletne kulturne ozmože, je toliko kot predlagati Slovincu zrak, ki ga vdihava že tisoč let.

Prva slovenska knjiga je bila natisnjena v Nemčiji, na bregovih Neckarja.

Oče slovenske književnosti je bil apostol neke vrste ideje, ki ga je, pregnanca širom po Evropi, pobratila z Nemci, Hrvati, Italijani.

Največji med našimi pesniki ima dvojezični pesniški opus: poleg slovenskega še nemškega.

Največji med našimi pisatelji je ustvaril večino svojih del v opremljeni sobi dunajskega okraja Ottakring.

Neki naš pesnik, ki je bi med zadnjo vojno ubit prav tu, v Trstu, v stanovanju v Rossettijevi ulici, je zapustil zbirko pisem ženi, napisanih v lepi italijanščini.

Toda tudi ne glede na ta dejstva duhovnost dvomilijonskega naroda, ki je živel tisoč let nesvoboden in ki se je skoraj čudežno ohranil samo zaradi svoje alpske lege in svojega katolicizma, je po sami sili razmer obsojena v to, da ji je tuja nacionalistična samozadostnost, kaj šele sen o grandeur ali mesijanski mit. Za Slovenca prav tako kakor za Hrvata, za Slovaka, za Čeha, za Litvanca — če, potem ko smo vsi, veliki in mali, beli in rumeni, videli Zemljo skozi astronautovo okence, še prihajajo v poštev nekatera predatomska in predvesoljska merila — je zgodovinski optimum že v tem, da lahko sploh obstane, da mu ni treba skopneti od osvajalske sle, ki obseda džunglo zgodovine. In dejansko, če ho-

Ecco le ragioni di questo mio scetticismo nei confronti di una cultura che si elegge l'autonomia del *nietzschianno Jenseits*.

2) In questo contesto colloco il mio scetticismo nella portata intellettuale del termine di confine. Perché, prima ancora di concretizzarsi in paletti o, peggio, in campi minati o in muraglie, i confini corrono anzitutto attraverso il cuore dell'uomo, primaria fonte della storia, al di là di ogni determinismo extraumano. Il sangue, la bandiera, il numero, la potenza — ogni mente assennata potrebbe oggi assistere alla sacralizzazione di questi miti soltanto con un fremito di orrore, anche se conviene sul carattere difficilmente rinunciabile di una fedeltà, sotto questo aspetto, tanto l'internazionalismo cristiano quanto quello marxista sono, al di là di ogni apprezzamento su quella che può essere la loro incarnazione storica, due grandi idee del nostro tempo: due idee senza le quali questa aiuola che ci fa tanto feroci sarebbe forse, più che feroce, infernale. E come la cultura è cultura soltanto nella misura in cui tende alla costruzione di una città terrena forse non edificabile: altrettanto, parlando di cultura e confini, è cultura nella misura in cui tende alla distruzione di confini forse non distruggibili. In ambedue i casi, nella misura in cui si proietta in una tensione non soltanto visionaria e tecnica, ma umana.

Vuole forse questo ragionamento sminuire la portata di questo incontro, organizzato qui, a Trieste, alla insegna dell'idea europea? Capirete che, ciò volendo, negherebbe se stesso. Se un distanziamento intellettuale è stato fatto, è stato fatto per un motivo che mi sembra pertinente: per poter calare, su questo sfondo, questo mio intervento in termini fattivamente culturali, cioè in termini di concretezze. Potete ben capire che, accettando l'invito a parlare in questa sede sul ruolo culturale di Trieste, non ho potuto interpretare tale invito nel senso di una disincarnata discettazione su Baschi e Catalani.

In un recente libro, che voleva essere un romanzo, di uno Sloveno di queste parti, c'è un capitolo, intitolato — la struttura narrativa è, infatti, piuttosto vecchiotà — «Preghiera alla madre Europa». E la preghiera che sgorga dal cuore, invero un po' sentimentale, del protagonista, un barbaro danubiano romanizzato, un intellettuale, a metà strada tra la stoa e la croce di Cristo, di un'epoca in sfacelo, quando, ritornando dall'inferno carcerario di una miniera del Sinai, ritto su una trireme saluta, dopo dieci anni, il profilarsi dei monti dell'Attica.

«Madre Europa — è il protagonista che racconta —, una sera, ritto sulla tolda, scoppiasti in una preghiera

alla terra ed alle acque, che, ormai, questo lo sentivo, erano per me l'unica patria».

Sbarcato, bacia la terra dell'Ellade, madre, secondo il suo modo di vedere, di una duplice ed antinomica dimensione umana: del senso della Misura-Métron-matrice della razionalità, e del senso del Mistero-Mystérion, fonte della numinosità.

La preghiera, brevissima, è questa: «Possa esser ben dato agli altri chessivoglia, possa esser loro data l'opulenza dei cereali e delle miniere, sia pur loro data la gloria delle immensità, madre sei soltanto tu! Che tu non giunga mai a trascendere col senso della Misura nella follia: che tu non giunga mai a trascendere col senso del Mistero nella tenebra!»

Una autocitazione odiosa, se l'io è odioso, come lo è. Però, una confessione che ha almeno il pregio di non essere stata scritta per questa sera.

Proporre l'ideale europeo ad uno sloveno, membro di una nazione incuneata nel raggio di qualche centinaio di chilometri fra i Tedeschi, Magiari, Croati ed Italiani e per ciò stesso plurilingue e, conseguentemente, assimilatrice di una secolare osmosi culturale, equivale a proporgli l'aria che va respirando da un millennio. Il primo libro sloveno è stato stampato in Germania, sulle rive del Neckar.

Il padre della letteratura slovena è stato l'apostolo di una idea religiosa che l'ha affratellato, esule per le contrade d'Europa, con Tedeschi, Croati, Italiani. Il più grande dei nostri poeti ha una produzione poetica bilingue, in tedesco oltreché in sloveno.

Il più grande dei nostri scrittori crea gran parte della sua opera in una camera ammobigliata del quartiere viennese di Ottakring.

Il nostro poeta, ucciso durante l'ultima guerra proprio qui, a Trieste, in un appartamento di via Rossetti, ha lasciato una raccolta di lettere alla moglie, scritte in bell'italiano.

Ma anche a prescindere da questi fatti, la spiritualità di un popolo di due milioni, soggetto per mille anni allo straniero, conservatosi quasi miracolosamente solo grazie al suo habitat alpico ed alla sua cattolicesimo, è condannata dalla realtà stessa delle cose a non conoscere l'autosufficienza nazionalistica, e tanto meno, il sogno di grandeur o il mito messianico. Allo Sloveno, come al Croato, allo Slovacco, al Ceco, al Lituano - se, dopo che tutti, grandi e piccoli, bianchi e gialli, abbiamo visto la Terra attraverso l'oblò dell'astronauta, vengono ancora certe unità di misura preatomiche e precosmiche - l'optimum storico è il poter semplice-

čemo biti natančni, se med Slovenci fašistična ideologija ni skušala oblikovati. Če je do revolucije — in kar se da krvave revolucije — prišlo, se je protikomunizem hranil z izrazito religiozno ideološko izbiro, ki jo je po svoji strani pogojil intransigenten tridentinski katolicizem. A posteriori je dokaz za to na primer v dejstvu, da se danes celo slovenska katoliška emigracija z mnogo manj težave kakor druge vzhodnoevropske emigracije usklajuje s koncilskimi pozicijami. Gre skoraj za nekakšno nezmožnost ekstremizma, ki se jasno zrcali tudi v sami slovenski psihi, ki je istočasno žejna absolutnega in v osnovi realistična, v temperamentu, ki je brez večje sproščenosti, v samem jeziku, ki ni zmožen retorike.

V podtalnosti slovenske književnosti polje trpeča sla po pravici, nagonsko sočustvovanje z neodrešenim človeštvom, neprestano sklicevanje na bratstvo med ljudmi.

»Žive naj vsi narodi — piše Prešeren med revolucionarnim vretjem 1848 —, ki hrepene dočakat dan, da, koder sonce hodi, prepir iz sveta po pregnan, da rojak prost bo vsak, ne vrag, le sosed bo mejak.«

S skrajno opredelitvijo bi lahko Cankarjev pripovedni opus označili tudi kot parafrazo laiciziranega, če že ne marksistiziranega evangelija.

Ob zori fašizma naš ožji rojak Kosovel joče v ekstazi smrti nad Evropo, razkošno kraljico, ki lega v grob stoletij. To je Evropa, kjer človek umira od žeje, ker so jezera in morja nalita z apokaliptično krvjo. Za tega pesnika postane Evropa skorajda metaforična obsedenost. In vendar — ena sama stvar je zanj sveta: **PRE-PROSTO IN PRISTNO**. Pesniško razglabljanje, speljano ne s kulturnimi in še manj z esteticističnimi, ampak s svetostnimi prijemi, tudi če gre nujno za krščansko svetost.

V resnici slovenskemu človeku ni nič manj kongenialno od samozadostnosti, tako intelektualne kakor bivanjske. Za poznavalca razmer je njegova odprtost vsemu in vsem že preveč nepremišljena, bodisi da gre za dolgasarstvo ali za strukturalizem.

Na zahodni meji se ta osnovna usmerjenost da dokazati z dejstvi in s številkami.

V Istri je italijanščina v šolah obvezna, začeni s tretjim osnovnošolskim razredom.

V Italiji so slovenske šole vseh vrst in stopenj izenačene z italijanskimi prav tako v juridičnem statusu

kakor v programih, začeni s programom italijanskega jezika in literature.

Onkraj meje boš težko našel intelektualca, ki si ne bi vsaj za silo pomagal z italijanščino: v območju tostran meje govori italijansko — pač boljše ali slabše — sleherni Slovenec.

Najbolj razširjeni slovenski dnevnik, ljubljansko Delo, ima ves povojni čas svojega stalnega dopisnika ne samo v Rimu, ampak tudi v Trstu.

Od 1945 do 1969 so izšla v slovenskem prevodu — omejujem se na knjižne izdaje — dela stotridesetih italijanskih avtorjev: kakšen avtor izhaja z zbranimi deli. Obe slovenski tržaški literarni reviji, Most in Zaliv, sta na stežaj odprti italijanskim avtorjem, vključno tržaškim.

Toda zdi se mi dolgočasno navajati še druge podatke, saj so na očeh vsem.

Omejil se bom na to, da bom navedel psihološko dejstvo, ki ga mislim, ne more zanikati nihče, ki v Trstu razpolaga z obmejno prepustnico. Sproščeno govoriti onkraj meje italijansko — to ni zvezano z najmanjšo psihološko napetostjo ne za tistega, ki govori, ne za tistega, ki posluša, in to niti v območjih, ki so izšla iz atmosfere dvajsetletnega kulturnega genocida. V sežanskih samopostrežnicah na primer, to je v območju, ki je vrhu vsega zunaj obsega londonskega memoranduma, se gostijo italijanski napisi.

Pol za šalo pol za res bi se dalo torej reči: Slovenci vedo kar vse o Italijanih, od njihove literature do njihovih lovskih okusov.

Obrniti tukaj ploščo — posneto z drugačnimi dejstvi, številkami, psihozami — bi z moje strani pomenilo toliko kot poskusiti atentat na gosposkost tega srečanja, tudi če bi se skrupolozno držal razmerij, se pravi tudi če bi jemal v poštev samo deželo Furlanijo - Julijsko krajino, na drugi strani tehtnice pa bi prištel še Hrvate, Srbe, Makedonce, to se pravi južne Slované v celoti. Dejstvo je, da za tukajšnjega Italijana ostaja njegov bližnji sosed več ali manj neznanec. To nepoznavanje žal raste s kvadratom razdalje od meje. Omejil se bom na en primer: če hoče priti v milost italijanskega založništva, južni Slovan mora biti nagrajenec z Nobelovo nagrado, bivši domnevni naslednik maršala Tita ali pa nosilec nekega manjvrednega balkanskega folklorizma, tudi če je že bil — brez teh atributov — preveden v ruščino, kitajščino ali tudi burmanščino. In ker že gre beseda o kulturni vlogi Trsta, bom samo konstatiral dejstvo, da v vsem povojnem času Trst ni dal iz sebe niti slavista na ravni Umberta Urbanija. Še več, kolikor

mente sussistere, il non dover soccombere nella giungla ossessa dalla volontà di potenza, della storia. E, infatti, propriamente parlando, l'idealità fascista non ha cercato nemmeno di abbozzarsi, tra gli Sloveni. Se una rivoluzione c'è stata - e sanguinosa - l'anticomunismo è stato alimentato, da una scelta ideologica essenzialmente religiosa, condizionata, a sua volta, da un cattolicesimo tridentinista. A posteriori lo sta dimostrando il fatto, per esempio, che oggi, perfino l'emigrazione cattolica slovena sta allineandosi, con molto meno difficoltà che le altre emigrazioni dell'Europa Orientale, sulle posizioni conciliari. E', questa una incapacità quasi di estremismo, che ben si riflette nella stessa psiche slovena, nello stesso tempo ansiosa d'assoluto e fondamentalmente positiva, nel temperamento, privo di ogni effervescenza, nello stesso linguaggio, incapace di retorica.

Nel sottofondo della letteratura slovena scorre un'ansia sofferente di giustizia, un istintivo identificarsi con la umanità non redenta, un continuo richiamarsi alla fraternità umana.

«Vivano tutti i popoli - scrive il Prešerem durante i moti rivoluzionari del 1848 - che attendono con ansia il giorno in cui ogni contesa sarà bandita dalla terra, in tutto il percorso del sole: quando i confini correranno non tra demoni, ma tra vicini!»

Al limite, la narrativa del Cankar potrebbe essere definita anche come la parafrasi di un vangelo laicizzato, se non marxistizzato.

Agli albori del fascismo, il Kosovel, un nostro conterraneo, piange, in un'estasi di morte, l'Europa, che si sta adagiando, fastosa regina, nel sepolcro dei secoli. Una Europa dove si sta morendo di sete, perchè laghi e mari sono colmi di un sangue apocalittico. L'Europa di viene quasi un'ossessione metaforica per questo poeta. Eppure, una sola cosa è santa per lui: PREPROSTO IN PRISTNO - Il semplice ed il genuino. E' un ragionamento poetico fatto non in termini culturali e men che meno estetizzanti, ma in termini di santità, anche se non necessariamente cristiana.

In realtà, nulla è meno congeniale allo Sloveno della autosufficienza sia intellettuale sia esistenziale. La sua apertura a tutto e a tutti è, per chi conosce le cose, fin troppo indiscriminata, sia si tratti di moda capellonistica o di strutturalismo.

Al confine occidentale, tale fondamentale atteggiamento è, oggi, suffragato con fatti e numeri.

In Istria, l'italiano è obbligatorio nelle scuole, a cominciare dalla terza elementare.

In Italia, le scuole slovene di ogni ordine e grado, sono equiparate a quelle italiane, oltrechè negli effetti giu-

ridici, nei programmi, a incominciare da quelli di lingua e letteratura italiana.

Oltre confine, piuttosto raro l'intellettuale che almeno non si arrangi in italiano: nell'area della minoranza al di qua del confine, l'Italiano lo parlano, bene o male, gli Sloveni tutti.

Il quotidiano sloveno più diffuso, il Delo di Lubiana, ha, in tutto il dopoguerra, un suo corrispondente a Trieste, oltrechè a Roma.

Dal 1945 al 1969 sono uscite in traduzione slovena — mi limito alle edizioni in volume — le opere di 130 autori italiani: di qualche autore sta uscendo l'opera completa.

Le due riviste letterarie slovene di Trieste, il MOST ed lo ZALIV sono apertissime agli autori italiani, compresi quelli triestini.

Ma mi sembra noioso elencare altri dati, alla portata di tutti.

Mi limiterò a rilevare un dato psicologico, innegabile, credo, da quanti a Trieste sono in possesso di un lasciapassare di frontiera: esprimersi con una naturalezza in italiano, oltrefrontiera, non comporta la minima tensione psicologica, nè per chi parla nè per chi lo ascolta, nemmeno in zone uscite da un clima di un ventennale genocidio culturale: nei markets di Sesana, ad sempio, in una zona, per di più, non contemplata dal Memorandum di Londra, s'infittiscono le scritte in italiano.

Scherzando dunque, ma non troppo, si potrebbe dire: gli Sloveni sanno tutto degli Italiani, dalla loro letteratura fino ai loro gusti venatori.

Voltare disco, a questo punto — un disco inciso con altri fatti, numeri, psicosi — equivarrebbe, da parte mia, attentare alla signorilità di questo incontro, anche salvando scrupolosamente le proporzioni, cioè chiamando in causa soltanto la regione Friuli - Venezia Giulia e addizionando, magari, sull'altro piatto della bilancia, accanto agli Sloveni anche i Croati, i Serbi, i Macedoni, cioè, nel complesso, gli Slavi del Sud. E un fatto che, per l'italiano di queste terre, il suo vicino rimane, più o meno, uno sconosciuto. Un Hic sunt leones, che, purtroppo, cresce col quadrato della distanza dal confine. Mi limiterò ad un solo esempio: per entrare nelle grazie della editoria italiana, uno Slavo del Sud deve essere un premio Nobel, un ex delfino del maresciallo Tito o l'alfiere di un deterioro folclorismo balcanico, anche se, ciò non essendo, può esser stato tradotto in russo, cinese o anche birmano. E' giacchè il discorso verte sul ruolo culturale di Trieste, mi limiterò a constatare il fatto che Trieste, in tutto il dopoguerra, non ha espresso nemmeno uno slavista della levatura di Umberto Urbani. Anzi, mi domando, a

toliko upoznan z dejstvi se sprašujem, ali danes ta dan Trst s svojimi tisoči intelektualcev zmore enega samega prevajalca, ki bi se lahko s potrebno sposobnostjo, se pravi s soustvarjalno sposobnostjo, lotil slovanskega literarnega besedila nasploh.

Gre za golo ugotavljanje dejstev, katerih nevšečnost niti ne bi hotel čez mero podrčrtavati. To ne samo zaradi neke kontingentne obzirnosti. Prej — in s tem navezujem na svoje začetno distanciranje v zvezi s kulturo — zategadelj, ker se nič kaj ne nagibam k temu, da bi mitiziral ne samo kulturo, ampak tudi stvaren učinek, ki ga lahko ima kultura — tukaj je mišljena humanistična kultura — na zgodovinsko dogajanje. Po mojem skromnem mnenju to dogajanje ženejo naprej še vse drugačne sile, ne samo politične in gospodarske, ampak zemeljske. Sicer pa je v skrajnem primeru možno celo to, da se medsebojno poznamo do obisti, pa se kljub temu sovražimo na smrt. Kar v obmejnem območju prispeva k ozračju duhovne razorožitve, medsebojnega spoštovanja in sodelovanja, to ni kultura sama po sebi. Kakor tudi ni kultura tista, ki sama po sebi

ustvarja nasproten razvoj. Kar navsezadnje šteje, je človekova volja, bodisi da skuša razmahniti na tem našem planetu, napotenem proti apokalipsi, območje resnice, pravice, bratstva, bodisi da skuša razmahniti kraljestvo nagona, zatiranja, Zveri.

Toda najsi jo predimenzioniramo tudi v tem pogledu, sredi tega potopa množičnih občil, kultura — in predvsem humanistična kultura — ostaja eden od atributov človeške slave. In v tem pogledu medsebojna informacija ostaja v redu človeških reči le hvaležna, čeprav pa neizogibna predpostavka, čeprav osebno ne vidim v tem *conditio sine qua non*. *Conditio sine qua non* po mojem korenini v manj refleksni, čeprav vsaj prej kot iracionalni bivanjski sferi: v tistem bivanjskem ozračju tako rekoč, ki je omogočilo to srečanje. In ki lahko omogoči tudi na tržaškem poldnevniku prihodnost mednarodnega sporazumevanja, evropeizma ali — zame je ta beseda ali soznačica ali ni nič — humanizma, prihodnost, h kateri so po svoji strani težili tudi vsi elitni duhovi Italije, od Mazzinija do Pascolija, od Gramscija do Janeza XXIII.

Alojz Rebula

ragion veduta, se oggi come oggi Trieste, tra migliaia di intellettuali, dispone di un solo traduttore, capace di affrontare colla dovuta competenza, cioè con una competenza concreativa, un testo letterario genericamente slavo.

E' una constatazione di fatto, questa, sulla cui incresciosità non vorrei insistere. Non soltanto per una ragione di convenienza contingente. Ma, — ricollegandomi ad un ridimensionamento fatto in partenza — perchè sono poco proclive a mitizzare non solo la cultura, ma anche la effettiva incidenza della cultura — qui devo specificare, umanistica — nel divenire storico, spinto avanti, a mio modesto avviso, da ben altre forze, non solo politiche ed economiche, ma telluriche. D'altronde, al limite, si può anche essere informatissimi a vicenda ed odiarsi a morte. Non è la cultura che, per se stessa, coopera, in un'area confinaria, ad un'atmosfera di dearmistizzazione, di rispetto reciproco, di collaborazione. Come non è la cultura a creare per se stessa una evoluzione contraria. E, in fin dei conti, la volontà umana che conta: o protesa ad allargare, in

questo nostro pianeta avviato all'Apocalisse, l'area della verità, della giustizia, della fraternità, o protesa ad allargare il regno dell'istinto, della sopraffazione, della Bestia.

Ma, ridimensionata anche in quest'aspetto, in questo diluvio di mass-media, la cultura, e soprattutto la cultura umanistica, resta una gloria dell'uomo. E' a questo riguardo, l'informazione reciproca resta, nell'ordine delle cose umane, un presupposto desiderabile, anche necessario, anche se personalmente non vi vedo una conditio sine qua non. La conditio sine qua non si radica, a mio avviso, in una sfera esistenziale meno riflessa, anche se tutt'altro che irrazionale: in quella temperie esistenziale, direi, che ha appunto reso possibile questo incontro. E che può rendere possibile, anche sul meridiano di Trieste, un avvenire di intesa sovranazionale, di europeismo, o — per me l'espressione o è sinonimo o non è nulla — di umanesimo, avvenire del resto auspicato da tutti gli spiriti eletti d'Italia, dal Mazzini al Pascoli, da Gramsci a Giovanni XXIII.

Alojz Rebula

ARCI ali volk v ovčji koži

Polemika o vstopu zamejskih prosvetnih in kulturnih društev v vsedržavno rekreativno in kulturno združenje ARCI je preteklo zimo močno razburjala našo javnost. Odločen odpor je dosegel, da je vprašanje vsaj začasno izginilo iz dnevnega reda manjšinske problematike. Tu in tam še vedno zasledimo glasove, da bi bilo pametno se vključiti v napredno vsedrjavno združenje, ker bi to našim društvom prineslo vrsto ugodnosti in da bi povrh takšen korak ne ogrozil njihove samostojnosti.

Izjava mladincev, ki so jo dali v javnost kot pripadniki ARCI ob priliki letošnjega filmskega festivala v Benetkah, pa kaže, da omenjeno združenje zasleduje predvsem določeno idejno-kulturno politiko (odporu proti vstopu v ARCI je šlo predvsem za obrambo kulturne samostojnosti slovenske manjšine). Vsebina »dokumenta«, ki hoče pojasniti »nekaj idej glede današnjih pojmovanj o tem, kar naj bi bila kultura«, je namreč dovolj zgovorna. Zanimivo, da nas je z njo seznanil tržaški PICCOLO, medtem ko tržaško DELO in PRIMORSKI DNEVNIK, ki sta na vstop v ARCI gledala z veliko simpatijo, izjave ni sta zabeležila. Mogoče jih bo pričujoča glosa vzpodbudila, da zavzame meta do nje svoje stališče.

Izjava napada posebej »intelektualce, ki hočejo odtegniti gledalca od

sveta, v katerem živi, ga navajati k begu od realnosti ter ga prepričati, da je življenje, ki ga živi v tovarni drugačno od tistega, ki ga živi v družbi. To počenjajo s tem, da ga obmetujejo z odtujevalnimi, potrošniškimi in izkoriščevalskimi pojmi.«

Napad ne prizanese niti »tim. naprednim intelektualcem, katerih filmi pomagajo odpravljati popačenja in grdobi, ki pa ne sežejo do korenin zla danega družbenega reda.« »Tem intelektualcem, ki se imajo za napredne, pravimo, da je njihovo delo funkcionalno za sistem; če pa hočejo služiti proletariatu, mora njihovo kulturno delo postati drugačno. Neobhodno potrebno je, da delajo skupno z nami in predvsem z delavci, tako da bo moč ta sistem, ki utesnjuje, posiljuje in dela nekritične delavske množice, stresti do temeljev.«

Naša zaskrbljenost, ko beremo takšne izjave, ne izvira iz strahu, da bi kmalu tudi pri nas kdo začel diskreditirati delo kulturnikov, kolikor iz spoznanja, da bi se s takšnimi pojavi kolo zgodovine začelo sukat nazaj v čase izjav in trditev, da je marksizem celota politike, kulture in znanosti, kar je praktično vedno pomenilo, da kultura ni smela biti samostojna, ampak samo služabnica politike. Že Gramsci je pred nekaj desetletji odločno zavrnil takšne enačbe, ker je predobro vedel, kaj pomeni vreči v isti koš med seboj tako različne dejavnosti. »To, ko politični človek vrši pritisk na umetnost svojega časa, v želji, da ona izrazi določeni svet kulture, je politična dejavnost: če je svet kulture, za katerega se vodi borba,

živo in nujno dejstvo, potem bo njegovo širjenje nezadržno, on bo našel svoje umetnike.« Podobno kot Gramsci trdijo dandanes po vrsti bridkih izkušenj praktično vsi marksistični misleci, ki nekaj pomenijo. Nihče ne misli s tem postavljati sebe ali kulturo izven zgodovine v nekak slonokoščeni stolp, nasprotno, toda vedno z zavestjo, da so napetosti znotraj kulture in tudi v odnosu do zunanjega sveta drugačne narave kot pri politiki. Politiki gre namreč predvsem za neposredno vplivanje na družbeno življenje, gre ji konkretno za praktično reševanje problemov, za vodenje javnih zadev, za oblast. Kulturi pa gre v bistvu le za posreden vpliv na dogajanje, zakaj njena vloga je v analiziranju, interpretiranju danosti. Način dela, ki je tarča omenjenih izjav, pa je le eden izmed možnih, a avtentičen način kulturnega delovanja.

Nihče izmed nas ne more biti ravnodušen ob poskusih usmerjanja kulturno prosvetne dejavnosti naše manjšine izhajajoč izključno iz italijanskih razmer (nekaj podobnega smo sicer doživeli tudi pri nas ob 40-letnici bazoviških žrtev preko letakov in časopisnih člankov v Primorskem Dnevniku s strani akademskega društva Jadran). Predstavljajmo si, da bi v tej smeri začelo delovati združenje z velikimi možnostmi delovanja in sredstvi za njihovo širjenje. Podoba je, da nekateri ne znajo potegniti nobenih pаметnih zaključkov iz našega posebnega položaja, ko živimo na meji dveh različnih družbenih redov. Kako to, da se pri nas tako malo piše in sledi izkušnjam in spoznanjem,

do katerih so glede razvoja socializma prišli v Jugoslaviji? Članek Frana Barbierija o samoupravnem razvoju v Jugoslaviji pod naslovom »Križa dozorevanja«, z dne 9. avgusta letos, je bil bolj izjema kot veljavna praksa na straneh tukajšnjega dnevnika. Uvodoma je Primorski Dnevnik sicer priznal, da večina njegovih bralcev nima prave slike o socializmu v Jugoslaviji, toda dejstvo je, da je ravno Primorski Dnevnik popolnoma zanemarljivo plat obveščanja naše javnosti. Nič čudnega, da gredo odtujevalni procesi v delu mladine mirno svojo pot. In vendar ni danes v Jugoslaviji nobenega resnejšega kulturnega delavca, družboslovca, znanstvenika ali umetnika, ki bi dvomil v samostojnost in svojevrstno vlogo kulturnih dejavnosti. Zelo pomembna se mi zdijo v tem oziru spoznanja in ugotovitve sociologa Jožeta Goričarja (glej njegov esej »Konflikti kot dejavniki družbenih sprememb«, Naši Razgledi št. 15 in 16, 1970).

Jože Goričar ugotavlja — pri tem smem reči, da so spoznanja človeka, ki je dolgo veljal za enega izmed najbolj ortodoksnih družboslovcev, vendarle upoštevanja vredna — »da sta politika in znanost«, torej družbene vede in na splošno vsa kultura, »različno motivirani, da obstaja med njimi določena napetost, ki izhaja iz njihove strukturne različnosti. Iluzorno bi bilo zahtevati, češ da se mora politika obvezno ravnati po družboslovnih spoznanjih in ukrepati samo in izključno v skladu z njimi. Po drugi strani pa bi se družboslovje spremenilo v karikaturo samega sebe — rad bi tu poudaril, da govori Goričar o družboslovju, ki je še najbližje politiki —, če bi postalo zvesti poveljevalec in nekritični zagovornik vsakokratnih političnih odločitev«. Goričar napiše na tem mestu pomenljivo opombo, »da pač takšna« družbena zna-

nost »ponekod obstaja«. Goričar nadalje pravi, »da drži, da je marksizem celota politike, filozofije in znanosti. Toda ta celota je enaka enotnosti nasprotij, strukturno motiviranih nasprotij. O tem priča vsa zgodovina marksizma, pri čemer se je treba ozreti seveda v enaki meri na dozdajšnji razvoj in usodo marksizma, tako v socialističnih kakor v nesocialističnih državah.«

Goričar zaključuje svojo razpravo z ugotovitvijo »vsakršno bolj ali manj nasilno odpravljanje tega nasprotja, prav tako pa tudi vsaki ideološki monopol na katerikoli strani, bi v svetu, v katerem smo, vodil edinole do tega, da bi izgubili vsak samostojni pomen bodisi družbena znanost bodisi politika. Nikoli ne bo družbe brez nasprotij, brez konfliktov, brez nenehnega spreminjanja, zakaj v takšni družbi bi se zgodovina ustavila.«

Mislím, da bi ravno tim. napredni tabor v zamejstvu moral biti pozoren do zaključkov in spoznanj, do katerih prihajajo ljudje, ki so za razvoj socializma dali vse svoje najboljše moči. Bilanca, kot jo je skušal potegniti Goričar, bi morala biti plodno izhodišče tudi tostran meje, toliko bolj, če pomislimo, da je ravno slovenska narodna manjšina oziroma njena kultura najbolj poklicana posredovati takšna spoznanja in izkušnje večinskemu narodu in jih ustvarjalno poglobljati. Tej svoji funkciji se ne bi smela odpovedati niti v primeru, da bi se v Italiji v smislu omenjene izjave »do temeljev« spremenil družbeni red.

Temu svojemu kratkemu izvajanju bi rad dodal še naslednje: realni problem naše zamejske skupnosti ni v kopiranju tujih modelov, ampak uvajanje v naše kulturne-idejne strukture nekoliko več informiranosti, življenjske izkušnosti, odprto-

sti in sproščenosti, skratka uvajanje večjega idejnega bogastva. Vstop v vsedržavno združenje ARCI bi še bolj odprl vrata nekritičnemu, zgolj ideološkemu, in največkrat, modnemu gledanju ter bi samo povečal neobstočnost našega človeka, ga še močneje usmeril v neugodovinskost. Netenje iluzij v idealni, vseodrešujoči politični sistem, nas je že večkrat spravilo v slepo ulico sterilnosti in odmaknjenosti od reševanja stvarnih problemov naše zamejske skupnosti.

Škoda je vsakega talenta

Tako se je glasil uvodnik v Novem listu z dne 6.8.1970, ki je že drugič načel vprašanje talentov, ki gredo v izgubo in tako šibijo skupno moč manjšine pri obrambi pred asimilacijo po večinskem narodu. Moč številčno majhnih narodov, posebno pa manjšin, je v njihovi kvaliteti. Veliko škodo si torej povzročamo sami sebi, ugotavlja pisec, ker nimamo ustanove, ki bi skrbela za mlade talente, ki bi jim pomagala do višje izobrazbe, jih vzpodbujala k boljšim učnim uspehom. Takšno ustanovo bi morali ustanoviti iz narodnoobrambnih oziróv.

S piscem se popolnoma strinjam glede potrebe takšne ustanove, toda ne zdi se mi umestno, da bi prišli do nje zgolj zaradi narodnoobrambnih razlogov. Mislím, da marsikdo izmed nas še nekaj da na človeško solidarnost in na občutljivost za

probleme bližnjega. Gre predvsem za način, kako določene probleme približati občutju današnjega človeka v zamejstvu. V ospredju bi morala biti zavest, da to, kar delamo, delamo zato, ker smo proti temu, da bi pot do študija bila zaprta nadarjenim otrokom iz manj premožnih družin oziroma tistih družin, kjer starši, kljub ugodnim gmotnim razmeram, ne znajo v pravi meri stimulirati svojih otrok. Mislim, da bi bolj kot narodnoobrambni moment bil privlačen in za današnjega človeka bližji klic in pobuda, porojena iz zavesti, da se v družbi nerazvitih talentov konec koncev tudi razvitejši talenti počasneje razvijajo, ker pač nimajo prave konkurence in ustvarjalnega okolja okoli sebe, da se v družbi nerazvitih možnosti in sposobnosti kopičijo konfliktna stanja, ki jim botrujejo zamere zaradi izgubljenih možnosti. Povrh v družbi, ki je socialno premalo mobilna, ki ne sprošča dovolj stvariteljskih energij svojih članov, skratka v primitivnih razmerah, ni pravega smisla za demokracijo in svobodo duha.

V dobi, ko je tudi naš zamejski svet vključen v proces vsevečje mobilnosti in prepletanja ljudi različnih narodnosti bi vzpodbujanje k večji identifikaciji s svojo skupnostjo zgolj s pozivi k dolžnostim, ki nam jih nalaga naša nacionalna pripadnost, pomenilo korak nazaj. Takšnega društva ne smemo torej ustanoviti po tujih in že zdavnaj preživelih vzorih narodnoobrambnih organizacij. Svojemu namenu bi takšna ustanova bolje služila, če bi se imenovala enostavno društvo prijateljev mladine. Sloneti pa bi moralo predvsem na sodelovanju šolnikov, ki imajo nekoliko več vpogleda v razmere svojih učencev in neposrednejši stik s starši kot ga lahko, kljub najboljši volji, imamo nešolniki.

Antologija sodobne slovenske misli

V teh letih, ko je na Zapadu prihajalo do vedno večje nadvlade največkrat nekritičnega novolevičarstva, ko je kazalo, da je slepa idealistična zaverovanost v odrešilno moč akcije edino aktualna in veljavna intelektualna dejavnost, so predstavljali ravno slovenski misleci, publicisti, filozofi, družboslovci in ekonomisti od Veljka Rusa, Jerovška, Arzenška, Urbančiča, Pirjevca, Bajta tja do Rožanca in Kermaunerja pa še koga drugega tisti mirni pristan, kamor se je bilo moči zateči pred valovi mističnega aktivizma. Že pred časom se je neki znani italijanski publicist, ki ima dobre zveze z velikimi mednarodnimi in posebej italijanskimi založbami, zanimal za izdajo antologije sodobne slovenske esejistike. Toda bodisi zato, ker zahteva priprava takšne zbirke mnogo dela, posebno prevajalskega, bodisi pa zato, ker je sredi aktivističnega delirija na Zapadu primanjkovalo pravega zaupanja in vere v smisel in aktualnost pobude, je zamisel o antologiji vsaj začasno zamrla.

Zdaj, ko je na vseh straneh opazati, da je Evropa in v prvi vrsti intelektualni svet začutil vso dualistično dvotirnost in brezperspektivnost idealističnega aktivizma, bi takšna antologija, ali še bolje, posebej napisana knjiga o polomu velikih iluzij, delovala kot osvežujoče in očiščevalno odkrivanje realnosti, kot vabilo k treznosti in občutku za dejstva. Podoba je, da sta aktivizem in

mistična dialektična misel grozila zadušiti katerokoli soočanje z realnostjo in upoštevanje dejanskih človekovih možnosti kot revizionizem in reakcionarnost. Zdaj postaja tudi na Zapadu v čedalje večji meri jasno, da se človek ne more prepustiti golemu dialektičnemu gledanju na svet, ker ga slednje prerado in največkrat sistematično pelje mimo stvarnosti. Ni naključje, da se je dolgoletni sodelavec Adorna in soustanovitelj frankfurtske sociološke šole Maks Horkheimer močno obrnil k bolj pozitivistični sociologiji, da v Franciji Sartre ne prepriča skoraj nikogar več, da se pozornost ponovno obrača k bolj pozitivističnim in znanstvenim strukturalistom. Premik k pozitivizmu postaja iz dneva v dan bolj očiten, saj se je dialektična misel pokazala kot nesposobna, da bi nam posredovala o konkretni realnosti vsaj nekaj objektivnih spoznanj in koristnih metod za sočanje z njo. Dialektiki, marksisti ali tudi nekateri kristjani, so preveč ujeti v svojo dogmatično-teološko eshatologijo, da bi jim pri njihovem iskanju »novega človeka« še mogli slediti in jemati njihove ideje kot edino možno izhodišče.

Pozitivistična misel se je otesla suma, da bi bila reakcionarna (sicer je takšno sumničenje skromno sprejemala kot nujno zlo) ali da bi bila neke vrste antifilozofija. Nasprotno, njeno znanstveno registriranje, preverjanje idej v praksi in vzorčno analiziranje danosti postaja večkrat sila neprijetno, in resnično revolucionarno, za odprte mislece nepogrešljivo izhodišče za odkrivanje in razumevanje realnosti. Dandanes postaja bolj jasno, da je dialektični misli nekako rezervirana druga stopnja, to je stopnja interpretiranja in prognosticiranja, nikakor pa ne gre dopuščati, da bi še nadalje imela monopol hkrati nad analiziranjem in interpretiranjem realnosti. Spopadi med humanisti-dialektiki na

eni strani in neopozitivisti v slovenski kulturi na drugi strani, poskusi novega tolmačenja naše idejno-politične preteklosti niso naključje, še manj pa posnemanje tujih vzorov ali moda, nasprotno, tu je šla slovenska sodobna misel samostojna pota, ker je to narekovala stopnja našega razvoja. Ubadanje s tem, katera inačica o optimalnem družbenem redu nas bo rešila vseh tegob in težav, nam nima več kaj prida povedati. Napočil je čas za knjigo, za delo, ki bi bilo bilanca slovenskega iska-

nja »obljubljene dežele«, od predvojnih »velikih pričakovanj« do sedanjih »globokih razočaranj«. V tem oziru bi lahko Slovenci posredovali tudi svetu nekaj pomembnih spoznanj, izkušenj in informacij. Toliko bolj je to potrebno, ker bi pač, kot krožijo glasovi, izbor iz sodobne slovenske sociologije, ki ga pripravljajo, bil namenjen preozkemu krogu tujih specialistov. Hkrati naj bi takšno delo ne smelo postati nekakšen poštni nabiralnik imen in le sosledje citatov in odlomkov posa-

meznih esejev, ampak ustvarjalni pregled in analiza novejših slovenske idejne, kulturne, politično-socialne zgodovine. Za takšno odgovorno delo bi po mojem bil še najbolj poklican Taras Kermauner, seveda ob sodelovanju nekaterih specialistov, posebno za vprašanje glede razvoja, dosežkov in perspektiv samoupravljanja. Takšno knjigo bo treba napisati in nameniti vsem tistim, in teh ni malo, ki jih zanima, skozi kakšne idejne dimenzije je šel naš čas in kam je pristal.

Vladimir Vremec

Tuj tisk o nas

Še do nedavna je bila informacija o Slovencih v svetovnem tisku redka zadeva: ne v knjigi, ne v časopisu nisi zasledil novice o nas, o našem nehanju, o naši zgodovini. Ko sem dokončal srednjo šolo, kjer je bila slovenščina sicer občevalni jezik, informacija o naši literaturi, zgodovini in jeziku pa obvezni predmeti, in se znašel na tuji univerzi, se spominjam, da sem mnogo trpel spričo tega dejstva, ki sem ga občutil kot pravo, pravcato intelektualno moro. Občasno sem hlastno brskal po najrazličnejših tekstih, upajoč, da bom v njih našel potrdilo svojega dotedanjega srednješolskega študija. Ja, kajti šlo se je za potrdilo nečesa, kar me je dotedaj obdajalo kakor domača atmosfera, kakor zavest, ki sem v njej rastel in zorel, ki sem bil sam njen del, ona pa del mene. Preskok iz te polnosti v popolno praznino tujega sveta, kjer je vsaka prejšnja vest o delu mojega bivanja (slovenskega) popolnoma zamrla, je bila prehud udarec za to mojo zavest, bilo je, kakor če bi tuj svet na mah postavil na laž vse tisto, s čimer smo leta in leta v šolskih klopih hranili svoje znanje; še več, bilo je, kakor če bi tuj svet — ki smo ga sicer bili z ulice že vajeni — postavil na laž del nas samih, to se pravi konkretno, mene samega. Domnevam, da se s podobnimi občutki in problemi morajo boriti vsi oni, ki prihajajo v tuj svet iz slovenske domačnosti. Preskok je neizmerno velik, kajti slovenska drugačnost je velika, upal bi si reči, da je celo večja od katerekoli druge drugačnosti. Daljni Kitajec in Japonec najdeta verjetno v tujem svetu več potrdil o svojem obstoju kakor jih najde Slovenec. Ne smemo se torej čuditi, da pri nas asimilacija tako močno in tako uničevalno vpliva na posameznikovo zavest. Kdo ve, če ni tudi mene spričo prvega šoka v stiku s tujo negacijo slovenstva (kati tako občuti zavest preskok iz zaprtega in zaokroženega slovenskega sveta v tuj svet, kjer prejšnje informacije skorajda ni najti) prišla skušnjava, da bi se vsemu prejšnjemu kratkomalo odpovedal, vse prejšnje pozabil, izbrisal iz zavesti našo literaturo, naše posebne razmere in odnose, naš majhni svet od Triglava do morja in se brez vsakršnih moralnih mačkov — kajti moralni imperativ »ostati Slovenec« so nam vcepljali že v prvih razredih ljudske šole — naravno in organsko potopil v tuje morje, ki je valovalo vse okoli mene, da mu nisem mogel videti konca.

Toda stvar kratkomalo ni uspela! Izkazalo se je, da bi takšen poseg ne sličil toliko pozabljenju in naravni asimilaciji, kolikor amputaciji obsežnega dela zavesti, amputaciji dela mene samega. Tega pa nisem bil sposoben. Od tu nemirno brskanje po temačnih hodnikih univerzitetne knjižnice ob vročih poletnih popoldnevih, ko bi se bil moral načrtno pripravljati za izpite, pa sta se me prijela neodločnost in razdvojenost. Iskal sem potrdila, da tistih deset, petnajst let slovenskega šolanja le ni sličilo uživanju mamila, ustvarjanju umetnih svetov, ki jih v resničnem svetu ni najti, temveč raje izgubljeni deželi otroštva in mladenišтва, ki jo vsak človek ima in, ki smo iz nje prišli nič hudega sluteč, pa smo pozabili na smer in pot po kateri se lahko vrnemo vanjo. Verjetno sem si v takih trenutkih postavil podzavestno domnevo, da ta dežela v sedaj veljavni deželi sicer ni v celoti prisotna, vendar pa morajo biti neke neke znaki njene prisotnosti, nekaka, čeprav majhna, potrdila o njenem bivanju, neki sledovi s katerimi bomo lahko svoji neverni zavesti vsak čas znova prikazali in dokazali, da njeno pričakovanje ni zmota, temveč resnica, prav tako banalna kot vsaka druga.

Spominjam se, kako sem prve sledove o tej deželi tudi res odkril; a ne v splošnem tisku, tistem, ki preplavlja svet s svojo nepomembno informacijo, temveč v specialističnih knjigah. V tekstu iz geografije je bilo ob opisu vseh dežel sveta najti tudi nekaj vrstic o Sloveniji, v knjigi jezikov je bilo ob navedbi vseh svetovnih jezikov najti tudi omembo slovenščine, v knjigi mest je bila zapisana tudi Ljubljana, v knjigi vrhov pa tudi Triglav. Tako mi ni preostajalo drugega kakor, da svojo nejasnost in konfuzijo počasi zasidram na te majhne znake, na te majhne sledove, se prvi trenutek z njimi zadovoljim ter s potrpljenjem nadaljujem svojo pot skozi prostor in čas.

Nastopile so različne skrbi, in tistih nekaj notic mi je bilo trenutno dovolj! Sprejel sem jih na znanje kot zeleno vejico sredi puščave, ki daje popotniku majhno, a trdno zagotovilo, da se neke nahaja zelena zemlja, drugačna, a resnična. Tako sem torej ohranil svojo vero. Sedaj pa imam pred sabo tri glasila iz velikega svetovnega tiska, ki so izšla v teku zadnjih mesecev, in vsako izmed njih prinaša zgovorno poročilo o Sloveniji in Slovencih. Spričo prejšnje suše je to pravo razkošje! Skoraj bi si v navalu prešernosti upal reči, da stoji pred mano dokaz, da moja prejšnja vera ni bila povsem

prazna. Upanje, ki smo ga hranili še uresničuje pred našimi očmi: Slovenci se iz etnične, geografske, zgodovinske in lingvistične posebnosti spreminjamo v narod, ki je sprejet v sklop narodov, ki se o njem piše, govori in debatira, v narod skratka, ki hrani s svetom normalne stike obojestranskega dialoga.

To je zanimivo in razveseljivo!

Pričakovali smo dan in smo ga praktično že dočakali, ko nam biti Slovenec ne bo več napor in problem, ki ga je treba reševati v kontaktu z vsakim tujcem posebej, temveč naravna danost. Živo mi je še v spominu tisti Danec, ki sem mu nekoč — to je bilo že zdavnaj — v vlaku med Gedserjem in Koebenhavenom v širokih cirkumlokucijah skušal dopovedati, kaj smo to Slovenci in še posebej tržaški Slovenci (»aha, potem ste Italijani«, ne... in dolga razlaga, »aha, potem ste Jugoslovani«, ne... in dolga razlaga, »aha, potem ste Avstrijci«, ne... in dolga razlaga...) Na koncu me je Danec s kislim obrazom pustil samega v kupeju, kajti moje razlaganje je začelo resno ogrožati njegovo samozavest o svetu in njegovih prebivalcih.

Iz trpkega objekta zgodovine se torej Slovenci spremenjamo, če že ne v pravi, pravcati subjekt, kakor bi si želeli najbolj razboriti med nami, pa vsaj v nekoliko manj trpki objekt, vsaj v objekt zanimanja drugih. In to je dejansko korak naprej.

Zanimivo pa je seveda, ob tem razveseljivem dejstvu vprašanje: kako nas vidijo drugi? Ali tako, kot smo bili iz šole vajeni gledati sami nase, ali pa drugače? Smo resnično taki, kot se sami sebe vidimo, ali pa smo, v resnici drugačni? To vprašanje je zanimivo zato, ker nam takšen ali drugačen odgovor nanj lahko pomaga, da se uživimo v novo vlogo, ki nas nedvomno čaka sedaj, ko smo končno stopili na pozornico zgodovine. Predstave, ki jih ima človek ali narod sam o sebi, so izredno važne za njegovo lastno usodo, saj prav iz teh predstav izhajajo načrti za dejanja, iz dejanj pa zgodovina.

Znano je, da smo si v procesu konstitucije in realizacije tiste skupnosti, ki jo imenujemo slovenski narod, ustvarili sami o sebi določeno sliko: vidimo se in se razpoznavamo na določen način. Mislim, da ne streljam preveč mimo cilja, če trdim, da je globalni vtis, ki ga odnese gojenec slovenske šole o Slovencih, to se pravi o samem sebi, predvsem vtis o centralnem pomenu literature v zgodovini slovenskega naroda. Možno je sicer, da je vtis slovenskega dijaka v Jugoslaviji nekoliko drugačen: tam se v šoli razen literarne plati našega nastanka, podčrtuje še aspekt narodno-osvobodilnega boja, toda v bistvu, kolikor sem imel priliko spoznati, je literarna zgodovina tisti osrednji kamen, okoli katerega se vrtila ideja o slovenstvu in njeno praktično popredmetenje v ljudski skupnosti.

Slovenski dijak v Trstu pa ima že v srednji šoli na razpolago nekatere primerjalne parametre, ki mu dovoljujejo, da to svoje spoznanje posploši. Tu mislim na dejstvo, da se razen slovenščini daje precejšen pomen še italijanščini, kar dijaku daje na razpolago kriterije razvedovanja in razločevanja, skratka kritičnega pristopa k omenjeni problematiki. Sicer, bodimo poštene, ponavadi dijak teh sredstev ni sposoben jasno uporabiti, v veliki večini primerov se njih pomena skoraj ne zaveda: vendar pa tudi v teh primerih ostajajo neke v notranjosti zavesti, kot nejasni občutki, ki pa kljub temu, mnogokrat odločilno pripomorejo k nastanku določenih kompleksov manjvrednosti, ki so tako značilni za našega človeka. Bistvo teh občutkov pa je v tem, da je pri Slovencih literatura vse ali skoraj vse, pri Italijanih pa le DEL narodnostne biti. Ko mi pomislimo in imenujemo Slovenstvo, imenujemo in pomislimo hkrati na nekaj imen iz literarne zgodovine: predvsem na PREŠERNA, CANKARJA, GREGORČIČA, TRUBARJA, itd. Kajti simbioza med slovenstvom in literarno zgodovino je tolikšna, da sta PREŠEREN in CANKAR skoraj kratkomalo slovenstvo, slovenstvo pa kratkomalo PREŠEREN in CANKAR, kakor so nas učili in še učijo.

Pri Italijanih pa je to že drugače, saj ni mogoče trditi, da sta DANTE in PETRARCA italijanstvo in obratno. Če hočemo zajeti italijanstvo, moramo razen Danteja in Petrarca omeniti, še BENETKE in FIRENZE pa RAFFAELLA in MICHELANGELO, ne moremo pa izpustiti niti MAZZINIJA, niti znanstvenika GALILEA in celo — kot to radi delajo nekateri sodobniki — tovarne FIAT, napolitanske PIZZE in ŠPAGETOV ne smemo pozabiti. Iz česar izhaja, da je italijanstvo v bistvu širši pojem, saj razen literature zajema še celo vrsto stvari tja do znanosti in gastronomije.

Ob nadaljnji rasti smo v isti šoli še naprej zoreli in spoznavali (ta šola — če danes pomislim — ni bila slaba, veliko smo se v njej naučili!) še druge svetove zavesti. Spominjam se, kako sem se čudil, ko sem odkril anglosaškega. Tu je bilo literaturi odmerjeno še veliko manj prostora kot pri Italijanih. Če je že res, da je naša zavest v veliki meri literarna, moramo pač reči, da je veliko bolj sorodna italijanski, kot pa angleški. Italijanska je manj literarna od naše, je pa dejansko še zmeraj precej literarna, angleška pa sploh ne.

Izrekel bom nekoliko tvegan stavek, ki bo morda tega ali onega naših »humanistov« vrgel s stola, ker so važni ves svet presoјati po lastnem kopitu, toda, meni je povsem jasno, da je v angleški zavesti odmerjeno (relativno vzeto) Shakespearju veliko manj prostora kot Prešernu v naši, čeprav je seveda, v čisto literarnem okviru — ne glede na narodnost — Shakespearju odmerjeno več prostora kot Prešernu.

V preveritev te trditve si zamislimo, kaj bi bilo z zavestjo o slovenstvu, če bi ji iztrgali Prešerna: ves koncept slovenstva bi skočil iz temeljev. Če pa bi Angležem iztrgali Shakespearja, bi sicer s tem zadali hud udarec delu, sektorju angleške zavesti, tistemu, ki ga imenujemo angleška literatura, prav nič pa ne bi s tem mogli zadeti v živo angleške zavesti tout court, ki se hrani predvsem iz sijajne zgodovine, ki jo je v pretekli dobi doživel ta narod, saj je angleščina prav preko te zgodovine postala univerzalni jezik sodobnega sveta.

Toda pustimo sedaj pri strani ta razmišljanja, ki utegnejo postati nekoliko dolgočasna. Oglejmo si raje konkretno. KAKO nas vidijo tuji avtorji KAKŠNE lastnosti vidijo v nas, KATERE odlike in KATERE napake. Tuje mnenje o nas utegne osvežiti naše literarno samospoznavanje, ki je v resnici, nekoliko preveč shematično.

V rokah imam tri publikacije: MERIAN 3/ XXIII, nemški mesečnik »mest in pokrajin«, NATIONAL GEOGRAPHIC 137, 5, uradni mesečnik ameriškega geografskega društva in pa LA STAMPA 3.6.1970, drugi najbolj razširjen italijanski dnevnik. Vsakdo od teh glasil prinaša daljši spis o Slovencih.

Najbolj važen od omenjenih treh listov je MERIAN, saj prinaša cel zvezek posvečen ISTRI in SLOVENIJI. Večina gradiva je sicer o Sloveniji, Istra je menda dodana bolj zategadelj, ker se je avtorjem zdelo, da je civilizacijsko nekako sorodna Sloveniji, čeprav njen velik del spada pod Hrvatsko. Zvezek prinaša lepe črno bele in barvne pokrajinske slike; posebno zanimivi pa so teksti nemških in slovenskih avtorjev. Najdemo takele naslove: MILA SESTRA SLOVENIJA, JESEN V SLOVENSKIH GORICAH, ALPE IN ADRIJA, KRAS IN RAVNINA, itd., v tekstih nemških avtorjev pa recimo takele trditve: »Kdor je vaju Beograda, temu se zdi v Ljubljani, slovenskem glavnem mestu, kakor če bi zopet našel metropolo občega smisla. Prodajalke, ki se trudijo, da bi kupcu ustregle, toda brez tistega servisnega vedenja, ki učinkuje kot vojaško izvežbano, ki ga srečujemo v sosednji Avstriji... Ali se tukaj ne dotikamo z rokami dejstva, da Slovenci niso kot Srbi, Črnogorci, Bosanci in Makedonci živeli pol tisočletja ujeti v turškem carstvu? Toda takoj se v človeku dvigne dvom. Tudi Hrvatom, jugovzhodnim sosedom Slovencev je bilo obranjeno, da bi delj časa živeli pod turškim gospodstvom, vendar deluje Slovenija veliko bolj evropsko od Hrvaške... Kar so danes Slovenci dosegli je omembe vredno. Vendar jim vse to ni padlo samo v naročje... Tukaj se je partizanski boj razvil iz prave koalicije komunistov, levih katoličanov in levih liberalcev. Od tedaj se je tu ohra-

nila toleranca, odprtost govorjenja in odklanjanje tabujev, kar vse zelo presega jugoslovansko povprečje... Ni le stvar zemljepisa, da se prav v Ljubljani hranijo najožji stiki z reformističnimi komunisti Italije.«

Othmar Franz Lang opisuje jesen v Slovenskih Goricah. Članek je liričen, in dejal bi, da prekipeva od navdušenja. Ljudje so prijazni in gostoljubni, pravi avtor, radi se srečajo s tujcem, pri tem pa je treba udariti s kozarci, zakaj vino je treba pokušati, vohati in... slišati. V drugem članku piše Ernst Trost o Slovencih: »Ta mi Slovenci«, je čuti skoraj pri vsaki diskusiji v Ljubljani ali Mariboru. Ta narod, ki sestavlja le dobrih devet odstotkov jugoslovanskega prebivalstva, je najbolj razvit del SFRJ. Toda že smo pri zgodovini. Visoki štandard, omika, dinamika Slovencev, vse to korenini v preteklosti. Avstrijska uprava, sistem izobraževanja sta dala Slovencem — in deloma še Hrvatom — velike prednosti pred ostalimi narodi Jugoslavije. Zaradi tega se pogovor zmeraj zopet vrača na razlike s predeli na Jugu, ki niso nikoli živeli pod monarhijo... lagodno se sprehajamo skozi ljubljansko staro mesto. Pogovor je izčrpan. Baročni kipi svetnikov stoje v nišah, kot če bi nam hoteli prisluškovati. Hladni večerni veter dviga plavo, belo in rdečo zastavo s peterokrako zvezdo. Zastava plapolna nad portalom, v katerem se še vidi dvoglavi orel. Neonška razsvetljava iz novih trgovin razsvetljuje ulico...«

Carl E. Buchalla pa piše: »Nekaj zavisti in redko izraženo občudovanje je občutiti, kadar se v Beogradu govori o Sloveniji. Zavistni postanejo Bosanci, Makedonci, Črnogorci pa tudi Srbi, kadar primerjajo svoj lastni štandard s tistim, ki ga imajo Slovenci — in izražajo občudovanje spričo napredka, na vseh področjih, ki v Sloveniji ni samo načrtovan, temveč tudi uresničen... Ta slovanska alpska dežela, ki jo v turističnih prospektih radi hvalijo kot turistični dragulj, je istočasno tudi eno izmed industrijskih težišč Jugoslavije... Potrošno blago in industrijske proizvode iz Slovenije hvalijo zaradi nje-gove kakovosti po celi deželi... Nič čudnega, da je Slovenec — v avtomobilski nesreči prezgodaj ponesrečeni Boris Krajgher — bil oče jugoslovanske gospodarske reforme, nič čudnega, da drugi Slovenec — Titov najstarejši soborec Edvard Kardelj — spada med peščico tistih ljudi, ki so osnovali model jugoslovanskega samoupravljanja... Njih gospodarske sposobnosti in njih trgovsko znanje so Slovencem v Jugoslaviji zmeraj znova ustvarjale očitek, da so "visoki" in, da se preveč usmerjajo proti zapadu: očitek, ki ga pa Slovenci sploh ne občutijo kot očitek.«

Podobno kot nemški avtorji v MERIANU piše Robert Paul JORDAN v NATIONAL GEOGRAPHICU. Članek je

sicer posvečen celi Jugoslaviji, a že podnaslov razlaga: SIX REPUBLICS IN ONE (Spominjam se, da je pred leti v istem mesečniku izšel članek o Jugoslaviji, ki pa šestih republik sploh ni omenjal.). Posebej o Sloveniji pa med drugim tole: »Slovenija kaže še druge znake tujih vplivov. V oddaljenih alpskih vaseh (seveda, iz beograjske perspektive) blizu avstrijske meje sem videl posamezne vaščane v irhastih hlačah... Kadar sva se Mike in jaz peljala v industrijsko in rudniško mesto Velenje, petinpetdeset milj severo-vzhodno od Ljubljane, sva obstala od začudenja. Tukaj, v oddaljenem gorskem kraju so stali stekleni stanovanjski stolpi, široke ulice, trgovine, uradi...

Blizu je, popolnoma nova tovarna Gorenje, prizvajala svetlikajoče se hladilnike in pralne stroje. Pripravljala pa se je tudi na montažo televizijskih sprejemnikov. »Delamo s polno kapaciteto«, je omenil vodja nekega oddelka, potem ko smo si ogledali tovarno, »vendar nam ne uspe zadovoljiti povpraševanja.« In ne zaradi tega, ker bi si ne prizadevali dovolj. Možje in žene v modrih oblekah so hiteli kot avtomati, roke v naletu, oči polne dela — še ena skupina, ki jo je zajela univerzalna tiranija proizvodnega traku. Malokdo se je sploh oziral na nas.«

Gaetano Tumiatì v turinski STAMPI, takole naslavlja svoj članek: »Italiani in Slovenia«. Kot ostali avtorji, tudi on začne z ugotovitvijo, da je Slovenija najbolj razvita izmed jugoslovanskih republik, imenuje jo »Piccola Lombardia«, da bi prenesel v italijanski spoznavni svet, to kar Slovenija pomeni za jugoslovanskega.

Zdaj si pa še oglejmo, kakšno je mnenje, ki ga o Sloveniji in Slovencih imamo sami. V Merianu najdemo recimo sledeča slovenska imena: Walter Bohinec, ki snov podaja predvsem iz geografsko-političnega vidika, Emilijan Cevc in Marijan Zadnikar, ki pišeta o cerkvah in samostanih, Franc Habe o Krasu in jamah, Boris Kuhar o starih običajih in navadah, Mirko Šoštarič o klopotcih v slovenskih goricah in Milan Maver bolj splošno o našem značaju, zavesti in podobnem.

Iz vidika tega našega razmišljanja je seveda ta zadnji avtor najbolj zanimiv. Sicer moram priznati, da je članek šegavo in duhovito napisan. Toda Maver skuša prepričati tujega bralca, da v bistvu slovenski človek nima na sebi kakšne posebne specifičnosti, kakšne izrazitosti, zaradi česar bi bil omembe vreden. Naj mi avtor oprosti, toda bralec odnese iz celotnega opisa vtis, da je povprečni Slovenec neke vrste šleva, neke vrste živa nesreča. Da bi to dejstvo prikazal tujcu se Maver posluži tiste zgodbe o gospodu Bogu, ki je nekoč potoval po zemlji pa je na neki poti srečal jokajočeka človeka.

»No,« pravi Gospod in se ustavi. »Tvoj Bog sem, kaj lahko napravim zate?« Mož pa odgovori, da je Slovenec. Gospod pomolči, ga žalostno pogleda in se še sam loti jokati... Za Slovence ni pomoči.

Zatem sledi še cela vrsta turobnih slovenskih značilnosti. Po tem žalostnem opisovanju se Maver malce oddahne in ponovno oživi, uganite nad čem..., nad slovensko kulturo vendar, nad našo literaturo, ki nam je pomagala, da smo se uvrstili med kulturne narode, da smo dosegli »evropsko raven«, kot to radi večkrat ponavljamo, ne da bi točno vedeli, kaj naj bi ta evropska raven že bila. Iz spisa jasno izhaja naša stara krilatica: vse skupaj je ničevost, edino kar nas rešuje iz gnoja, je naša kultura, naša literatura, Prešeren in Cankar!

Seveda, razlika med tem, kakor nas vidijo tujci in onim, kar vidimo sami, je velika, nepomirljiva, bi dejal, skoraj skrivnostna. Prešeren in Cankar sta tujcu neznani (ali skoraj neznani) imeni, ki mu zategadelj nič ne pomoreta pri presoji Slovencev. Za nas sta pa rešilni bilki. Kajti, očitno je, da smo sami s svojim sedanjim stanjem brez mere nezadovoljni in trpeči, medtem ko je današnja Slovenija za tujca dežela mere in občega smisla. Razvoj Slovenije je za nas quantité negligible, medtem ko ga tujci cenijo in spoštujejo. Po vseh hvalnicah, ki jih izrekajo tujci o Sloveniji in slovenskem človeku, kakor ga brez predsodkov vidijo in spoznavajo, izzvani naše turobno samospoznavanje kot slab vic, kot na ne pravem mestu izražena skromnost, kot prikrita želja po komplimentih!

Dejansko nas tujec vidi v drugi luči, kot ponavadi presoja same sebe. Zanj je veliko važnejše od naše literature (ki verjetno tudi objektivno ni tako pomembna, kot si to sami predstavljamo) dejstvo, da tu, nekje sredi sveta in sredi Evrope, med deželami, ki so toliko razvite, da s svojim bogastvom ne vedo, kaj početi, med drugimi, ki so toliko revne, da je njih edina skrb, kako bi se izkopal iz zaostalosti, med deželami, kjer je posameznik toliko svoboden, da svojo svobodo slabo uporablja, med drugimi, kjer je toliko nesvoboden, da ga nesvoboda duši, obstaja neka zemlja, neka deželica, nek narod — pa čeprav majhen — ki stoji sredi med razvitostjo in nerazvitostjo, med svobodo in nesvobodo in prav zaradi teh srednjih (ali če hočemo tudi povprečnih) meril, ohranja človeški obraz. To pa je v današnjem svetu kar precej.

Seveda, za nas je vse to brez pomena. Mi smo neozdravljivi cankarjanci in mučeniki, pa čeprav se vozimo v Mercedesu. Toda mučeništvo v Mercedesu je res slab vic.

Aleš Lokar

Duh in telo kot pošast

(Ob romanu Dušana Jovanoviča »Don Juan na psu ali zdrav duh v zdravem telesu«, založba Obzorja, Maribor 1969)

Psihosomatično obolenje je gverilska vojna telesa proti duhu. Tudi roman Dušana Jovanoviča »Don Juan na psu ali zdrav duh v zdravem telesu« opisuje tako obolenje. Oče, očka, Polde, Rakovec, ta — glavni junak dela, o katerem poroča njegov sin, ta absolutni ljubimec, ženskar in egoist, doživi na lastnem telesu metastazo duha in metastazo telesa. V očetu Rakovcu, temu prototipu večnega aktivista in terorista, ki meri celotni svet le po sebi, ki hoče svet in sina »pojaziti«, ki hoče sosvet zdrobiti z absolutnim razrastom svojega duha, se spopadeta duh in telo. Sedaj nas tekst zapelje na neko posebno duhovno območje, v območje potovanja skozi lasten drob, lastno črevesje. Tu smo na področju področja materije, tvara, telesne snovnosti. V boju duha proti telesu in telesa proti duhu doživlja očka Rakovec fantastično metamorfozo. Njegovo človeško telo se vedno bolj deformira, vedno bolj postaja zgolj kepa materije, kepa sluzi, v kateri pa duh še vedno ni popustil in kapituliral. Kar nekako izgleda, da kljub neobgljenosti, nedostojnosti in anomaliji v tej gnijoči gnusobi snovi, ki je nekoč bila človeško telo, še vedno lebdi tisti usodni duh. Ko že izgleda, da je Rakovec celo kot kepa snovi telesno že izginil, prehaja, kot se zdi, ta njegov duh, na druge, na njegovega sina, na tega kronista, ki ni hotel popustiti, a ga koncem koncev prav izginuli oče z duhom pojazi.

Ta Jovanovičev splet fantazije, fantastike in groteske je napisan karseda živahno in učinkovito, z mnogimi literarnimi triki in z mnogimi slikovitimi primerami, ki skačejo, kot deroča voda, od kaskade do kaskade, in s svojo groteskno-ironično učinkovitostjo bistrijo globlji, ontološki podton tega dela.

To je tekst o don Juanovih (Poldetovih, Rakovčevih, očkovih petih nekdanjih ženah), o samoljubnem odnosu tega egoističnega aktivista do te petorice, do tega uživaškega ljubimkanja, pri katerem partner nikoli ne postane subjekt, temveč večno služi le kot objekt samozadovoljevanja. Toda samozadovoljevanje je tudi ves ostali don Juanov odnos do sveta. Da bi podčrtal ta temeljni aktivistov odnos, uporablja Jovanovič seksualni simbol, onaniranje. Prav to je temeljno Rakovčevo duhovno izhodišče. Tisti, ki o Rakovcu poroča, torej njegov sin, je v bistvu Rakovčev šibki dvojnik, nekdo ki se ne zna dokončno osvoboditi pogubnega vpliva svojega očeta, nekdo, v katerega, kljub vsemu odporu nakljub, oče vedno bolj prodira. Na koncu teksta res ni več tako jasno, ali se ni zamozadovoljavajoči oče preselil prav v svojega sina-dvojnika, kjer bo torej nadaljeval svoje duhovno življenje »jaziranja«. To plast romana pa prepreda že kar kriminalna zgodba o Rakovčevem zločinskem dejanju, o njegovem umoru lastne matere, kronistove — sinove stare matere — none, ki jo je treba utopiti na Savi pri Ljubljani, katere truplo pa vendarle obema glavnima junakoma, Rakovcu in njegovemu sinu nakoplje toliko težav, da morata celo pobe gniti.

Kar sledi, je opisovanje Rakovčevega in sinovega bega in njunega skrivanja na vasi pri očetovi nekdanji ženi Romani. Očetovo propadajoče spreminjanje doživlja, kot prava bolezen, določene kratkotrajne izboljšave, ki te takoj nato vržejo še globlje v razkroj. Prav pri Romani oče vedno bolj propada. Njegovo telo se razkraja v gnijočo kepo sluzi, toda duh noče in noče popustiti. Oče sicer sklepa z ozirom na položaj, v katerem se nahaja, določene kompromise. Na začetku je ta še bil neizprosen aktivist — terorist — oblastnik, ki ni nikdar in nikoli popustil, ki je preganjal do onemoglosti vsakršno drugačnost, vsakršno upornišstvo. Sedaj, tekom

teroristove bolezni, pa postaja položaj drugačen. Rakovec je sedaj navezan na pomoč svojega sina in okolice. Zdaj ne more več kar tako, meni nič, tebi nič, aktivistično z glavo skozi zid. Zdaj se mora vsaj delno, če sploh še hoče živeti, prilagoditi svoji okolici. Sedaj pač mora, naj mu je to ljubo ali pa tudi ne, sklepati kompromise s to svojo okolico, s tem svojim šibkim sinom. Njegov teroristični aktivizem se torej počasi ohlaja. Sedaj že marsikaj dopušča, do raznih nedoslednosti in anomalij pride, vse ne gre več tako, kot si je prvotno zamišljal, nekoliko pač mora popustiti tudi drugim svoje, tako da poleg njegovega jaziranja kar naenkrat bivajo vse mogočni drugačni pojavi, nekakšno uporništvo, anarhizem, drugačnost, ki jo je oče vendar hotel premagati. Toda zmotili smo se, če mislimo, da bo oče Rakovec kar tako, kar na lepem, popustil in se vdal v usodo. Roke ga res več ne poslušajo in hodijo svoja pota, tudi noge ga kmalu ne nosijo več, a razkroj telesa ne bo in ne bo zatrl njegovega absolutnega duha. Čeprav notranjega vretja v Rakovčevem telesu ne moremo kar tako zaznati, čeprav ne moremo kar tako videti, kaj se godi v celicah te kepe, ki naj bi bila oče, vendar čutimo, da tam notri, v tej gmoti, ki jo sin pretepa s palico, a je ne more uničiti, klije in klije in živi tisti duh, ki bo kar na vsem lepem, prav tedaj, ko se telo dokončno poslavlja od življenja, planil v odločilni napad. Tako se konec tega romana odviije kar s filmsko naglico. Telo se je torej poslovilo od življenja in oče od celularne oblike zavesti. Toda zavest kljub temu ni izumrla. Ta živi in se pomika v napad. Sedaj smo, kot bi rekel Ronald Steckel v delu »Zavest razširjajoča mami-la« (Voltaire Handbuch 6), prispeli do najusodnejših plasti zavesti, do precelularne ali atomske zavesti. Ta zavest je tista *notranja luč, ogenj, jedra, čista luč, ki so jo vedno iskali mistiki in metafiziki*. Tu, na koncu Jovanovičevega romana biva očetov duh, očetova zavest tudi brez očetovega telesa. Kot v kakem grozljivem romanu, kot v horror-literaturi, se zavest sama, se duh sam pomika skozi prostor in čas na zmagoslavni vojni pohod. Ne, ljubi očka ni od muh! On se ne bo dal ugnati v kozji rog! Že je očetov duh napadel tega duha otepajočega se sina, že ga je preplaval, že ga je osvojil... Je tu zaključen tisti filozofski krog tega romana? Očeta in sina smo imeli na začetku, usodna dvojnost se je prerivala skozi besede na papirju tega romana, sin in oče sta se bojevala in spopadala. Absolutni oče, bog, pa je vendarle potegnil svojo konsekvenco in pokazal svoje teroristične zobe. Le naj telesno propadam, le naj gnijem kot telo, duha mi ne boste in ne boste uničili. Ne, s tem svojim duhom bom uničil jaz vas, pa četudi me telesno več ne bo med vami. Planil bom v vaš trop, planil bom v vašo zavest in vam

izničil vaš odpor. Na koncu, te poti, na koncu te Jovanovičeve zgodbe se torej zdi, da je krog zaključen, tesnoba dialektična napetost (oče: sin) odpravljena, da sta se oče in sin združila, da je oče končno v sinu. Pred nami je torej koncem koncev zaprt krog, tista znamenita mistična srednjeveška kača, ki si grize lastni rep. In res se koncem koncev tu zdi, da je v romanu kar na srednjeveški način potrjena svetopisemska modrost: tak kot oče, tak tudi sin. In tako kot oče, tako tudi sin... Toda to je samo videz. Jovanovičev tekst skriva v sebi še nekaj drugega, kar ga dela bistrejšega in važnejšega. V tem Jovanovičevem romanu imamo namreč opraviti s posebnim načinom in s posebno zvrstjo romana. To, kar je pred nami, ta splet besed in stavkov in poglavij, končno ni le kakšno navadno, narativno poročilo o očetu in sinu. Ne, tu, pred nami imamo poročilo kronista-sina, ki pripoveduje o očetu, ki ga ni več, ki govori o dogodkih, ki so že minili. Kar na začetku teksta smo že kar na očetovem pogrebu, kar na začetku vemo, da je oče že umrl. Zato je tudi ves nadaljnji spis pravzaprav zgolj poročilo o očetovi gotovi in neizbežno sledeči smrti. Da se oče, to se pravi, očetov duh, kljub temu ne da in ne da ugnati, da oče telesno torej umre, ne pa duhovno, to končno ni naša, ampak pisateljeva krivda. Tu je, kot se potem zdi, pisatelj spustil iz vrečice svojega čarovniškega zajčka. Hokus, pokus, tu torej imamo opraviti s smrtjo, toda s posebno smrtjo, ki ni popolna smrt, zakaj duh preskoči na posebni stopnji, na posebni plasti zaznavnega procesa, ki je skrita mnogo bolj globoko kot podzavest in še mnogo bolj globoko kot takomenovana celularna zavest, v precelularni, v atomski plasti, ki je globlje kot sama celica, v plasti, v kateri je telo samo še nadvse senzibilna, enkratna membrana, tu torej preskoči duh umirajočega na živečega in živi dalje. Toda to, o čemer pripoveduje Jovanovič, je prepleteno z mnogimi in vsakovrstnimi preobrat. Na eni strani so tu različni stadiji očetove bolezni, oziroma očetovega telesnega odmiranja. Tu je njegova čudna, delno pošastna, delno pa tudi komično-ironična metamorfoza. Kaj je hujšega v tem svetu telesnosti in telesnega oboževanja, kot biti kreten, ogaben stvor, ki ga sploh ne moremo več imenovati človek. Jovanovičevo delo je torej na vseh koncih in krajih prepleteno z učinkovitimi šarkastičnimi domislicami, ki velikokrat prehajajo v simbole sveta, življenja in smrti, tu je na drugi strani zdravnik dr. Černigoj, očetov prijatelj, bolj podoben čarovniku in zarotniku kot zdravniku. Po svoje je ta oseba pravzaprav prinašalec smrti, po drugi strani pa je to tudi nekakšen skrivnosten zarotnik, ki v bistvu pomaga očetu, da premaga telo in tembolj zagospoduje z duhom. V to zgodbo se vrivajo pripovedi o petih očetovih ženah, o očetovih bolezenskih, senza-

cionalističnih in eksibicionističnih napadih, o umoru uboge stare mame in podobno. Na prvi pogled bi izgledalo, da je zgodba o očetu na ta način samo bolj utemeljena, samo bolj uravnovešena in uglašena. Toda kar kmalu vidimo, da Don Juan na psu ali zdrav duh v zdravem telesu ni konvencionalen tekst, konvencionalen roman. Že začetek romana, ki je v bistvu pravzaprav konec zgodbe, konec romana, je eden takih uspešnih umetniških sredstev, ki ustvarjajo v bralcu nekakšen občutek živčnosti, kaotičnosti in anarhične dinamičnosti. In res lahko potem z avtorjem skačemo zdaj sem in zdaj tja, zdaj k temu dogodku in zdaj k drugemu. Da pa to sploh lahko počnemo, se moramo prebiti skozi zahrbtno pot dvoumnih besed, besed, polnih igrivosti in ironije.

Kmalu se izkaže, da svet, ki ga opisuje Jovanovičev tekst, ni harmoničen, statičen, edinozveličaven svet. To, kar se razprostira pred nami, je svet bolezni, svet razpadanja in svet ničvrednosti. To je svet preklan na dvoje, to je narušen, nalomljen svet. In taka so tudi umetniška sredstva, ki ta svet razodevajo. Sarkastična ironija, to je podton vse te zunanje igrivosti Jovanovičevih besednih spleto, ki se, kot sršeni, zaganjajo proti očetu, da bi ga lokalizirale v njegovi pomembnosti ali brezpomembnosti in v njegovi pomenskosti. Toda prav tako kot v znamenitem prizoru, ko vihti sin nad očetom usodno palico, ko torej pretepa to gmoto, ki bi naj bila oče, a se mu ta vedno znova in znova izmuzne, prav tako se tudi simbol očeta vedno znova in znova izmuzne besednim objemom pisatelja. Tako smo v tem tekstu ves čas sredi nadvse spretne igre igrivih besed, sredi nadvse duhovitega plesa besed, sredi besednega napada na očeta, sredi v patologijo prehajajočega vojnega stanja med očetom in sinom, sredi napadov in protinapadov etabliranih oblastnikov in razdedinjenih, osiromašenih sinov brez vsakršnih pravic, smo torej konec koncev sredi zagatne in tipične situacije današnjega časa, sredi razkroja avtoritete in razraščanja infantilnosti. Toda tu, v našem romanu, mora vendar spodkopani svet najti zopet ravnotežje. Ta je tu absolutni očetov duh, ki plane v sina, tu je torej ta strašni, brezobzirni oče, ki mu ne moreš uiti, pa naj si to še tako prizadevaš. Vse je na koncu tega romana spet v najlepšem redu, oče je našel v sinu po vseh peripetijah in kljub vsem peripetijam vrednega naslednika. Sama žrtev je postala rabelj.

Toda tu je spet to pomembno začetno poglavje z opisom očetovega pogreba, ki postaja ob koncu »razbrzdano ljudsko veselje, hrupna muzika, hec in norost«. Pogrebščina se sprevrže v »slavje in vsesplošno veseljačenje, ki mu manjka le srečlova, da bi bil pristna veselica...« Tako raste navidezna zaključna harmonija ro-

mana v nekaj dvoumnega, vse se lomi in krivi, kot pod izbočenim zrcalom. Pred nami je tipična sarkastično-ironična groteska, ki zelo od daleč spominja celo na Kafkin svet in njegove znamenite metamorfoze. Spominja pa tudi na nekatere novejšje svetovne tekste, saj prav tako kot ti pripoveduje, da je za vsem tem našim sprenevedanjem in napenjanjem nekaj votlega in gnilega, da vse skupaj stoji na trhlih nogah. To je veselo, igrivo, sarkastično delo, ki pa je po drugi strani zopet tragično, žalostno, obupano delo. Delo, ki govori o brezizhodnosti našega delovanja in nehanja in o tem, kako je ni nikoli ne ubežiš, kako te končno le ujame v svoje temnice. Tudi oče Rakovec je taka usodna ječa, ki sina ne izpusti iz svojih pesti, ki je mrtev nevarnejši kot takrat, ko je še živel.

Don Juan je tu parabola o večnem jaziranju, o večnem polaščanju, o večnem boju za osebni prestiž. V tem boju ne zmaga močnejši le zaradi lastne moči, temveč tudi po krivdi svojih sinov.

Don Juan na psu ali zdrav duh v zdravem telesu, naslov zveni kot ironija, in ironija je tudi ta roman.

Za vso posrečeno fabulo in za vse filozofsko-politično strukturo o problemu oblastnika in podložnika in problemu duha in telesa je to tudi groteskna posrečena vizija o ponesrečenosti tega našega sveta, o ponesrečenosti našega delovanja v tem svetu. Na trenutke se iskri iz tega Don Juana metafizični kip življenja kot črne maše, satanizma tega sveta. A to so le hipni prebliski v tekstu, ki drvi, kot hudournik, od ene senzacionalistične domislice do druge in se skozi vso to igrivost kritično sprašuje po pomenu tega našega sveta in tega našega bivanja.

Ta kritični duh pa je poleg njegove dragocene sarkastično-ironične umetniške forme glavna in poglobljena vrednost tega Jovanovičevega teksta. Jovanovič je v Don Juanu zavestno pokazal, kako duh napade telo, kako ga začne gnesti in po svoje organizirati. Kako duh, ko postane krvoločni rabelj, obesi telo na vislice in naredi iz telesa pravi monstrum, pravo pohabljenost pošast, medtem ko sam absolutno gospoduje in prehaja na druge.

Če smo doslej vsaj delno brali Jovanovičev tekst idealistično in z milimi očmi, kot zagovor neumrljivosti duha, tako pa se moramo končno sprijazniti tudi z dejstvom, da tekst, če ga dojamemo v njegovi končni grotesknosti, izzveni tudi drugače. Tu se nam kar naenkrat prikaže v zavest to izbičano, popačeno, propadajoče telo, ki ga je uničil prenapeti duh. Potem smo kar naenkrat po vsej estetiki, filozofiji in metafiziki spet pri Rakovcu, pri tem kliničnem primeru s psihosomatično

okvaro. Vidimo ga, kako se bojuje s telesom, kako duh tu telo premaga, toda kar žal nam je za to izgubljeno telesnostjo, za vsem tem izgubljenim materializmom. Prej smo jezni na diktatorja Rakovca, ki je s svojo prenapetostjo morda zakrivil rak telesa. Kar želimo si nazaj normalno telo z normalnim duhom, prav po starem pregovoru: Zdrav duh v zdravem telesu.

Telo in duh se nam razodeneta v tesni dialektični povezavi, ki je nadvse prijetna tedaj, ko je mirna in harmonična, a ki doživi pošastne metamorfoze, ko se začne boj, ko se ravnotežje poruši.

Kaj je torej ta Jovanovičev tekst? Zagovor duha, zagovor telesa in telesnosti? Eno ali drugo? Ali oboje? Kdo ve, kako si je stvar zamislil Jovanovič?

Toda tu imamo opraviti s tekstom, preobloženim z eksplozivnim materialom, ki se na usodnem robu razleti

na več in več pomenov in vrednotenj. To je tekst dvojivka, doma na kopnem in v vodi, na nebu in na zemlji. Tudi sam pisatelj stoji pred tem tekstom kot sin pred očetom Rakovcem v samem tekstu: tolčeš in tolčeš torej tega presnetega očeta, ta presneti tekst, s palico po njegovem iznakaženem hrbtu, udrihaš torej po tej gmoti sluzi, tako smrdeči in gnijoči, da ti je skoraj slabo. Toda sedaj se izkaže ta gnusna gmota kot nadvse elastična žogica. Kar izogne se tvojim besnim udarcem, tako da jo zaman napadaš. Nikakor se ti ne razodene. Poskoči in odskoči, razpolovi se in se spet sestavi, ti pa si pred njo brez moči.

To je tekst, ki ga je napisal pisatelj Jovanovič, a to je tudi kačji zviti tekst, ki se samemu pisatelju zlahka izmuzne iz rok in živi skozi čas in prostor svoje lastno življenje.

Lev Detela

Resničnost dosedanje Zagoričnikove poezije

[Ob Zagoričnikovih pesniških zbirkah »Agamemnon« (Državna založba Slovenija 1965), »V Risu« (Obzorja 1967) in »Obsedno stanje« (Cankarjeva založba 1969)]

Pesniški svet Francija Zagoričnika postavlja več vprašanj: najprej je tu vprašanje DOLGE in KRATKE PESMI, vprašanje kompozicije KRATKE in kompozicije DOLGE pesmi in razmerja med obema. Tu je takoj vidno, da so Zagoričnikove pesmi DOLGE pesmi. Toda to niso BALADE. Če je tu dovoljena primera, potem jih je mogoče primerjati z nekaterimi dolgimi pesniškimi strukturami klasikov moderne poezije, Eliota ali pa Ezre Pounda. Tu stojimo torej takoj pred tem, kar je Ezra Pound skromno imenoval CANTOS, le da pri Zagoričniku pogrešamo tisto enkratno napetostno silo, ki tli v Poundovih besednih jedrih, tisto eksplozivnost, ki dela DOLGE PESMI zanimive in privlačne, ki te torej kar naenkrat pritegne kot magnet in te več ne izpusti. Dolga pesem se namreč ne loči od kratke pesmi le po dolžini, temveč tudi po intenziteti besedne strukture. Loči pa se od kratke tudi po načinu GIBANJA teh besed, loči se torej po notranjem literarnem toku — in seveda tudi po tem, v kakšno razmerje se postavlja s takoimenovanimi REALIJAMI konkretnega sveta, torej po tem, kako zrcali v svojem lastnem svetu te realije, kako jih mobilizira in transformira.

Če se potem, ko smo ugotovili, da so Zagoričnikove pesmi njegovih treh dosedanjih pesniških zbirk (Agamemnon, 1965; V risu, 1967; Obsedno stanje, 1969) DOLGE PESMI, obrnemo k svetu samih teh pesmi, k temu, kar bi imenovali lahko UMETNIŠKO SPOROČILO, potem moramo videti, da je to sporočilo zapleteno, zabrisano, a vseeno v nekem smislu statično. To pesniško sporo-

čilo žari tu, v Zagoričnikovem literarnem svetu, iz posameznih besednih sklopov, iz posameznih besednih središč, ki nato, združujoč se v večje, velikokrat karseda kontradiktorne enote, ustvarjajo TELO tako DOLGE PESMI. Perspektiva teh dolgih pesmi je svobodnejša od one, ki jo kažejo kratke pesmi. TO je svet, ki nasprotuje principu upehanosti, principu kratkega dihanja, to je svet, ki se skuša s pomočjo SVOBODNE ASOCIATIVNOSTI rešiti ožin in ovir. To, kar ustvari pesnik z zgradbo besednih zvez v dolgi pesmi, to je poseben HIPOTETIČEN SVET, posebna KONSTRUKCIJA, katere uspešnost določa konsekventnost izvedbe, izvirnost zgradbe in intenziteta pesmine notranje dinamike. Pri kratkih pesmih, in tradicija slovenske poezije je ravno v kratkih pesmih, je moral znati avtor najti določeno izbrušenost, preciozitet, neko kratko, a napeto notranjo formulo, resnico svojega sveta je moral zadeti s tremi, štirimi zamahi. Pri dolgih pesmih pa ni tako. Tu je preglednost težja, goščava bujnejša. Pri dolgi pesmi ne morejo biti vse pasaže, vse te gmote besed, vse te besedne strukture, vsi ti izpovedni stavki enako dosledno in intenzivno izpeljani. Dolge pesmi namreč lahko, če v njihovih globinah ne tli kaka posebna dinamična eruptivna sila, zdrknejo v banalnost. Ti veliki baloni lahko kar naenkrat oplahnejo; še malo prej vrtoglava vožnja pod oblaki se sedaj spremeni v mučno drsenje navzdol, v lebdenje v brezvetrnem prostoru. Dolge pesmi lahko rešuje samo karseda RAZGIBAN duh, karseda dinamična sila. Toda ravno v Zagoričnikovem pesniškem svetu velikokrat trčimo na take nevarne »prazne« pasaže. Te pasaže kompaktno notranjo formo samo ogrožajo; tu bi bila pač potrebna bistra redukcija, podobna onemu

rdečemu Poundovemu svinčniku, ki je iz Eliotove »Pu-
ste dežele« komaj naredil enkratno umetniško telo.

Tu torej takoj trčimo na to, kar bi lahko imenovali
selekcija. Zakaj razbor med dobrim in slabim, med do-
brim in boljšim je tudi v literaturi nujno potreben.
Brez tega izbora tekst sploh ne more umetniško dozo-
reti, brez tega izbora je tekst samo MATERIAL za DOL-
GO (ali pa tudi KRATKO) pesem.

V pesmi Agamemnon pravi n.pr. Zagoričnik: Razen kazni
ki jo bogovi nalagajo za dvom, / je vse na voljo cenje-
nemu občinstvu. / Pred ušesi krhkega kamenja zvonimo
/ dan in noč, pa še naprej / glede na ponudbo in povpra-
ševanje o večnosti... — Tu smo namenoma predstavili
kratek fragment iz ene pomembnejših Zagoričnikovih
pesmi, iz njegovega Agamemnona. Tak kratek izsek ne
more adekvatno dokumentirati tega, kar hočemo pove-
dati. Toda že v tem stavku se vidi nejasnost poročanja,
nedoslednost formuliranja, nepreciznost izraza: Ta svet,
te misli, ki so tu nanizane na papirju Zagoričnikovih
knjig, so elementi iz njegove globlje, tudi podzavestne
notranjosti. To niso več realije, to so že transformirane
realije Zagoričnikove lastne EKSISTENCE. Toda tu, ta-
ko kot so podane, jim manjka tistega za DOLGE PESMI
bistveno važnega, kar bi imenovali MEHANIKA EFEK-
TA, namreč besedne čarovnije, tiste virtuozičete in tudi
tistega EKSTREMIZMA, ki naredi iz »materiala za lite-
raturu« res prav literaturo. Nekoč, že pred barokom
so stari to imenovali »ARS COMBINATORIA«, »INGE-
NIUM«, to so bili tisti ključi, brez katerih se je poezija
kot poezija razbila, in danes je prav tako.

Zavedati se namreč moramo, da je literatura podobna
dragocenemu tepihu, sestavljenemu iz nešteto in nešte-
to nitk, ki so vse spretno stkane v posebne kombina-
torske obrazce, formule in protiformule, ki jih kar na-
enkrat zadene opazovalčevo oko. In sedaj opazovalec
zagleda poseben, iz manjšega v večje in pomembnejše
stkan svet, svet iz različnih jeder in protijeder, svet
posebne barvne in formalne čarovnije. Nitke takega te-
piha so v tepihu poezije nitke-besede. Te se prepletajo
in bojujejo med seboj in te se poganjajo iz svojega o-
snovnega enosmernega bivanja v večsmerno bivanje in
kompliciranejšje strukture.

Nekoliko prej smo citirali kratko pasajo iz Zagoričniko-
ve prve knjige. Rekli smo, da je tako narejen stavek
premalo dinamičen stavek za tako, dolgo formo poezije.
To je tudi preveč vsakdanji, premalo nenavaden sta-
vek, da bi lahko kako bolje in globlje pojasnil in raz-
jasnil Zagoričnikovo notranjo stvarnost.

Zakaj, in to je takoj očitno, za Zagoričnikove notranje
svetove gre v tej poeziji. Za Zagoričnikovo ogroženo

eksistenco, ki se v prvi knjigi poganja iz liričnih in delno
epskih, v bistvu že mitoloških pasaž (Orfej, AGAMEM-
NON, itd.), za eksistenco, ki se rojeva iz ROJSTVA
POEZIJE, iz antične poezije, iz antične kozmologije, ki
raste iz starega v novo, ki je spet staro, kot krog, ki se
je ujel v novem krogu. Ta Zagoričnikova IZVIRNA TRA-
DICIONALNOST vsekakor ugaja, kot tudi, in o tem ne
more biti dvoma, ugaja KONSEKVENCA, s katero Za-
goričnik v vseh treh zbirkah izpeljuje svoj pesniški
program. Konsekvenca in izvornost je vseskozi tu, tudi
program je tu, ki se je na začetku te poezije rodil kot
starogrška lirika iz kaosa v kozmos, toda kar temu
Zagoričnikovemu svetu manjka, je uspešna uporaba pe-
sniškega orodja, so uspešno zgrajena formalna sred-
stva, brez katerih poezija res ostane material. Ne le v
prvi zbirki, v Agamemnomu, temveč tudi v zbirkah
»V risu« in »Obsedno stanje« moremo opaziti isto situa-
cijo. Sta pa to pesniški zbirki, v katerih je pesnik zupu-
stil mitološko izhodišče, ki je bilo bržkone sorodno izho-
diščem nekaterih drugih slovenskih avtorjev, med dru-
gim Dominika Smoleta (drama Antigona), a v nekem
smislu tudi Daneta Zajca, a nič manj nemškega pesnika
Hölderlina (na vse te se, kot je iz poezije razvidno,
Zagoričnik zavestno opira). Sedaj je tu najbolj pristni
Zagoričnikov svet, okleščen vsakršnih mitologij in poe-
tologij, sedaj je tu res pesnikova osnovna, na bistveno
zreducirana eksistenca. Posebno v zadnji zbirki, v »Ob-
sednem stanju«, kažeta prav pesmi »Gost v gozdu« in
»Obsedno stanje« ta globlji Zagoričnikov eksistencialni
svet, ki pa je v osnovi odmaknjen od vsakršnega zuna-
njega aktivizma, od vsakršne zunanje peripetije. To je
torej odmaknjen, skozi pesniško usmerjenost v literar-
no javnost navzven navznoter bežeč svet, svet, ki se
velikokrat spušča na območje hermetike in se nato gib-
lje kot pravi »CORPUS HERMETICUM« v tej herme-
tiki. Zato izgleda, da je ta poezija v marsičem NE OD-
KRIVA, temveč ZAKRIVA svet. Te Zagoričnikove jezi-
kovne strukture bi stari mogli imenovati tudi »CON-
CETTI« in »EMBLEM«.

Prav tu, v poslednjih Zagoričnikovih dosežkih, pa se jas-
neje vidi, da bi bil Zagoričnikov pesniški svet zmožen
tudi globlje jasnovidnosti in radikalnejše kompleksno-
sti. Zagoričnikove besede se tu, v »Obsednem stanju«
gibljejo velikokrat spretno kot igla pri čolničku šivalne-
ga stroja. Tu se te Zagoričnikove besede poganjajo iz
POSEBNEGA Zagoričnikovega sveta nekam proti SPLO-
ŠNEMU, toda to SPLOŠNO zdaj ni več splošno, temveč
je POSEBNO, posebna struktura, posebna abstraktna
muzika, poseben CANTOS, da pristavimo to Poundovo
ime.

Pri branju Zagoričnikove poezije pa se postavi tudi vpra-
šanje, ali ta poezija zmora vsaj tu in tam RAZJASNITI

nekaj, kar leži izven SPEKTRUMA OBICAJNEGA? Tu bi se morali spustiti po temnih stopnicah v klet te poezije, tja, kjer je ta poezija nekaj zakrila, kar so med tem nekateri drugi pesniki, n.pr. Šalamun, OD-KRILI in RAZ-KRILI.

Sicer pokaže že bežen pogled na formalno strukturo te poezije, teh dolgih pesmi, da gre za kljubovalno, novo, uporniško, tradicionalno slovensko poezijo negirajoče pesništvo. Na določene trenutke se celo v tej odmaknjeni Zagoričnikovi poeziji zaiskri IRONIJA in SATIRA, a to so le trenutki. Kljub temu je tudi v tej poeziji skrito vsaj nekaj tiste AGRESIVNOSTI, ki je tako značilna za nekatere Zagoričnikove pesniške vrstnike. Ta agresivnost se kaže že v strukturi formalnega dela Zagoričnikove poezije. Kaže pa se tudi v eksistencialnem bistvu teh Zagorignikovih pesmi, v njihovi odmaknjenosti, monotonosti, statičnosti in hermetizmu. Tako se vidi, da kljub zakrivanju Zagoričnikova poezija pravzaprav odkriva eksistencialno stisko današnjega človeka. Tudi Zagoričnikova naslonitev na antično filozofijo in poetologijo v prvi zbirki Agamemnon je v bistvu preko MASKE antično-historičnega prodiranja do lastnega samouresničevanja, ki se nato, v naslednjih dveh zbirkah na primarnejši način tudi zares izvrši.

Kaj je torej RESNIČNOST dosedanje Zagoričnikove poezije? Resničnost, kot jo čuti pesnik, ni adekvatna

znanstvenikovi resničnosti. Pesnik ne razvija svojega mišljenja le LOGIČNO, to se pravi linearno in racionalno, temveč hoče sporočiti nekaj, kar ni tako jasno, tako določeno in preprosto razvidno. Tudi Zagoričnik v svojem pesniškem sporočilu razvija določeno NEIDEOLOŠKO, ODHUMANIZIRANO (ne DEHUMANIZIRANO, kot nepravilno piše Kermauner — in z njim filozofski krogi v Sloveniji, kar nato ustvarja nepravilno obkrožanje pojma) literaturo, literaturo, v kateri se začno določeni predmeti svobodno gibati po tirih pesniškega sveta. To je literatura z vrsto asociacij, namigov, posledic, občutij in nasprotij... To je poezija, ki ne sledi LOGIKI, temveč ASOCIACIJI... Žal pa ji manjka neke globlje notranje eksplozivne vzmeti, neke globlje skrivnostne elektrike, ki šele naredi veliko poezijo. Kljub vsej prizadevnosti je v tej dolgi formi Zagoričnikove poezije vse premalo viden celotni pandemonium sveta: fizični in čustveni, pojmovni, duhovni in imaginarni... Tako ostaja ta poezija velikokrat zgolj material za poezijo, zgolj fragment. Možno je seveda tudi vztrajati v estetiki fragmentarnosti. Toda tudi, če bi Zagoričnikov svet skušali vsidrati na tak princip fragmentarnosti, ne bi ostale zabrisane določene dosedanje pomanjkljivosti Zagoričnikove poezije. Kljub vsej simpatični konsekvenci, s katero Zagoričnik gradi svoj pesniški svet, je prav v pesniški strukturi tega Zagoričnikovega sveta neka pomanjkljivost.

Lev Detela

Poskus igre

Motto:

Nihče nima v lasti Boga. In kdo in kaj sploh to je? Svetloba? Toplota? Torej ljubezen. Vid! Sluh! Tip! Torej: je v človeku, v živali, v rastlini. V anorganski strukturi. Zavest? Vest? Skozi preobrazbo napovedujoča se popolnost? Da! Bog se obnavlja v zanikanju in slavi. V popolnem ateizmu in popolni herezi. V vsakem poskusu: dognati ga ali zavreti ga, je On. V tem je morda samo kvant resnice. Ali celo nič. Bog: to je nekaj mimo vseh naših občutkov. Mimo Janezovega Razodetja. Mimo razklanosti Dostojevskega. Bog je, tako čutim, biti brez strehe in brez perspektive za jutri. Bog je bil še najbolj Jezus Kristus. Danes je morda to v Rusiji Solženicin. V Biafri otrok, ki mu je smrt napihnila trebušček. Na jugu Sudana črnc in črnka. V Vietnamu Vietnamec in Amerikanec — oba skupaj. V žrtvi je nekaj, kar nas obnavlja in kar nas pridi. Toda samo v tem je in ostane naša možnost.

Zvonec me požene iz lenih misli.

Napnem se v pričakovanje. Zasijem z lici in pogledam proti vratom. Skozi zastirajoči les je čutiti žarenje človeka. Če bi imel še hip časa, bi lahko določil, koliko je človek na oni strani visok in, ali se smehlja ali resni. Odprem.

Zajamem starčka, ki se zagreva s tako otroško nalezljivim smehom, da sem takoj še sam pritegnil čudni človeški svetlobi.

— Gospod Braun, prosim! ga povabim. Oba se veseliva drug drugega.

Starček vstopa. Vidi, da si ga želim, da sem ga čakal.

— Hvala! Dihne najprej stenam, nato vame.

Sede.

Smehljava se.

Soba je nekaj takega kot spolni akt: intimno mesto naše blazne zavesti.

— Tu torej spočenjate svoje romane, se oglasi mehko.

— V tej sobi, ja, se spotegnem v malce zadregavi smeh. Rdim. Zakaj čim je to zinil, sem zaznal njegov skriti vid in sluh.

— Aha, aha, ogleduje slike, kip Budhe, vmes pa tlači pipo s črnim tobakom.

Črta ustnic mu izraža peto dimenzijo.

Tega človeka, gledam vanj, sploh več ni, je samo fikcija. Vidim skozenj in on skozme. Torej ni obeh več. Bila pa sva, saj ga še zmerom slišim.

Gospod Braun se nagne nazaj. Hoče svoj način udobja. Zapre pogled z vekami, ki trepetajo kot veščice.

— Nič drugače, samo tako je mogoče, je rekel oživelo. Točno takega sem vas videl v sebi.

Odprl je pogled in se mi smehljal kot moja mama, ki me je iz izsledila v lumparijah. Tudi on vidi in ve vse o meni.

— Kaj mislite o Budhi? je vprašal veselo in ga oplazil s sijem iz zenic.

— Spre gledal je ljudi in jim pustil živeti, sem vrel z glasovi, ki so se sproščali nekontrolirano eden čez drugega.

Še zmerom sva se pripravljala, da se sprejmeva čim bolj prijazno, zaupljivo in brez ovir.

— In kaj o Jezusu, kaj mislite? je stisnil z vekami pogled.

— To je skrajnost. Ko uničuje, pomislite, rešuje. Nikomur še ni to uspelo.

— Pač, je, je rekel. Glas se mu je po otroško dvigal v hripave višine. Uspelo je vsem, ki so ga ponovili v blagovesti in dejanju.

Najini pogledi so osvojili navidezni vrh in se okušali v čistem soglasju.

— To še uspeva, sem pritrdil glasno.

— Mora, je odgovoril z zobmi, s katerimi je stiskal koščeno cevko.

Puh!

Dim se je razklenil in razpadel.

— Kristusova blagovest, gospod pisatelj, je za cel svet enaka v duhu: enako učinkuje na Zahodnem Irijanu kot v Zürichu. Samo... Glas se mu ni hotel vdati v obliko. Zakašljaj je sneženo lahno. Ta blagovest, je odpel, pa tudi uničuje. V tem pa obstoji velik razloček... Kristusov križ se ne nosi in ne občuti povsod enako. To je odvisno od značajev in temperamentov narodov. Spanca si ne morem predstavljati brez mračnjaštva v tej skrivnosti. Nemec že postaja nasilnež v vlogi Kristusovega odreševanja. Slovani pa so mazohisti. Oni morajo trpeti. Samo skozi najstrašnejše muke se uresničujejo. Uresničujejo se pa v neverjetno popolnost.

To je res, sem začutil.

— Kitajci, Japonci, so se ogradili od večnosti skozi križ z bolj zdravimi prijemi. Zato so to srečnejši narodi. Bolj poznajo duha kot mi. Ker zanje tudi duh ni nič drugega kot snovnost, ki ga je mogoče obvladati z navado tako kot nogo ali roko v karaté spretnost.

— Se vam zdi, da ni duha ali zavesti, ki prešinja snov z živim? sem nameril vanj vso svojo temo, v kateri se premetavam, ko sem sam.

— Zavest, duh, evolucija, sila magnetizma... vse to je, gospod pisatelj, vse to bo, ko bo morda od našega planeta ostala samo fatamorgana ali fikcija za pogled z bogvekatere galaksije. Glejte: jaz priznavam smotrnost. Nesmiselnosti sploh ni in je ne more biti. Nas, konservativne organizme, ljudi, prevzemajo dejanja, ki niso v skladu z našimi nameni ali okusi, zato tak izpad brž poimenujemo z absurdnostjo. Za izrodek. Pa to ni res! Res je, da je prišlo za nami, kar je prišlo, ali pa nas je prehitel gib, ki bi ga čez dvesto let sprejeli kot nekaj povsem naravnega in skladnega.

— Torej nas nekaj dohaja, prehiteva?

— Tako je, da se je razveselil, točno tako. Ampak v tem je tragika: v tem dohitevanju in prehitevanju. Tu je eksploziv. Ampak čutim, da je tudi v tem izredna pobuda.

— Čigava?

— Pogledajte: okoli naju se razrašča, kaj vem kaj, reciva trava. Trave je zmerom več in več. Trava bi nas zadušila, če ne bi naletela na odpor, upor in divjanje zoper sebe. To se pravi, obstoji dogovor: toliko tega na tem svetu, in nič več, toliko je lahko takih živih prič, toliko teh, toliko vode, toliko mineralov, toliko plina. Toliko in toliko. Več enega, ogrozi drugega, manj drugega ali

tretjega, ogrozi celo strukturo. Da se to onemogoči, je potrebna določena količina zavedanja, ki omogoči izbruh sovražnosti, ki potem z iztrebitvijo omogoči obstanek strukture.

— Niso redki trenutki, ko se mi zazdi, da je homo sapiens zelo omejen subjekt, prav zaradi te nekaj svoje domišljije. S to prednostjo je med favno nesporno razsodnik in pobudnik. Ko pa le preveč poseli planet, ko ga takorekoč ogrozi, s tem da razruši razmerja, ki ga grade in razvijajo, pride, po mojem naravno, do zaostritve med homo sapiensom na eni in narušenim ravnotežjem strukture na drugi strani. Iz teh trenj se porode nasprotja, ki imajo vpliv na politiko, ekonomijo, filozofijo, skratka na tiste človeške vzvode, ki so temeljni za njegov razvoj ali pogin. In tu ne more v pomoč ne Kristusov lik ne Budhovo zdravje, ne modrost Tolstoja ne marksizem. V te hude in tesnobne trenutke za človeštvo zmerom vstopijo demagogi. Kar spomnite se bedastih in skrajno neokusnih političnih komedij Adolfa Hitlerja ali Josipa Visarionoviča Stalina. V svojem dnu sta bila oba cinika, prežeta s sovraštvom do ljudi.

— Ni mogoče, kako je mogoče! so se bili Nemci po glavi leta 1945, ko je bilo agoniji konec. Tako racionalno ljudstvo, pa naseđe telepatu iz podeželskega cirkusa! Podobno je bilo s Stalinom. Razlika je samo v demagoških geslih. Obe skrajnosti sta si tako podobni, da se konec koncev morata požreti.

— Vzroki? Poznamo jih. Danes je zanalizirana zadnja vojna do vseh danih elementov, iz katerih je izšla. Ti elementi pa so bili poznani tudi, preden se je začelo drugo dejanje. Kdaj pa se je, prosim, storilo, da do tega ne bi prišlo?

— Nič! sem odsevil njegovo razpoloženje.

— Vse, kar je, seveda, nič, je povedal preprosto. Danes vemo, gospod pisatelj, da se je dvigal napor na eni in na drugi strani, da ne bi prišlo do tako okrutnega razdiranja vrednot, ki si jih je človek domišljaj prav zato, da preprečimo grobosti zločinov. Ampak Hitler, dragi prijatelj, da boste vedeli, je bil demon zločina, zasnovan bogvekdaj, bogve v katerem desetisočletju. In ko ga je 1882. zagledala svetloba dne, je bil to samo iztek problemske enačbe in nič drugega. Ta ubogi Hitlerček, ki je rastel, kakor mi drugi otroci, ki je nosil bele dokolenkice, ki ga je božala mati, kot je gladila in ljubila nas, ki je hodil v šolo in trpel ob črkah, številkah; ki je bil človeček kot mi vsi, klanjajoč se Jezusu Kristusu v cerkvi, ta deček, mož, državnik je bil samo konsekvence tiste tihe in nevidne aritmetične operacije, ki ohranja in razvija strukturo sveta. Hitler je bil izšel iz te enačbe. Nekoč morda to ne bo Hitler ampak kaka druga abstrakcija, podobna ribi ali stebri pare.

— Proučil sem tega moža, gospod, dovolj znanih členov je pustil za sabo, da ga lahko vidim kot živega, kadar koli hočem. Gospod, rečem vam, da se je enačba v obliki tega človeka upirala biti to, kar je bila. Zaman.

— Pravi, nam podobni Hitler, meni, vam, je bil tisti, ki je sanjaril v prostih uricah ob Goebelsu, kako gradita s Spearom novi Berlin, kako razstavlja po salonih svoje akvarele, kako ga obletujejo lepe Berlinčanke v togah

— in podobne sladostrastne sentimentalne neokusnosti, navihovane v malomeščanščini. To je bil pa tisti Adolf Hitler vidite, h kateremu se je Hitler zatekal ob vsakem trenutku prostega časa. In za tega sentimentalneža, to mevžo brez navdiha, za to sentimentalno bibavico so padali in umirali ljudje, ki so imeli okus in perspektivo.

— Hitler, gospod pisatelj, je nihal med odločitvami za pokole. To je bil človek poln groze in strahu. Njegove prebavne motnje in njegov Morell sta tipična dokaza za te nihaje. Hitler se je moral prekrizati, da se je prepričal in odločil. Zadnja leta vojne je imel poln gobec Boga. Toda čim je njegova odločitev zadela tisoče in tisoče, se je ta enačba zatekla spet v svoj sentimentalni navdih. Za uresničenje take, tako bolne domišljije so poginjali najboljši med najboljšimi.

— Po mojem bi bilo prav, da se človeštvu zgradi opomin drugačnega tipa. Jaz bi po Hitlerjevih zamislih sezidal mesto, sentimentalno do hudiča, in vanj nasadil ves njegov bolni kič. Žal ta opomin, kot smo videli, ne bi zalegel. Rekel sem, in s tem Hitlerjem in s tem Stalinom samo dokazujem, da je to samo naplačilo za porušena razmerja v količinah in kakovostih. To je stvar kemičnih, fizikalnih in aritmetičnih zakonov, ki, kadar zagledajo snovnost v obliki Hitlerjev, Stalinov, pomenijo, da se uresničujejo enačbe, zastavljene pred deset ali stotisočletji.

— Vidite, s tem sem vam odgovoril na marsikatero osebno stisko, pa tudi, da smiselnost je, toda samo taka, nobena druga. Ostalo pa je stvar higijene v medsebojnih odnosih: kultura, civilizacija. S tem si krajšamo čas in se tudi absolutiziramo.

— Še to, je zajel dim, ki je tekel kakor belosiv opij v njegovo mehko, otroško rožnato žrelo. Danes je zajel zdravniški svet delirij, iskati raka. Vzrok. Šmer, pravim, smer v iskanju bi bila v istih odklonih, kot so odkloni, ki rušijo razmerja svetovne strukture. Človek kot subjekt je tudi objekt sveta, je njegov odraz v kvantnih dimenzijah, zato, če se rušijo razmerja v naši misli in snovi, je to izračun uničevavskega demona v nas. Spogledava se. Ali bo spet vrh? prihajava drug k drugemu naproti. Dolgo, čeprav sva si blizu, takorekoč pred nosom, se ne začutiva.

Obvisim v molku. Občutek končno odmre v nekakšno suho muho.

Začnem se vračati k enačbi Adolf Hitler. Tečem nazaj ko pes. Bežim pred suho muho. V njej je neki hudič. Je. Gospod Braun je v nemoči. Čisto pootročen. Prazen. Zeva s svojimi ustki in liže opijsko sivi dim. Konec se ga loteva.

Jaz tečem od tiste muhe. Tečem skozi preživetih petindvajset let. In pridem na prag druge svetovne vojne. Njeni obrisi so še zmeraj vsi živi.

Aha...

— Vem, vem, sem rekel naglas, da je bilo slišati kot bi otrok potelefoniral v cev. Vem, spominjam se...

Gospod Braun, ki je odhajal, se je začel vračati, zbirati. Najprej v čelo, ki je preganilo gube, v pogled, roke. Nadel si je obraz: zanimivo, in poslušal.

— Hitlerjeve govore poznam tudi sam. To so bila res preglasna prepričevanja samega sebe. Neizbrisno pa je v meni: občutek začetka vojne. Vsi, odrasli in otroci, smo vedeli, kaj to je. Da je to ogenj. Smrt. Uničenje dobrin. Tisti dan pa, ko je bila tu, v zraku, ko smo jo dihal, nas je oplazilo iz pračasov in pranagonov. Morda je bila zavest samožrtvovanja? Morda je bila ta zavest in njena oblika v pračasu neka nedodelana popolnost, h kateri je naš človeški organizem težil in se že občutil v žrtvi večnega, dokončnega. Soglasnega in čistega. To pravim zato, ker smo tistega dne drhteli od čudne sladostrasti pričakovanja. Naš smeh, naš glas je imel barvo, ki nas je zbiral v gruče, tam pa smo se v predsmrtni slutnji veselili svoje smrti. Nihče ni špekuliral ali se pretvarjal. Vsi smo želeli, da nas vojna ugonobi. Čakali smo jo, da pride, da reče: no, zdaj pa ti, pa ti, pa ti...

— Da, da, se je odsmehljal gospod Braun, saj smo bili vendar členi te matematične operacije. Po nas je vendar teklo sporočilo. Kaj pa naj bi bili drugega kot srečni! Izračun problema je bil konvergenten z nami. Od tod je zadoščenost in pričakovanje.

— Hočem reči, sem se pripel na Braunove občutke veselja, da je Hitler imel v nas popolno oporo; da je, ko je kričal in norel v penah, sprejemal odzive soglasja od povsod — s celega sveta.

— Mislim, da je bilo to nekako res, je zapadel mrču nerazpoloženja Braun. Bojim se, čedalje bolj se bojim, da smo samo narava in nič drugega. Kljub francoškim enciklopedistom, kljub pesnikovanju na vseh točkah sveta, kljub marksizmu, kljub Budhi, Jezusu, je pljuskal z glasom kot z valčkom sredi nadvse tihe in mirne osebne ravnine, kljub... kljub...

Misli so se mu gnale vse više, v še nedosežene Himalaje! — Tu nekje je neki prestop, sem se oglasil, ali smo ga

zgrešili, jaz ne vem; res, preveč ostajamo narava; ali pa dosežki enciklopedistov, pesnikov, Jezusa, Budhe niso dosežki.

— Stopničke so to, stopničke, je zakoracljal Braun z glasom. Slišati ga je bilo res: tok, tok, tok po zlizanih, stopničastih kamenjih.

— Prebavni trakt, gospod Braun, nas zmeraj potegne nazaj v naravo.

— Zadnjica, zadnjica! Naša težka zadnjica! je vzklikal. Najbrž ta. Najbrž, najbrž! Zbojimo se čistega prehoda v misel. Kaj bomo pa jedli? zavpijemo in se ustrašimo. Čeprav nam je Jezus simboliziral vstajenje predvsem kot prehod v misel, to je snov, ki je z našimi skromnimi receptorji ne moremo še dojemati.

— Mislite?

— To pa vem, ne le mislim, to je pa na dlani, gospod.

Premaknil sem se v sebi na neko drugo težišče.

— Zame, se je nagnil naprej Braun in povlekel iz cevčice požirek sladkastogrenkega katrana, zame je jasno, da je ves ta snovni direndaj ali razvojni proces težitev k popolnejšemu izrazu ali obliki. Za to so materialni dokazi. Poglejte samo v arheologijo, kako je človek dopolnjeval ta ali oni predmet, to ali ono misel. Prehopenja pot je polna zmot in padcev, rezultati pa skromni, preskromni za napore, ki smo jih vlagali. Tako se nam zdi. Verjetno pa je ta občutek podcenjevanje. Otoki, po katerih smo vstopili v temo, so zdržali samo zaradi skladov.

— S snovnimi dokazi dokazujemo svojo smer.

— Dalje: izbor genov ali organizmov. Vi ali jaz. Koliko tisočletij sva se oblikovala in srečno eksistirala mimo teh muk zavesti, obupa in jalovega upanja. Živela sva v tisti čudoviti predpripravi, ali v usodi, kakor kasneje poimenujemo svoj pojav v vzponu in padcu. Vsi najini prednamci so nama vtiskovali svoje poteze misli in oblike telesa. Koliko, koliko časa, da sva! Ali veste, kje se je začel najin zametek? Najini gangliji so še preveč skala s proda, da bi se dotipali do tja. Pogled nazaj je sploh, opažam, nezanimiv za človeka. Pa vendarle bi se laže gibal, če bi mu ta pogled uspel.

— Zdaj pa, ko sva končno tu: snovna, zavest te snovi, ki bo z najino smrtjo dokončno kot taka — to, to, se je tipal Braun po nogah, rokah — propadlo, premutiralo v omego, zakaj zdaj, ko sva človek, v pojavu človeka, je človeka konec. Seveda so spet samo napor, doseči prehod v večreceptorsko dožemanje in oblikovanje, kar je isto, kot v pračasu preiti iz nagona, pod danimi pogoji, seveda, v mišljenje.

— Jezusov slučaj nas je dva tisoč let fasciniral, je stegnil desnico, ko da mi ga ponuja z dlani. Mene ne več. Pa ne zaradi njegovega molka. Zaradi njegove totalne

izginitve kot fenomena čudežnika. Jezus je bil, po mojem — in to je čista hipoteza, prosim — samo mnogo, mnogo prezgodaj simbolizirana sprememba, v katero se bo človek preimenoval pod danimi pogoji.

— Dokazi so, da človekovi receptorji — čez trideset jih je, v njegovi povprečni življenjski dobi sedemdesetih let, sprejemajo in oddajajo zavestno samo okoli petnajst minut. Torej človek živi samo toliko, ostalo je vegetacija z nekoliko višjim nivojem od rastlinskega. Zdaj pa se zamislite, da so tu pogoji: klimatski, politični, kulturni, fizikalni, kemični, matematični... in tako dalje, in tako dalje, in naši receptorji, najprej tistih petnajst, ki drnjohajo v dremežu ali polspanju, zažare in začno sprejemati in oddajati! Zamislite si ta pojav, če si ga lahko! Prepričan sem, da bi se v trenutku sprostilo v nas podobne možnosti kot v Jezusu, ko je s svojimi dotiki zdravil in bil Bog.

— Preden dokončam, še tole, me je odrezal od sebe, ker sem ga že preveč prestrežal s svojo nestrpnostjo. Zelo blizu smo, se je umiril v trden, tekoč glas, ki je sprostil misel v iztek, ko bomo komunicirali, to si dobro zapomnite! — ne z glasovi, besedami, tiskom, telefonom in ostalo ropotijo, marveč s telepatijo. Nič več ne bomo pisarili pisem, ampak bo naša misel v trenutku prenešana na naslovnika, v trenutku sprejeta in tudi v trenutku cenzurirana oziroma prekontrolirana. Poskus v tej smeri so že opravljeni. Ljudje pa, ki to že danes zmorejo, so nič drugega kot ptice znanivke. Kajti telepatija deluje na principih elektromagnetizma in še kaj. Vse te možnosti so dosegljive in bodo last nas vseh. Kdaj? Naši receptorji še dremljejo. Pss... Nasmehnili sva se.

— In tako sva pri koncu, je zazvenel, ko lahko skleneva hipotezo o Jezusu. Mož je bil resnično gigantski pojav človekovih zmožnosti...

Postajati je začel previden z glasom in besedami. V hipu sem ga spregledal.

— Danes jih kvalificiramo kot božje zakonitosti. Jezusa pa, če že ne molimo, vsaj spoštujemo. Resnica je pa morda samo ena: bil je osveščen človek. Dano mu je bilo na trenutke to, kar bo nekoč nam: zavestno doživljanje in preživljanje snovi in njenih mutacij, vplivanje nanje in tako dalje. V svojem kratkem življenju je živel morda več tisoč let, če se sprijaznimo s tezo, da človek v teku svojih sedemdesetih let živi samo petnajst minut. Njegov pojav nas bo vznemirjal vse do takrat, ko ga bomo začeli dosegati. Tedaj bomo, kot zmeraj, priznali, da so med nami sile, ki prehitevajo evolucijski potek, kot tudi sile, ki ga drzno zavirajo. In pri vsem tem smo v mnogočem soudeleženi tudi ljudje.

— Domnevam samo, da je bil Jezus, ko se je nekega dne odkril in ko se je primerjal z okolico, zmeden do

brezumja. To nam bežno dokazuje, če nam, njegov beg v puščavo. Moral je iskati mir za odgovor za to svoje nenavadno eksistiranje. In v teh svojih zmožnostih vplivanja na snov in preoblikovanje le-te z mislijo in besedo je končno našel edino možni odgovor...

— Dolgo, zelo dolgo — berite Riciottija — je Jezus razmišljal o svojem pojavu, in ali je ali ni Bog. Izogibal se je neposredne potrditve. Šele na koncu življenjske poti, ko so učenci in njegovi rablji zahtevali odgovor tudi na to, je potrdil, da je to, za kar so ga imeli ljudje.

— Vsi ti nenavadni pojavi okoli Jezusa, ko je bil še živ in ko je bil kot človeški subjekt dokončan, so naravni in ne nadnaravni. Nadnarave ni v smislu čiste energije. Brez mase ni energije in je ne more biti. Ne obstaja. To je zakon ne hipoteza. Zato si pojave okoli Jezusa danes lažje razložimo kot pred dvesto, tristo leti. Jezus je s svojo osveščenostjo receptorjev lahko onemogočil za nekaj tednov ali mesecev telesni razkroj. Ga kemično preformiral. Jaz celo verjamem, da je še zmeraj med nami in nas gleda. Nam govori. Skoraj bi rekel, da ga bomo še videli. Samo naš sen še traja. Naš vid ne prebija zidov. Naš sluh je prej gluhoti kot sluh. Naša misel je še prešibak elektromagnetični val.

— Ko nam bo dana zavest v tisti celoti kot Jezusu, bomo lahko prehajali iz stanja v stanje.

— Samo tako nam je mogoče dojeti Jezusa kot Kristusa, ki pa ni neka strašljiva nadnarava.

— Torej je Bog? sem pohitel.

— Bog? Bog? je odbijal z glasom kot s ping pong zvočkom. Takšnega, ki je v škrlatu, ki mu dajemo v roke človeško sebičnost, konservativnost, oblast preganjanja — takšnega Boga ni. Tak Bog je tragična maškarada. Ali odmev nas. Nekaj resnično lepega in popolnega je v evoluciji, ki razvrednotuje vse laži kulture, civilizacije, polbogove, kralje... V tem stremljenju in hrepenenju k popolnosti, ki jo sluti tudi Teilhard de Chardin, je edino upanje in vrednota. To pa je.

— Vse drugo je kič?

— Da, slabih okusov.

Odpihnil je oblake dima nekajkrat zapored. Zazdel se mi je kakor lokomotivca.

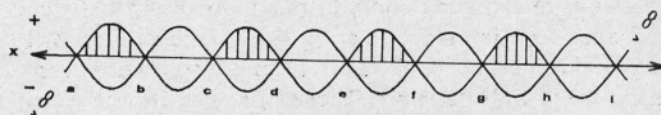
— Ta tekma na vidnem, zemeljskem polju, je enaka tisti v maternici, je rekel, nagnjen daleč nazaj. Cilj jajčeca je: živeti. Človeka: živeti. To bo nekoč mogoče. Večno! Elementi za to so dani. Izračun, verjemite mi, že teče.

— Najbolj človeka fascinira proces življenja, je govoril počasi, kakor da ta proces gleda in ga posreduje. Vidite: elementi so dani. Tu je apnenec, fosfor, kloridi, kovine, spojine... Preizkušena sila — mi jo imenujemo

ljubezen — vse to spravi v tek, in iz tega krogotoka vstane človek, žival, rastlina. To je nekaj občudovanja vrednega, ta proces. Navduši te do solz, res.

— Pa tudi smrt, je pojedel kroglico ihtavega prehitevanja. Tudi skozi ta proces mora človek. Tudi to stanje je dobil v roke slab okus. Kakor pač dobi lepo in rahlo žensko ponavadi slab moški (da ga kasneje spremeni v sebi podobnega). Iz smrti so naredili tragedijo, pomislite! Strašijo z njo. Človek je poln tega slabega občutka od jutra do noči. Kot mōre. Pa to je samo filter za obnovo.

— Smrti, kakršno si predstavljamo, ni. Spreminja se samo življenje. Iz ∞ v ∞ . Smrt, pogledajte, je potegnil k sebi bel list, in zarisal sinus linijo, smrt spominja na tole črto:

— Mislite, da je del krivulje izpod abscise smrt? Ne! Pomota, človeštvo! Po zakonih fizike je materija neuničljiva. To je Jezus vedel, ko se je napovedoval in se tudi reinkarniral. Smrt ne pomeni dokončne dokončnosti (je samo, kot sva že rekla: mutacija, nekakšna reorganizacija elementov). Dokončne dokončnosti ni, kot ni začetnega začetka. Čim bi bil začetek, potem ne bi bilo ne duha ne sluha o evoluciji. Mi bi bili že zdavnaj dognani, in smrt bi bila res dokončna oblika uničenja. Tu je primitivni človeški prijem triumfiral zaradi počasnosti evolucije. Čas je sicer nekaj fiktivnega, točka za izhodišče, časa kot danosti pa ni bilo in ga ne more biti. Kot ni nobene, ampak prave energije brez mase.

— Dovolite preskok?

— Dovolim.

— Kaj pa misel kot energija?

— Ima svojo maso. To je človek s svojim krvotokom, organi za sekrecijo in resorpcijo, je mozeg. Kot presahne v trdno stanje, misli kot zavesti ni več.

— In glas in beseda?

— Oboje se podreja zakonu mase. To so delci, gospod pisatelj; snovno neotipljivi, prozorni in mersko nedojemljivi. V dokaz naj vam bo, da ima glas, beseda, in še prej: misel, svoje izhodišče v človeku in je namenjena samo zanj. To je energija, ki nosi hujše posledice, kadar pride do verižne sprostitve, kot atomska, in je moč, ki spelje človeka iz najhujših stisk. Samo: zakoni za vse energije so v snovnosti. Snov pa ni samo tisto, kar lahko primitivec otipa, vidi, okusi in nazadnje prebavi.

— Potemtakem, gospod Braun, če je to res, in jaz sluhim, da bo res, se človek, nujno, s svojo čustveno in mi-

selno dejavnostjo pojecira v večnost. Z delci, ki so nedojemljivi, se zbira v izhodišču nič, ali odbira od telesne strukture v novo snovnost, rekli bi: odbrano snovnost.

— To popolnoma drži. A vrnila se k najini abscisi, ki ponazarja življenje telesa. Rekla sva že, da ni začetka ne konca. Torej nas čaka grozovita večnost. Ali vas ne spreletava groza? Resnično tragično pa bi bilo stanje nespremenljive enkratnosti. Recimo: iz ∞ v ∞ hoditi v pisarno ali v šolo poučevati, biti član intrigantskega profsorskega zbora, iz ∞ v ∞ biti poročen in oče in kaj vem kaj. Tulili bi od dolgočasje. Ubijali bi se, verjemite, na najgrozovitejše načine, a kaj, ko bi bili zapisani za večno svoji enkratni obliki.

— Poglejva še enkrat absciso: od a-b, c-d, e-f itd. nad absciso x je zgoščena snov, ki misli, govori in ustvarja; pod absciso x je od b-c, d-e, f-g itd. razredčena snov, ki prav tako nosi v sebi misli in moč sporazumevanja in po svoje tudi ustvarja. Točke a, c, e, g itd. ... so rojstva, kjer dobivamo zgoščeno materijo iz zemlje, točke b, d, f itd. ... pa so tista transformacijska stanja, ko se stavbe (v hiše duha-energije) iztrošijo in se prazna stavba pogrezne nazaj v zemljo, toda šele potem, ko je s semenom ustvarila nove možnosti. Ali aritmetično: tedaj, ko steče novo življenje na plus koordinatah abscise x; ker zemlja kot živa bit nas potrebuje: če ne za drugo, vsaj organsko, da ustvarjamo ogljikov dioksid. — Kaže torej, sem rekel, da je možnost, da se človek deli na več strani: oddaja se v kozmos z delci čustev, misli, glasu, besede in dejanja; oddaja se nazaj v praelement, kjer še vedno obstajajo, kot sva videla, določene možnosti mišljenja in ustvarjalnosti, in oddaja se še in še kam...

— Da, je odsekal.

— Dolgčas nam ne bo, to je vse.

— Nikoli, je posesljal pipo, in to je genialno.

— Kaj pa, če so to projekcije v antisvet, tole naše čustveno, miselno oddajanje?

— Antisvetovi! je zaklical in vprašal v sebi. Odmev se je vračal v posmehu.

— To bi bile seveda protisnovne tvorbe, ti vaši antisvetovi. Samo: njihov obstoj bi bil mogoč v drugačni mentalni sferi in zunaj štiridimenzionalnega prostora. Če bi taka sfera sploh lahko obstajala z ozirom na to, da brezkončnost nima ne začetka ne konca — in taka možnost antimaterije je mogoča samo zunaj snovnega prostora:

$$\begin{matrix} \infty \\ \int \\ \infty \end{matrix} x y z t \quad \text{all} \quad \begin{matrix} \infty \\ \int \\ \infty \end{matrix} x y z t$$

in še zunaj meja našega računskega številčnega sistema:

$$-\infty \longleftarrow \overbrace{\hspace{10em}}^{0000, 0000} \longrightarrow \infty +$$

— Ali je to sploh možno? Matematično nikoli! Tu se začenja znanstvena mistika.

— Ali se je sploh mogoče približati tej igri, gospod Braun, z matematiko, logiko, z razumom, ki nas obseda, s čustvom?

— Ne!

— Torej s čim pa, kako?

— Moliva, dragi pisatelj, brez bojazni, da bi naju slišali ali poslušali uradni predstavniki. Moliva kakor veva in znava. Samo ne žlobudrati.

— Razumem.

— To je vse.

To bi bilo res zaenkrat vse, sem se občutil nabitega do vrha.

Gospod Braun je utrujeno pihal. Izgledal je kakor po kopeli v sauni. Iz stare kože in starega mišičevja je silil nekakšen dvajsetletnik.

— Hvala, sem vstal.

— Ja, je zanosljal in se zbasal pokonci z nekaj parinog.

Odhajal je, kakor je bil prišel: starček. Le njegov plavi pogled je čudno žgal.

Pavle Zidar

Jacques Audiberti: Grobovi se slabo zapirajo

(*Les tombeaux ferment mal*;
Editions Galimard, Paris 1963).

Pred kratkim umrlega Audibertija prištevajo k francoski avantgardi. V tujini je pravzaprav bolj znan kot dramatik. Toda bil je tudi romано-pisec. Prav to dokazuje tudi pričujoči roman, ki govori o bleščeči sredozemski modrini Nizze in o veseli brezskrbnosti njenih ljudi. Audibertijev roman bi naj bil svetla poezija; to mestoma tudi je. Velikokrat pa drsi proti čistemu rokodelstvu, proti praznemu igračkanju brez eksistencialne in ontološke podlage, kar je sploh slabost takojmenovane francoske avantgarde. Zgodba Audibertijevega dela pa je v osnovi zanimiva: v raj na zemlji, v to bleščečo Sredozemlje posežejo temne sile. Inženir Lambert Bosely, Armidin »sijajni soprog«, čuvar in izdelovalec skrivnostnega načrta o še skrivnostnejšem umetnem otoku, izgine na nepojasnen način s krova ladje, s katero je potoval po grških vodah. Je utonil? Se je zgodil zločin? Žena Armida še vedno upa na njegovo vrnitev. Zato noče izročiti moževih načrtov družbi, saj meni, da njen mož še živi. Zdi pa se ji, da jo zasledujejo zločinski elementi, predvsem prodajalec mandeljnov Armenec Rudolf Kamossian. Ko Armida že ne ve več, kaj naj še stori, kam naj se reši, ji neki modri starec svetuje, naj še enkrat v duhu podoživi »srečni dan«, ko je bila še pri svojem možu. Tako Armida odide k skali ob morju, kjer se je sončila in kopala s sedaj izginulim Lambertom.

Tu, na tej skali, s katere je Lambert tolikokrat skakal v morje, zagleda žena veliko moževo roko, ki se prikaže iz morja. Žena skoči v morje, k možu. Zopet sta združena, zopet stopata iz valov na obrežje. Le da se ne ve tako natančno, ali je to resnica ali pa samo Armidin spomin na lepše dni. Tako je torej jasno, da je delo v osnovi ljubezenski roman, ki se tu in tam stopnjuje v fantastiko in grotesko. Največkrat pa je to narahlo, v absurd deformirana poetična proza o ranljivosti ljubezni in krčevitem naporu, priboriti si lepi čas nazaj. Ta večna tema ljubezni je končno Audibertijeva osnovna tema, ki prepreda vsa njegova dela. Tu je izpeljana nekoliko sentimentalno, nekoliko razvlečeno in kliširano. To je pač pozni Audiberti. Ugajajo pa učinkoviti opisi poletnega sončnega Sredozemlja, ki plava pred bralčevimi očmi, kot kakšna učinkovita Duffyjeva slika. To je roman, v katerem je veliko barve in kljub določenim mračnim podtonom veliko optimizma. Kot nalašč ti pride prav na kaki sončni poletni plaži pod vročim modrim nebom. A seveda samo tedaj, če si vpeljan v svet moderne literature, v njene odtujitvene efekte, njeno svobodno asociativnost in določeno hermetiko.

Daniel Boulanger: Senca

(*L'ombre*, Editions de Minuit, Paris, 1957).

Tudi leta 1922 rojeni Boulanger spada k francoski avantgardi. Pričujoči roman je zanimiv zato, ker je v

njem dosledno izpeljan poseben pripovedni način. To ni roman sedanjosti ali roman spominov, temveč roman prihodnosti. V majhnem, zakotnem, provincialnem francoskem mestecu piše knjižničar roman. Toda roman o tem, kar se bo šele zgodilo. Ta knjižničar je pravi čarovnik, neka posebna, nadnaravna jasnovidnost ga spremlja na vsakem koraku. V glavnem je življenje mesta, v katerem ta knjižničar živi in katero v romanu opisuje, tako, kot v podobnih krajih in mestih po vsem svetu: majhni, neznatni dogodki, slučajji in zapleti, toda tudi skrivnostni, neverjeten umor... To, kar je napovedano v knjižničarjevem romanu, to se potem tudi zares dogodi. V osnovi torej roman o provincializmu, o brezoblični sivini vsakdanjosti. Kar povečuje njegovo vrednost, je njegova drzna projekcija, njegova posebna perspektiva vračanja iz prihodnosti v od prihodnosti potrjeno sedanost. Vse to je povezano s poetičnim, asociativnim stilom, polnim različnih vmesnih projekcij in fiktivnih, a tudi nefiktivnih preobratov. Seveda tako zgrajena literatura zelo otežkoča čitljivost. To je literatura, polna vozlov, ki jih je treba s pogumom in lastno asociacijo razvozlati. To je končno spet literatura o procesu pisanja, torej literatura s ščepcem filozofije o literaturi. Iz nje se velikokrat iskri humor in bistroumna domislica, zastonj pa bi v njej iskali kako filozofsko ali politično ideološkost. To torej ni literatura z tiste, ki iščejo v literaturi predvsem oporo v tem smislu.

Giséle Prassinos: Jezdec

(*Le Cavalier*,
Librairie Plon, Paris 1961).

Giséle Prassinos je po rodu Grkinja, živi pa v Franciji in piše v francoščini in jo prav tako štejejo k takoimenovani francoski literarni avantgardi. Zbirka novel z naslovom Jezdec je knjiga bizarnih sanj, ki pa so v bistvu odsev grozljivosti realne eksistence. V osnovi so te novele nekakšne pravljice, nežne in občutljive kot porcelan. Niso pa vedno dovolj prepričljive. Včasih jim manjka neke posebne notranje napetosti, ki žari v notranji trdnosti. Tako prehajajo te novele večkrat kar v fragment, ki pa ni dovolj močno izhodišče za literaturo z ambicijo narativne grotesknosti. Posebno zanimiva je v tej zbirki prav novela Jezdec, ki je polna grozljive krutosti, krutosti narave, a tudi krutosti ljudi. Novele Gisèle Prassinos so novele nesreče. V njih je tudi veliko sanj in upov, velikokrat je to »zidanje gradov v oblakih«. Ena od novel se imenuje Rdeči grad, druga Hiša iz sedemnajstega stoletja.

Tibor Tardos: Notranjost Spektruma

(*L'intérieur du spectre*,
Editions Gallimard, Paris 1965).

Knjiga v madžarščini in francoščini pišočega Tibora Tardosa je nadvse poetična knjiga. To je nekakšna sinfonija barv in besed. Pisatelj nas vodi v abstraktni svet rastlin, živali in rudnin. To, kar utripa pred očmi bralca, ni svet drznih junakov in drznih dejanj, temveč nadvse senzibilen svet iz globin in skrivnosti življenja. To je podoba ZAVESTI V ATOMU, to je podoba nečesa precelularnega, nečesa, kar more obogatiti in delno razjasniti naše človeško

življenje. Pričujejoče Tardosove kratke tekste bi mogli imenovati vizije. Tako na primer pisatelj analizira bistvo modrega. To je zanj odskočna deska v svet vode in morja, rdeče spremlja požare, ognjemete in vsakovrstne krutosti in strasti; bela barva je simbol enoličnosti, dolgočasnosti, zaprtosti, zime sveta; skozi zeleno barvo se bohoti življenje narave in rastline doživljajo vsakovrstne metamorfoze; tem barvam pa sledita siva in črna; vse spet izgine v megli in temi. Vse te Tardosove vizije spremljajo opisi krutosti in agresivnosti v kompleksu celotnega vesolja. Živali in rastline, živa in mrtva priroda se gnete in presnavlja in preoblikuje in napada in požira in zopet vstaja iz niča na plan. Delo je sicer po svoje utrudljivo, po svoje enolično. Kljub temu odpira zaradi svoje značilne tematike in doslednosti, s katero to tematiko avtor, ki živi po madžarski revoluciji v Parizu, izpelje, nove poglede na svet literature, na možnosti, ki so literaturi končno v jeziku na razpolago.

Juan Rulfo: Llano v plamenih

(*El llano en llamas*, Fondo de Cultura Económica, Mexico 1953).

V silovitem literarnem svetu Juana Rulfa Mehika ni sanjska dežela, temveč trda, včasih kar kruta resničnost. V Rulfovem delu so predstavljeni mali mehiški ljudje, ki ne morejo uiti neizprosni usodi in tragičnim situacijam. Rulfovi ljudje so ljudje čustev in nepremišljenih impulzov. Ta realni svet mehiškega človeka, ki stoji na reliefu mehiške trde resničnosti, pa prepleta še ena Rulfova literarna ploskev, namreč ploskev sanjskega, fantastičnega, nekje iz indijanske podzavesti v pokrajino prodirajočega, nekje iz indijanske

mitologije izviraajočega. Kot je težko že samo življenje na tej siromašni zemlji, tako je težek tudi duh te zemlje, ta nočni svet senc in polsenc, ta svet vražjeverne skrivnosti in strašnega fatalizma, svet, v katerem prehajajo živi v mrtve in se mrtvi spet vračajo k živim. Juan Rulfo je eden pomembnih pisateljev sodobne južnoameriške literature. Njegov roman Pedro Páramo (1955) so pravkar izdali v slovenskem prevodu. Toda Rulfove novele prav nič ne zaostajajo za Rulfovim romanom. Po svoje so še bolj zanimivo branje kot znameniti roman.

Louis-Ferdinand Celine: Potovanje na konec noči

(*Voyage au bout de la nuit*,
Librairie Gallimard, Paris 1952).

Célinov roman sodi med temeljna dela literature našega stoletja. Nesrečna Célinova profašistična usmerjenost pa je prispevala k dejstvu, da prihaja Célinov enkratni svet do nas z veliko zamudo. Toda tudi Célinov zahtevni pripovedni način je gotovo kriv, da Céline ni tako znan, kot bi to zaslužil zaradi svojega umetniškega dela. Céline je drzen kritik in zloben nergač, agresiven pripovednik in zamolkel revolucionar, ki se ne more sprijazniti z danostmi našega sveta. Na vse načine ga napada, smeši in poliva z gnojnico. Tudi Célinov jezik je jezik z ulice. To ni jezik akademij in finih gospodov, temveč jezik izkoriščanega ljudstva. To Célinovo potovanje, ki ga podvzameta nergač Bardamu in neprijetni Ferdinand in ki ju vozi skozi grozote vojne, skozi francoske kolonije, Ameriko in bedno sivino pariških predmestij, je eno samo potovanje skozi

kloake sveta. Svet je po Célinovem mnenju v sedanji obliki nevreden imena svet. Nekako ga je treba razbiti; uničiti je treba to stalno človeško životarjenje, to stalno bedo sveta. Gotovo je taka mentaliteta nevarna mentaliteta, če postane politika. Za literaturo pa nudi plodno in enkratno notranjo napetost, ki poka v silovitih eksplozijah na papirju. Bombe, ki jih meče Céline, so učinkovite literarne bombe, polne duhovitosti in posebnih zornih kotov, ki postavljajo Céline med klasične sodobnega francoskega romana, k Proustu in Bernanosu.

Gyula Hernadi: Na petkovih stopnicah

(*A péntek lépcsőin*,
Magvető Könyvkiadó, Budapest
1959).

Ta kratek roman je primer sodobne madžarske literature. To je nadvse realističen, preprost roman, v katerem ni ničesar bizarnega, posebnega ali celo grotesknega. Je pa izpeljan učinkovito, s poslušom za obliko. Opisana je preprosta ljubezenska zgodba, možev odnos do žene, ki je pravkar rodila otroka, in njegov moralni padec, njegov seksualni zaplet z nekim lahkoživim dekletom, ki porodi v glavnem junaku žalost in kes in ga končno očisti in spet pripelje v družino. Torej, nadvse preprosta, že kar banalna zgodba, ki pa vendarle ima neki trpek podton, neko tragično ironijo, ki pač govori o težavah življenja, o sivini sveta, pa naj se imenuje tudi socialističen. Svet glavnega junaka je opisan s psihološkim poslušom, ta junak pa je

skladno vpleten v svet celotne zgodbe, ki teče gladko in harmonično. Prav ta mir sveta tega romana, prav ta harmonija je tisto, kar ugaja, čeprav je zelo oddaljena od toka sodobne svetovne literature in situacije sveta. Kaže pač še drugi obraz našega življenja, drugi obraz, ki se more zrcaliti tudi v literaturi, obraz, ki je še iz prejšnjega stoletja. To pač potrjuje dejstvo, da tudi literatura ne more popolnoma zanikati preteklosti in se tu in tam, a spet in spet, vrača v svet nekdanjih dni.

Martin Gregor-Dellin: Možnosti vožnje

(*Möglichkeiten einer Fahrt*,
Carl Hanser Verlag, München 1964).

Svet novel Gregorja-Dellina je svet groteske in absurda. Realitete življenja se v spisih tega pisatelja lomijo v nevarnost, negotovost in temo. Pisateljevi junaki doživijo neprijetne peripatije, nepredvidene padce in polome. Človek ni doma, a tudi ne v družbi varen. Tako se življenje prikaže tu, v tej zbirki Gregor-Dellinoveh novel kot splet negotovosti in groze, ki se zrcali na vseh področjih, tako v psihologiji junakov kot tudi v politiki družbe in sveta. Te Gregor-Dellinove groteske spominjajo od daleč na Kafkin svet. V bistvu so to parabole o labirintih življenja, o težavah, ki te čakajo na pohodu čez ta svet. Te novele so tudi svarilo in opomin. Njih resnica je: Bodi stalno na preži! Ne zaupaj svetu in ljudem! Ne veseli se prezgodaj! Ne hvali dneva pred večerom! Ta trenutek si še zdrav, ponoči morda umreš za kugo.

Fedor Sologub: Mali demon

(*Melkij bes*, 1907).

Tukaj še nekaj vrstic o stari knjigi, ki pa je vendarle še danes nadvse moderna. Mali demon Rusa Fedorja Sologuba združuje dve literarni plasti: satirično-groteskno in poetično-imaginativno. Rusija na prehodu v industrijsko dobo, Rusija brez trdnih tal, prav ta se zrcali v nevrotičnem Sologubovem literarnem svetu. Osnovna figura tega dela je nezaupljivi, nizkotno sadistični gimnazij-ski profesor Peredonov, za katerega hrptom se boči ubijalno enolična kulisa provincialnega mesteca s hrupnimi primitivnimi slavji na eni strani in bedastim kompleksom, ves v želji po oblasti nad drugimi, stalni mučitelj svojih soljudi, v tem res »ubogi hudič«, po svoje res hudič v malem, a zato tem bolj strašen. Peredonov je figura svetovne literature, figura Gogoljevih Mrtvih duš, Dostojevskega Besov in mračnega Poejevega sveta, toda tu drzno stopnjevana, tu predstavljena kot pravi pandemonij zločinskih elementov v človeku. Tu, že pred Freudom, imamo roman, ki razpleta podzavestne človekove svetove, ki razkriva človekovo shizofrenijo in patologijo, ki govori o njegovih sadističnih manipulacijah, o njegovem večnem terorizmu. Tudi stilistično je Sologubovo delo virtuosno izpeljano. Njegov stil je hladen in neprizadet. Prav ta neprizadetost, ki govori o absurdnih in grotesknih pojavih, pa ustvarja izredno napetost, ki veje iz teh Sologubovih navidez dokumentarnih žurnalističnih stavkov in besed. Sologubov Mali demon je podoba bolnega, nevarnega in izgubljenega sveta.

Lev Detela

Revolucija pride leta 1975

Amedeo Bordiga predstavlja poseben, toda niti preredeek primer predanosti ideji totalne revolucije, ki je dina očiščevalna. Že pred prvo svetovno vojno se je zelo mlad zagnjal proti reformizmu, proti socialnim demokratom in proti vsem ostalim revizionističnim tokovom. Zanj je bila že takrat sveta, in takšna je ostala celo življenje, ideja poti v socializem, ki ne pozna kompromisov. Bil je navdušen, ko so si boljševiki priborili oblast. Toda zelo zgodaj je prišel navzkriž z leninskimi pojmovanji, pa tudi z Gramscijem, ki je leta 1919 ustanovil »novi red«, okoli katerega so se zbirali pobudniki tovarniških delavskih svetov. Bordiga je zavzel do njih odklonilno stališče in ustanovil lastno frakcijo. In čeprav ni nikoli prodril proti leninskim idejam, katerih nosilka je bila internacionala, je vendar postal vodilna osebnost italijanske komunistične partije. Do popolnega razdora med njim in večino komunistov je prišlo ob nastopu fašizma, katerega je imel za manj nevarnega od socialne demokracije, ker se mu je pač fašizem zdel dosleden izraz meščanstva. Ostal je zvest svojemu naziranju in se kratkomalo do konca življenja boril proti demokratizmu. Šel je tako daleč, da je celo Gramscijevo vodstvo imenoval kontrarevolucionarno. Sicer pa ni bil posebno ljubezniv niti do svojih pristašev. Bil je proti osvobodilnemu gibanju in je pretrgal stike s tovariši, ki so bili za sodelovanje s komunisti.

Verjel je v revolucijo. Toda, kako naj bi izvedli to revolucijo? V tem oziru ni bil posebno jasen, zakaj bil je proti partizanski gverili, proti študentskemu gibanju in seveda proti vsem bojem, ki so postavljali v ospredje demokracijo. Gramsci je o njem rekel, da je živel v pričakovanju, da se bodo množice v njem spoznale in mu sledile. Bordiga je živel v tem pričakovanju. Umrl je, ne da bi dočakal dneva svojih sanj in hrepenenj. Te sanje bi še pred letom 1975 morala uresničiti večnarodna, enopartijska in razredna revolucija. Nekoč je zapisal: »Socialistično proletarsko gibanje ni v nobenem primeru kulturno-prosvetljenjsko gibanje. Pripadnikom razredov z nizko življenjsko ravniyo ni treba dosti vedeti, dovolj je, da se v gladu uprejo... Razumeli bodo pozneje... Revolucionarno komunistično gibanje šteje med svoje najhujše sovražnike skupno z meščani, kapitalisti in gospodarji, funkcionarji in janičarji raznih hierarhij »mislece« in »intelektualce«, predstavnike kulture, literature in umetnosti, ki se držijo izven socialnih determinant in zgodovinskega razrednega boja.« Ni kaj reči, eksemplarična zgodba.

Proti površnim geslom

Letošnja srečanja članov PEN-Club se v posameznih državah odvija jo pod geslom »Svoboda pisatelja - svoboda literature«. Nemški PEN-Club je imel svoj shod v Darmstadtu, ki se ga je udeležilo tudi mnogo gostov iz sosednjih držav. Nasprotje

med tradicionalnim liberalnim pojmovanjem svobode in tistim v smislu današnjih protestniških gibanj, se pa ni uveljavilo. Vsi so se trudili izogniti se poceni polarizacijam, vsak je skušal biti čim objektivnejši. Toda nemška skrajna levica ne bi bila skrajna, če ne bi vsaj malo poskusila usmeriti dnevnega reda in s tem obrniti pozornosti nemške javnosti k spremembi družbene ureditve in sicer k socialistični. Kam meri, je bolje pojasnil njen predstavnik Peter Chotjewicz. Ta je postavil zahtevo, da bi se moral Pen-Club opovedati kakršnemukoli napadanju razmer v obstoječih socialističnih državah.

Stane Sever in Fritz Kortner

V Severjevem polemичnem zapisu o krizi v Drami SNG sem zasledil misel, da se gledališke tekste da postaviti na oder samo na en in edino pravilen način. Takrat sem se spomnil tistega, kar je rekel pred kratkim umrli Fritz Kortner, ki velja za eno izmed največjih osebosti v zgodovini nemško govorečega sveta, da prinaša vsaka doba pojave, katere doživljamo in na katere gledamo drugače kot v prejšnjih, da torej dajemo tudi najstarejšim gledališkim delom nove razsežnosti. Veliki igralec, režiser in reinterpret je mogoče kot malokdo drug vedel, kaj je v gledališču dobrega in s tem tudi pravega V posameznih delih je znal odkrivati vedno nove nianse. Bil je upornik, tako v začetku svoje

igralske poti proti Reinhardu kot nedavno proti infantilizmu, ki se je razpasel zadnja leta, ki vleče v isti koš tisto, kar je v gledališču preživel skupaj s tistim, kar bo še živel. Kot pravi gledališnik je dobro vedel, da je igra resničnost. Resnično je moralo biti vse, kar je postavil na oder in kar se je na odru odvijalo. Resnično, ne naturalistično, kot je podčrtal dunajski kritik Piero Rismondo.

Umetnost in ideologija

Luciano Berio, genij sodobne glasbe in vnet pristaš skrajne levice, je doživel s svojo zadnjo »Opero« veliki neuspeh. Tako vsaj piše po krstni izvedbi v Santa Fe, v Novi Mehiki, glasbeni kritik New York Timesa, ki je bil globoko razočaran nad njeno glasbeno revščino. Berio je sicer hotel s svojim delom pravzaprav posredovati vest, da gre človekova pot proti svojemu koncu, ker je človek izgubil smer gibanja in postal avtomat, stroj.

Vse to bi bilo v redu, piše kritik, toda opera ne živi in umre z libretom. Kar velja, je njena glasba. In ta glasba je v »Operi« slaba.

Film kot sodobna anonimna umetnost

Andy Warhol, letnik 1930, sin čeških izseljencev, nekdanji študent tehnologije, od leta 1952 svobodni vsestranski umetnik, ki živi v New Yorku, je z domisljico, da ne bo upodabljal potrošniškega blaga, ampak da bo slednje deklariral kratkomalo za

sliko, postal pravi pop-tovarnar. Vsakdanjost-sveta v slikah je Warhol prevzel v dobesednem smislu, pakete pralnih praškov je imitiral dosledno, naredil je serijske portrete filmskih zvezd. Vsega tega ni delal, ker bi hotel s tem v ideološkem oziru protestirati proti lepoumniški sceni v umetnosti, ampak vsled prepričanja, da je kliše edini možni likovni predmet. Warhol hoče v umetnosti odpraviti osebno potezo, da bi tako širil v njej anonimnost. Tako gre razumeti tudi njegovo filmsko tovarno: kot prizorišče za stvarjalne dejavnosti, kot orodje, ki bi iz hollywoodske tovarne iluzij napravile spet goli reprodukcijski aparat, katerega lahko upravljajo vsi in za vse. Warholovi filmi, ki jih že dolgo ne snema več sam, niso klasično skupinsko delo, ampak dokaz, da to, kar on dela, lahko počne kdorkoli.

Andy Warhol o umetnikih

Marsikdo pravi, da Andy Warhol pooseblja sodobni šarlatanizem v umetnosti. Toda malokdo zna tako precizno podati dileme sodobnega umetnikovega položaja in občutja. Po njegovem bi morali biti sposobni ustvarjati en teden kot abstraktni ekspresionisti, drugi teden kot pop-umetniki ali pa kot realisti, ne da bi pri tem imeli občutka, da smo se odpovedali nečemu. Umetniki, ki niso posebno dobri, bi lahko postali kot vsak drug človek, kako bi ljudje imeli radi stvari, ki niso posebno dobre. To se po njegovem tudi v resnici dogaja, dovolj, če vzamemo v roke magazine ali kataloge. Tu se srečujemo z enim stilom, tam z drugim, tu vidimo takšno sliko ljudi, tam drugačno. V resnici to sploh ni tako pomembno.

Kič - Ahilova peta estetike

Velika Knaurova enciklopedija piše o kiču: Kič je umetniški proizvod, ki skuša z dopadljivostjo in sentimentalnostjo prikriti pomanjkanje pristnih ustvarjalnih moči. To je definicija, ki pa se le približa resnici. Kič je namreč bogato prisoten v vseh umetniških smereh. Gillo Dorfles se v svoji knjigi o kiču skuša z njimi soočiti, največkrat s pomočjo svojih sodelavcev, katerim pogosto prepušča besedo. Zanimivo, kako so se vsi znašli v isti dilemi. Nihče ni mogel podati definicije kiča s pomočjo primera, ker je pač kič mnogovrsten in prisoten v tolikih pojavih, da se odteguje objektivnemu vrednotenju. Tudi Knaurova definicija gre torej mimo jedra stvari. Vsi so si pa edini v tem, da je kič otrok tehnične civilizacije. Nastal je kot posledica neomejene reproduktivnosti predmetov. Srečujemo se z množičnim in elitnim kičem, odkar je tudi kultura preko množičnih občil postala industrija. Toda tudi to bi bilo preenostavno. Ni mogoče namreč sprejeti teze, da je secesija, mogoče veličasten, toda vendarle izbruh kiča. Saj ne bi mogli sicer tistih nekaj vhodov v pariški metro, ki jih je ustvaril Hector Guimard in katere so svojčas sprejeli z zaničevanjem, imeti za popolno obdelane in oblikovane kulturne proizvode določene dobe. Težko se je pridružiti Hermanu Brochu, »da je kič zlo v vrednostnem sistemu umetnosti.« Ne bi pa se upirali podobni definiciji o kiču v politiki oziroma takšni definiciji umetniških smeri, ki so jih vsilile sodobne diktature od Hitlerjevega do Stalinovega naturalizma, ali če hočete, socialističnega realizma.

Vladimir Vremec

V Zürichu so uprizorili dramo Šveda Larsa Gustafssona »Nočni vdanostni pozdrav«. Drama je polna duhovitih in napetih domislic, ki rastejo v grotesko, v kateri se razkrije zlagana malomeščanska moralala. Slovesnost, ki naj bi dosegla svoj zlati vrh ob vladarjevem prihodu, se sprevrže v grozo. Blišč in zlato zrasteta v spačeno postavo grbavca, ki na odru res nastopi, a ne v korist prirediteljem slovesnosti.

To je RESNICA te drame:

ŽUPAN: Samo luč bom bolje naravnal, da bom lahko natančno videl, kar rečete...

RUDIN: Vsekakor čakam na nekoga, pravite. Vsekakor čakam na neko zvezo, pravim. Dogodki brez zveze niso prav nič. Zgodovina se odvija prav v smer, da bi našli povezave, povezavo z dogodki, in ne obratno...

SEKRETAR: Podobe mestnih očetov vidim, župane, spoštovane, častite gospode...

ŽUPAN: Jaz pa vidim veliko več — Portrete takih vidim, ki jih ni tu. Portrete takih vidim, ki bi morali biti tu, a manjkajo, mestni očetje celo, župani in razni častitljivi možje...

Novo delo Rolfa Hochhutha »GVERILCI« bi naj bi bilo visoka šola gverilskega vojskovanja, skozi dramo podan priročnik za prevrat družbenih sistemov v Evropi in Severni Ameriki. Rolf Hochhuth hoče pokazati, da je treba z gverilskim bojevanjem začeti od zgoraj, pri vrhu. Oblastniške vrste je treba infiltrira-

ti z osebami, na videz iz mesa in krvi kot oblastniki, a z gverilsko dušo. Sicer v tem delu Hochhuthov senator Nicholson še propade. Njegovo ženo CIA umori v Guatemali, satega senatorja pa vržejo iz 21. nadstropja na cesto. Toda recept vseeno ostaja. Hochhuth ga pridno razlaga dobrodušnim novinarjem. Kar se enkrat ni posrečilo, kar se prvič ni zadovoljivo rešilo, bo pač uspelo tretjič. Žal pa se tudi sama drama ne dvigne nad nivo poceni agitke, agitke, brez posluha za sodobna vibriranja v gledališču. Delo ni niti resnično, niti prava iznajdba. Fantazija in resnica se v delu na tako divji način spopadeta, da postaneta resnica in fantazija neresnična.

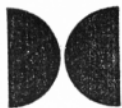
V Hamburgu je bila krstna uprizoritev drame Thomasa Bernharda »Praznik za Borisa«, ki je spet, prav tako kot Ionescova zadnja drama »Triumf smrti«, drama umiranja in morbidnosti. Poleg tega je ta drama drama pohabljenosti, drama invalidov, drama izmaličenosti tega sveta. Znani so Bernhardovi aksiomi: »Umetnost: življenje kot infamija«. — »Bakterije so filozofske domislice smrti«. — »Mi vsi smo v medsebojnih bolezenskih razmerjih, ves svet je sestavljen iz takih bolezni, ki jih ni mogoče diagnosticirati«. Tako so tudi ljudje v tej drami kreteni in invalidi. Nobena od nastopajočih oseb ne zna hoditi, temveč se vsi vozijo v invalidskih vozičkih. Celotni človek, ki hodi, strežnica, se mora delati pred agresivnimi kreteni,

kot da je noge več ne nosijo, tudi sama mora igrati kretene invalide. Drama se imenuje »Praznik za Borisa«. To je res resničen Borisov praznik, resničen Borisov rojstni dan. Medtem ko se drugi prepirajo in zasmehujejo, Boris na svojem invalidskem vozičku umira. Smrt je njegovo najlepše darilo za rojstni dan, a tudi za Bernharda predstavlja smrt edini srečni dogodek na tem svetu.

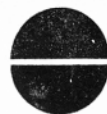
Italijanski pesnik Eugenio MONTALE je objavil pomeben esej »Pesem — dolga in temna nosečnost«. V tem eseju govori Montale o nastanku pesmi, o nastanku literature in o tem, kako je bil kot pesnik verno obrnjen navznoter. Videl je sicer fašizem in vojno in državljansko vojno. Vendar se politično ni nikoli postavil. Fašizem ga je sicer navdajal z žalostjo, toda ta žalost ni prodirala navzven, temveč je rila v notranjosti in v notranjosti ustvarjala posebno disharmonično atmosfero, iz katere se je rojevala poezija. Tudi če bi danes do fašizma še enkrat prišlo, se Montale, kot pravi sam v eseju, ne bi drugače obnašal. Zunanja akcija je zanj nekaj tujega, v bistvu nekaj prešibkega, kar še zdaleč ne odgovarja tisti divji notranji napelosti, tistemu »maladjustementu«, ki se nahaja v takojmenovanih poetičnih naravah. Montalejevo življenje se je vedno odvijalo na ploskvi estetično-umetniškega. Tu je bil svoj boj, ki ni bil nič manj usoden, kot oni na ploskvi gospodarstva in politike. Umetnik, to je pač tisti, ki rea-

lij ekonomije in politike ne odobrava in ne tolerira, to je eden tistih redkih neprilagodljivežev, katerih svet ne razume posebno dobro. Montale meni, da pesniki današnji zapadni tehnokratski družbi ne morejo biti posebno nevarni. Razpoka med njimi in družbo pa vseeno obstaja in prav mogoče jo je zamašiti z državnim posegom »manu militari«, ki neprijetne pesnike popolnoma izloči in izključi iz sistema. Montale govori tudi o nastanku pesmi, o tem, kako ta dolgo in temno zori v podzavesti in kako potem, kar naenkrat, kot ognjeniški izbruh, lahko planejo iz notranjosti namesto ene kar dve ali tri pesmi.

Ob 85-letnici Lukácsovega rojstva je švicarski dnevnik »Die Tat« v svoji sobotni prilogi »Die literarische Tat« 11. aprila objavil dolg in temeljit razgovor med Lukácsom in sodelavcem omenjenega časopisa Adalbertom Reifom. Lukács gleda v tem razgovoru na svoje dosedanje spise kot »na bolj provizorične spise«. Po drugi strani pa meni, da se je vedno trudil, da bi obnovil marksistično teorijo prav v ONTOLOŠKEM SMISLU. Za bistvene ima Lukács pač tiste knjige, »ki jih še ni napisal«. Lukács v tem razgovoru ponovno pristavlja, da je za vsesplošno ekonomijo samo marksizem edino možno izhodišče, »čeprav so posamezni teoretiki v določenih posameznih vprašanjih tudi v Ameriki, Angliji in Franciji odkrili marsikaj dobrega in koristnega. Lukács pa dodaja, da po Leninu in delno Rosi Luxem-

burg manjka nadaljnje razvijanje Marxove in Engelsove metode. Potrebna bi bila RESNIČNA ANALIZA sedanjega kapitalizma kot vsesplošne formacije, toda sodobna analiza sodobnega kapitalizma, ki je doživel toliko sprememb. Zato je po Lukácsu sedanji marksistično-komunistični pogled Zapada napačen, saj so predpostavke, iz katerih so narejeni zaključki, napačne. Lukács pravi, da je leta 1957 zavestno ostal na Madžarskem, čeprav je dolgo časa premišljeval, če se ne bi odločil — tako kot Bloch in Mayer — za emigracijo. »Toda jaz se ne počutim kot nasprotnik sistema, temveč kot reformator marksizma, ki ga je potreba obnoviti.« Zato je ostal v domovini. Lukács v razgovoru tudi zagovarja stavek iz leta 1966, ki je posebno v Zahodni Nemčiji naletel na oster odpor: Tudi najslabši socializem je še vedno boljši kot najboljši kapitalizem. Lukács pravi, da je potrebno stavek tolmačiti z zgodovinskega izhodišča. Prav socializem, prav Sovjetska zveza je po njegovem mnenju tista pozitivna sila na svetovni tehnični, ki preprečuje, da bi svet vrglo iz tečajev, ki z mirno uravnovešenostjo, pa naj je njen notranji sistem v marsikaterem pogledu še tako slab in problematičen, kroti agresivnost Združenih držav in pazi, da se »American Way of Life« ne bo nikoli mogel razširiti čez celotno področje svetovne civilizacije, kar bi bilo prava katastrofa za človeštvo.

Tudi znani marksistični filozof Ernst BLOCH je pred kratkim praznoval svojo petinosemdesetletnico. Švicarski dnevnik »Die Tat« je 4. julija objavil dolg in zanimiv razgovor s pomembnim filozofom, ki ga je vodil Adelbert Reif. Za Blocha je kapitalizem preživela stvar. Kaj naj bi na njem še kritiziral? Toda socializem je nekaj mladega, nekaj kar nastaja. Tu je kritika tem bolj potrebna. Posebno je treba razumeti in uveljaviti znameniti stavek Rose Luxemburg »NOBENE DEMOKRACIJE BREZ SOCIALIZMA, TODA TUDI NOBENEGA SOCIALIZMA BREZ DEMOKRACIJE«. Pravi marksizem po Blochu na zemlji še sploh ni bil uresničen. Marksizem je ostal teorija, teorija z mnogo ognja, ognja iz velikih časov ruske socialno demokratske stranke v 19. stoletju. Toda upanje ostaja, upanje na nekaj boljšega. To upanje samo po sebi še ne napoveduje, da bo prišlo nekaj boljšega, vendar vključuje to možnost. Bloch se v tem razgovoru, kot že večkrat, odločno postavlja na stran upirajoče se mladine. Ožigosa takoj imenovano futurologijo, ki je za njega »cenen meščanski nadomestek za marksistično perspektivo«. Pač pa Bloch dodaja, da se sedanja doba odlikuje po megli razmer. Nič ni več tako jasno in samo po sebi razumljivo. Situacija je temna in obrisi so zabrisani. Tako ni čudno, da nastaja prava filozofska politična in umetniška zmeda pojmov in mnenj. V tej dobi se ni lahko znajti, v tej dobi je težko spregledati.

Lev Detela

